RÉGÉSZET JÖVŐJE – 2026

A régészeti örökség társadalmi hasznosulása
– kihívások és javaslatok –

HELYZETKÉP ÉS JAVASLATCSOMAG
záródokumentum

A dokumentum lezárása: 2026. november 25.

MAGYAR RÉGÉSZ SZÖVETSÉG

ÁSATÁSI BIZOTTSÁG

MAGYAR RÉGÉSZETI ÉS MŰVÉSZETTÖRTÉNETI TÁRSULAT

MAGYAR VIDÉKI MÚZEUMOK SZÖVETSÉGE

MNM NEMZETI RÉGÉSZETI INTÉZET

MTA MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
Régészeti Tudományos Bizottság

TARTALOM

ELŐSZÓ 4

HELYZETKÉP ÉS JAVASLATCSOMAG 8

A) Magyarázó ábrák 8

B) Táblázatos összegzés 12

C) Munkacsoportvezetői összefoglalók 17

ALÁTÁMASZTÓ MUNKARÉSZEK 28

I. A BERUHÁZÁSOKHOZ KAPCSOLÓDÓ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSOK FINANSZÍROZÁSI ÉS MŰKÖDÉSI RENDSZERÉNEK FELÜLVIZSGÁLATA 29

A nagyberuházásokkal foglalkozó munkacsoport vizsgálatának főbb területei 29

I.1. A nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátás volumene és finanszírozása 29

I.2. A régészeti munkafolyamatok erőforrás-szerkezete 37

I.3. A régészeti feladatok költség- és árazási viszonyai 40

I.4. A beruházásokhoz kapcsolódó jogszabályi környezet 41

I.5. A múzeumok hosszú távú szakmai kötelezettségei 42

I.6. Humánerőforrás- és kapacitáshelyzet 43

I.7. A régészeti bevételek intézményi felhasználása 44

I.8. Az intézmények közötti munkamegosztás és a külső szereplők jelenléte 45

A beruházásokhoz kapcsolódó régészeti szabályozás módosítására tett javaslatok a kérdőív alapján 47

Külföldi kitekintés 49

Mellékletek 57

II. RÉGÉSZET ÉS MÚZEUMOK FONTOSABB KÉRDÉSEK ÉS PROBLÉMÁK 75

Bevezetés 75

II.1. Gyűjtés 75

II.2. Megőrzés, állományvédelem 76

II.3. Feldolgozás, bemutatás 77

II.4. Önálló finanszírozás, a múzeumok fenntartói helyzete 77

II.5. Társadalmi hasznosulás 77

III. KIHÍVÁSOK A RÉGÉSZET TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA TERÜLETÉN 79
III.1. A közösségi régészet intézményi beágyazottsága és finanszírozási problémái 79
III.2. A közösségi régészeti programok országos koordinációja és a szakmai minimumok 80
III.3. Kapacitáshiány és humánerőforrás-válság a magyar régészetben 81
III.4. Professzionális tudománykommunikáció és társadalmiláthatóság 82
III.5. A fémkeresőzés integrációjára épülő örökségvédelmi modell kialakítása 84
III.6. Feldolgozatlan leletek, adatvagyon és digitális infrastruktúra 85
IV. AZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI FELADATELLÁTÁS HATÓSÁGI KIHÍVÁSAI 87
Bevezetés 87
IV.1. A kulturális örökségvédelem hatósági feladatainak helyzete Magyarországon napjainkban 87
IV.2. A régészeti örökségvédelem hatósági feladatellátásával kapcsolatban azonosítható problémák 89
IV.3. Részletes javaslatok 94
V. A MAGYAR RÉGÉSZETI KUTATÁS RÖVID- ÉS KÖZÉPTÁVÚ TERVEI 103
V.1. A magyar régészettudomány küldetése, stratégiai irányai és kutatási prioritásai 103
V. 2. Örökségvédelem, megelőző régészet és tudományos feldolgozás kapcsolata 108
V. 3. Régészeti adatvagyon, kutatási infrastruktúra és módszertani megújulás 113
V. 4. Kutatási rendszer, finanszírozás, intézményi együttműködés és kutatói életpálya **117**
VI. A RÉGÉSZETI SZAKEMBER-UTÁNPÓTLÁS RENDSZERE 127
Problématérkép 127
VI.1. Helyzetértékelés 127
VI.2. A tématerület jelentősége 127
ZÁRÓ GONDOLATOK 130

ELŐSZÓ

A LAPVETÉS

Egy ország kulturális, régészeti öröksége nemcsak történelmi emlék, hanem stratégiai erőforrás is: olyan **társadalmi érték,** amely képes összekapcsolni gazdaságot, kultúrát és közösséget. A 21. században a régészet saját egyre bővülő forrásaira és finomodó módszertanára támaszkodva, valamint a természettudományok új módszereinek felhasználásával többek között a környezeti és klimatikus változások mélyebb megértését teszi lehetővé, míg az archeogenetikai eredményekkel új távlatokat nyit a történeti közösségek eredetének, mobilitásának és társadalmi szerveződésének megismerésére. Ezért a régészet támogatása nem kizárólag kulturális kérdés, hanem hosszú távú társadalmi és gazdasági befektetés is.

Hazánk régészeti öröksége olyan nem megújuló erőforrás, amely **gazdasági értéket** is képvisel: a gondosan előkészített régészeti feladatellátás csökkenti a beruházások örökségvédelmi kockázatát, erősíti a tervezhetőséget, és munkahelyeket teremt. A preventív régészet, vagyis a beruházásokat megelőző régészeti tevékenység nem a fejlesztések akadálya vagy pusztán kötelező adminisztratív elem. A korszerű előzetes régészeti diagnosztika és a digitális technológiák alkalmazása a beruházások biztonságát és tervezhetőségét szolgálják.

A feltárásokból származó tudás **erősíti a közösségeket** és a helyi kötődést, a társadalmi kohéziót, a nemzeti és helyi identitást; gazdagítja az oktatást, turisztikai értéket hoz létre, növelve hazánk kulturális vonzerejét. Az újabb kezdeményezések, mint a közösségi régészet és közösségi tudomány szintén kapcsolatteremtő erővel bírnak, hozzájárulva a régészet társadalmi beágyazottságához. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a láthatóvá tett és közösségileg hasznosított régészeti örökség jelentős turisztikai és gazdasági értéket képes teremteni, javítva az adott térség megítélését is. A régészetbe történő befektetés tehát nem csupán a múlt emlékeinek megőrzését szolgálja: a kulturális stratégia részeként egyszerre lehet a tudásgyarapítás, a közösségépítés, a turizmusfejlesztés, Magyarország nemzetközi láthatóságának és országimázs-építő potenciáljának egyik fontos stratégiai erőforrása.

J ELENLEGI HELYZET, PROBLÉMÁK FELTÉRKÉPEZÉSE

Az örökségvédelem különböző szakterületei, így a régészet is, számos összetett kihívással szembesülnek. A *Régészet jövője – 2026* kezdeményezés célja, hogy e kihívásokra a szakma minél szélesebb körének bevonásával, az együttműködésre és a közös gondolkodásra épülő, a döntéshozatal számára is hasznosítható szakmai javaslatok szülessenek. Nehezítette a munkát, hogy a régészetre vonatkozó átfogó, rendszeresen gyűjtött és összehasonlítható statisztikai adatok hiánya miatt a legtöbb esetben nem adottak a pontos helyzetfelmérés, az adatokon alapuló teljesítménymérés és reális pénzügyi tervezés feltételei. Ez az adathiány sokszor korlátozza a szakpolitikai javaslatok megalapozott kidolgozásához elengedhetetlen mélyebb elemzések elvégzését.

A munka a Magyar Régész Szövetség kezdeményezésére indult 2026. májusában, együttműködésben az Ásatási Bizottsággal, a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal, a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetségével, az MNM Nemzeti Régészeti Intézettel és az MTA Régészeti Tudományos Bizottságával. Az együttműködés első eredményeként 2026. május 30-án *A régészeti örökség társadalmi hasznosulása – kihívások és javaslatok* címmel hét pontban összefoglalt javaslatcsomag (rövid előkészítő munkaanyag),

született, amelyet a felsorolt szervezetek közzétettek és megküldtek a szaktárcának. A dokumentum egyúttal szélesebb szakmai párbeszédet is kezdeményezett a régészet aktuális helyzetéről, a legsürgetőbb problémákról és a lehetséges megoldásokról.

A következő lépésben az volt a cél, hogy a rövid javaslatcsomagban megfogalmazott kérdések részletesebb feldolgozásával olyan szakmai anyag készüljön, amely feltárja a problémák hátterét, összefüggéseit és a lehetséges beavatkozási pontokat. Ennek érdekében 2026 júniusában lehetőség nyílt írásos vélemények és javaslatok megfogalmazására. A felhívásra számos kolléga reagált, az észrevételeket táblázatos formában összesítettük (https://regeszet.org.hu/wp-content/uploads/2026/06/Velemenyek_javaslatok_20260618.pdf). Ezt követően hat munkacsoport alakult a legfontosabb tématerületek feldolgozására: Beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátás; Közgyűjtemények; Társadalmi szerepvállalás és közösségi régészet; Örökségvédelmi hatósági feladatellátás; Tudományos kutatás; Oktatás, képzés és szakember-utánpótlás. A kezdeményezéshez érkező hozzászólások és a munkacsoportok munkájába bekapcsolódó kollégák révén a javaslatcsomag kidolgozásában több mint száz régész vett részt.

PROBLÉMAELEMZÉS, SZAKMAI JAVASLATCSOMAGOK KIDOLGOZÁSA

A munkacsoportok feladata közös keretben fogalmazódott meg: az adott terület helyzetének áttekintése, a főbb problémák és összefüggések feltárása, a megőrzendő és fejlesztendő gyakorlatok azonosítása, továbbá a lehetséges megoldások és szakmai javaslatok kidolgozása. E közös cél megvalósításához azonban a csoportok saját munkamenetük és munkatervük szerint, önállóan szervezték meg tevékenységüket. Köztes fázisként a szakma és a döntéshozók részére az áttekintett témákról rövid (vezetői) összefoglalók készültek, ezek 2026. szeptember 22-től elérhetők a Magyar Régész Szövetség honlapján (https://regeszet.org.hu/wp-content/uploads/2026/09/Beszamolo_mcsrovidek_TKKM_AT_egyeztetes_20210921-1.pdf), valamint bemutattuk a 2026. szeptember 21-i államtitkári egyeztetésen.

A munkacsoportokban feldolgozott kérdések jellege, a rendelkezésre álló tapasztalatok és a résztvevők szakmai megközelítései eltérő munkamódszereket tettek indokolttá. Az egyes munkacsoportok létszáma is eltérő volt (7–21 fő), a csoportban való személyes részvétel mellett augusztus–szeptemberben lehetőség nyílt a munkacsoportok bemutatkozó anyagának írásbeli véleményezésére, javaslattételre, személyes konzultációra, külső szakmai közreműködő bevonására is. Ennek megfelelően az egyes fejezetek különböző felfogásban, szerkezetben és módszertani megközelítéssel készültek: a kérdések strukturált, kérdőíves feldolgozásától és a tapasztalatok rendszerezésétől a közös szakmai állásfoglalás kialakításáig többféle megoldás jelenik meg bennük.

Az elkészült fejezetek sokfélesége ezért nem a dokumentum egységességének hiányát jelzi, hanem a kezdeményezés alapvető sajátosságát tükrözi: a különböző szakterületek az adott kérdés természetéhez illeszkedő módszerekkel dolgozták fel a rájuk bízott témákat. A munkacsoportok között természetesen számos kapcsolódási pont is van. Az olyan átfogó kérdések, mint a finanszírozás, a szakember-utánpótlás, az életpályamodell, a kutatási infrastruktúra vagy a tudományos eredmények társadalmi megismertetése, több területet is érintenek, ezért a fejezeteket egymással összefüggésben is érdemes olvasni.

Fontos hangsúlyozni, hogy az egyes fejezetekben megfogalmazott vélemények és javaslatok minden esetben a munkacsoportok tagjainak, illetve a munkába bevont szakemberek saját szakmai álláspontját tükrözik; nem tekinthetők automatikusan az általuk képviselt intézmények hivatalos álláspontjának. A munkacsoportok által kidolgozott szakmai anyagok egybeszerkesztésével készült el a *Régészet jövője – 2026* javaslatcsomag

vitaanyaga, amely 2026. október 22-én vált nyilvánosan elérhetővé a Magyar Régész Szövetség honlapján és a közösségimédia-felületeken. A dokumentumban megfogalmazott javaslatokat 2026. október 30-án és november 6-án két nyilvános, online is közvetített fórumon vitatta meg a szakmai közösség. Mindkét rendezvényen személyesen és online összesen mintegy százan vettek részt, az ott elhangzott észrevételek és javaslatok közül több beépült a jelen anyagban közreadott végleges szakmai javaslatcsomagba. A dokumentum az eltérő szakmai nézőpontok bemutatásával nem minden kérdésben kíván egységes álláspontot előírni, hanem láthatóvá teszi a problémák sokrétűségét, a lehetséges megközelítéseket és a további egyeztetés alapjául szolgáló javaslatokat.

A KEZDEMÉNYEZÉS ZÁRÓDOKUMENTUMÁNAK CÉLJA

A jelen szakmai javaslatcsomag nem átfogó régészeti stratégia, és nem is tekinthető a magyar régészet valamennyi kérdését lezáró dokumentumnak. A kezdeményezők tisztában vannak azzal, hogy bizonyos ágazati kérdések még feldolgozásra várnak, mint például a régészeti emlékek megőrzése, 21. századi bemutatása, fenntartható használata. A most lezáruló munka folytatható és folytatandó: az itt nem tárgyalt témák felvetésével, részletesebb elemzésével és a közös gondolkodás további elmélyítésével a javaslatcsomag a későbbiekben tovább bővíthető és fejleszthető. A dokumentumot ezért egyelőre lezártnak, de korántsem véglegesnek tekintjük, abban a reményben, hogy a további szakmai párbeszéd és együttműködés kiindulópontjává válik. Azt is figyelembe kell venni, hogy párhuzamosan más kezdeményezések is elindultak, mint például az ICOMOS Régészeti Emlékhelyek Szakbizottsága által indított „Régész-beszélgetések” vitaestsorozat vagy a négy, az utóbbi tíz évben diplomát szerzett régész szakember által indított kérdőíves felmérés „A hazai régészet legsürgetőbb problémái” címmel, amelynek nem nyilvános kiértékelése a munkacsoportok vezetői számára is hozzáférhető volt.

A *Régészet jövője – 2026* kezdeményezés záródokumentumának célja, hogy rendszerezze a szakmai tapasztalatokat, megfogalmazza a legfontosabb problémákat és fejlesztési irányokat, ezzel érdemi alapot teremtve a döntéshozókkal folytatandó párbeszédhez, reményeink szerint a régészeti örökségvédelem és a régészeti feladatellátás feltételeinek javításához.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönet illeti mindazokat, akik véleményükkel, javaslataikkal, szakmai tapasztalataikkal és a munkacsoportokban végzett munkájukkal hozzájárultak a dokumentum elkészítéséhez. A kezdeményezés legfontosabb eredménye nem csupán az elkészült javaslatokban, hanem abban a szakmai együttműködésben és közös gondolkodásban is rejlik, amely a további munka és a régészet jövőjét szolgáló megoldások kialakításának alapja lehet.

Figyelemmel kell lenni arra, hogy a teljes rendszer újraindítása időigényes, kormányzati döntéseket és ágazati konszenzust igényel, ez a szakma szereplőinek türelmét és fegyelmezettségét igényli.

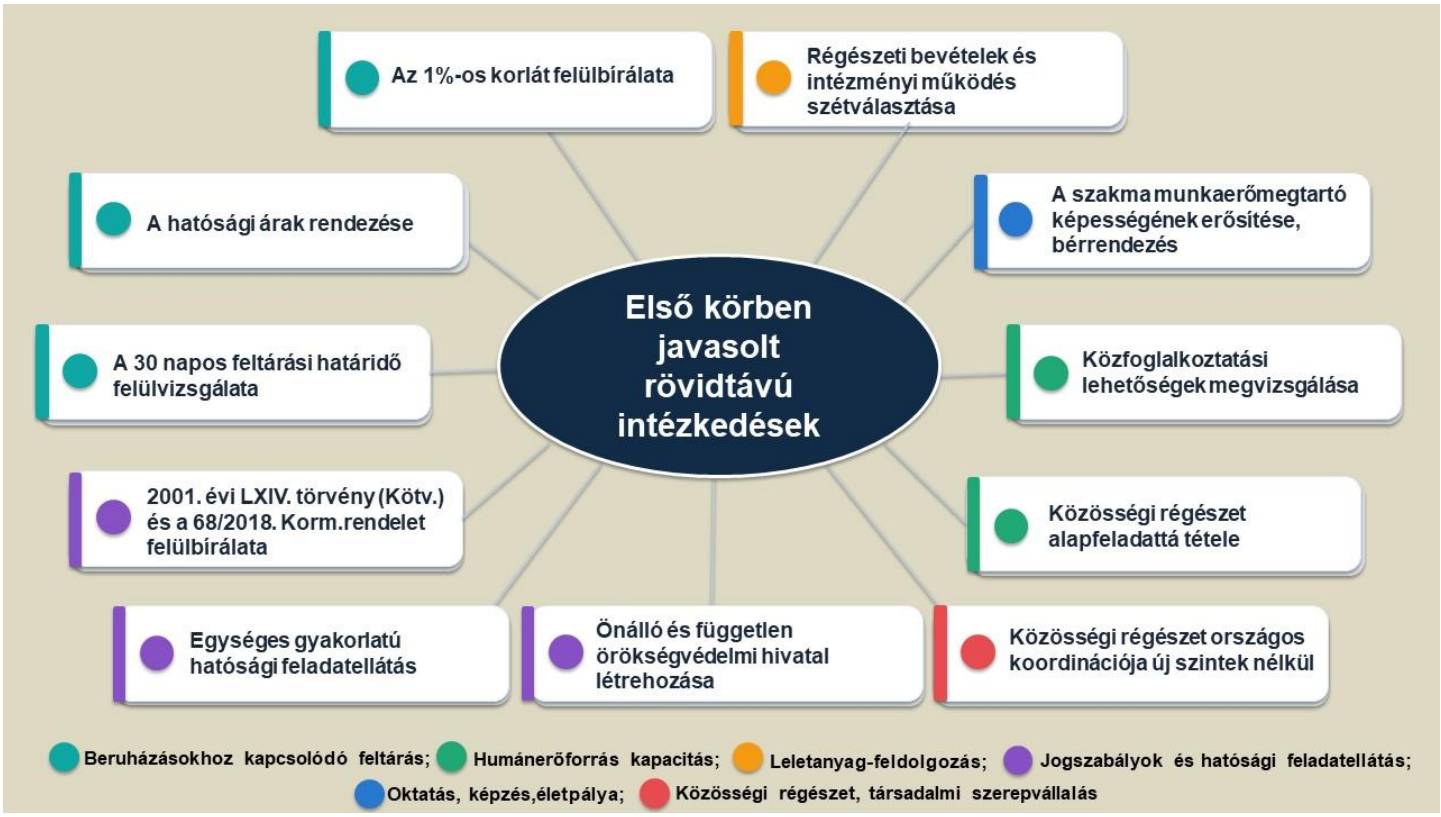
Bízunk a munkacsoportok és a *Régészet jövője – 2026* kezdeményezés által megfogalmazott észrevételek megfontolásában, és reméljük, hogy a kormányzat és a döntéshozók meg tudják teremteni azt a szakmapolitikai környezetet, amelyben a régészek, a szakma művelői és szervezetei továbbra is elkötelezetten végezhetik feladatukat, a múlt értékeinek védelmét a jövő számára.

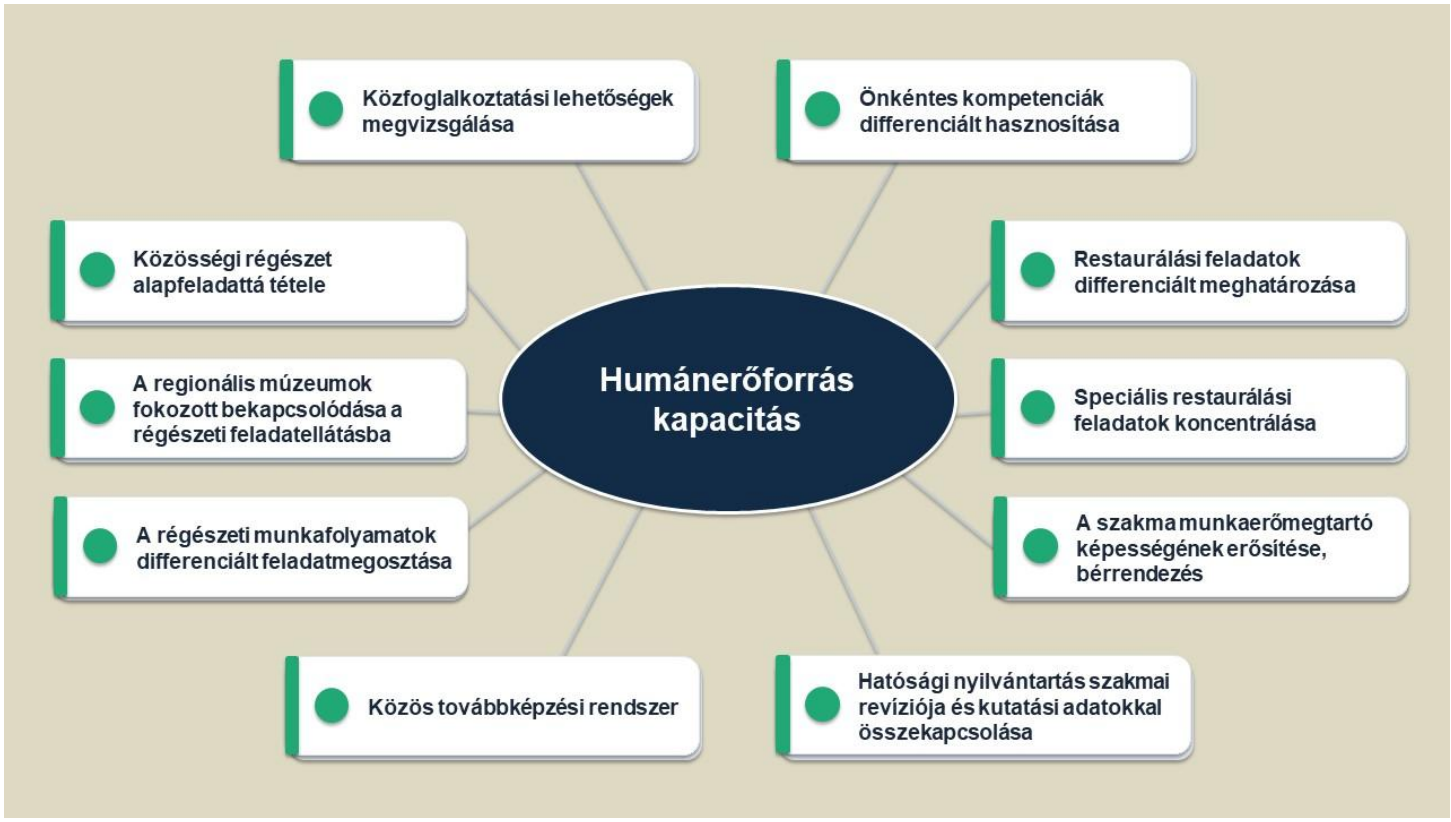

A záródokumentumot összeállították

Anders Alexandra | Kreiter Eszter | Kulcsár Gabriella | Ódor János Gábor | Rácz Tibor Ákos | Újlaki Zsuzsánna | Wollák Katalin | Zatykó Csilla

A) Magyarázó ábrák

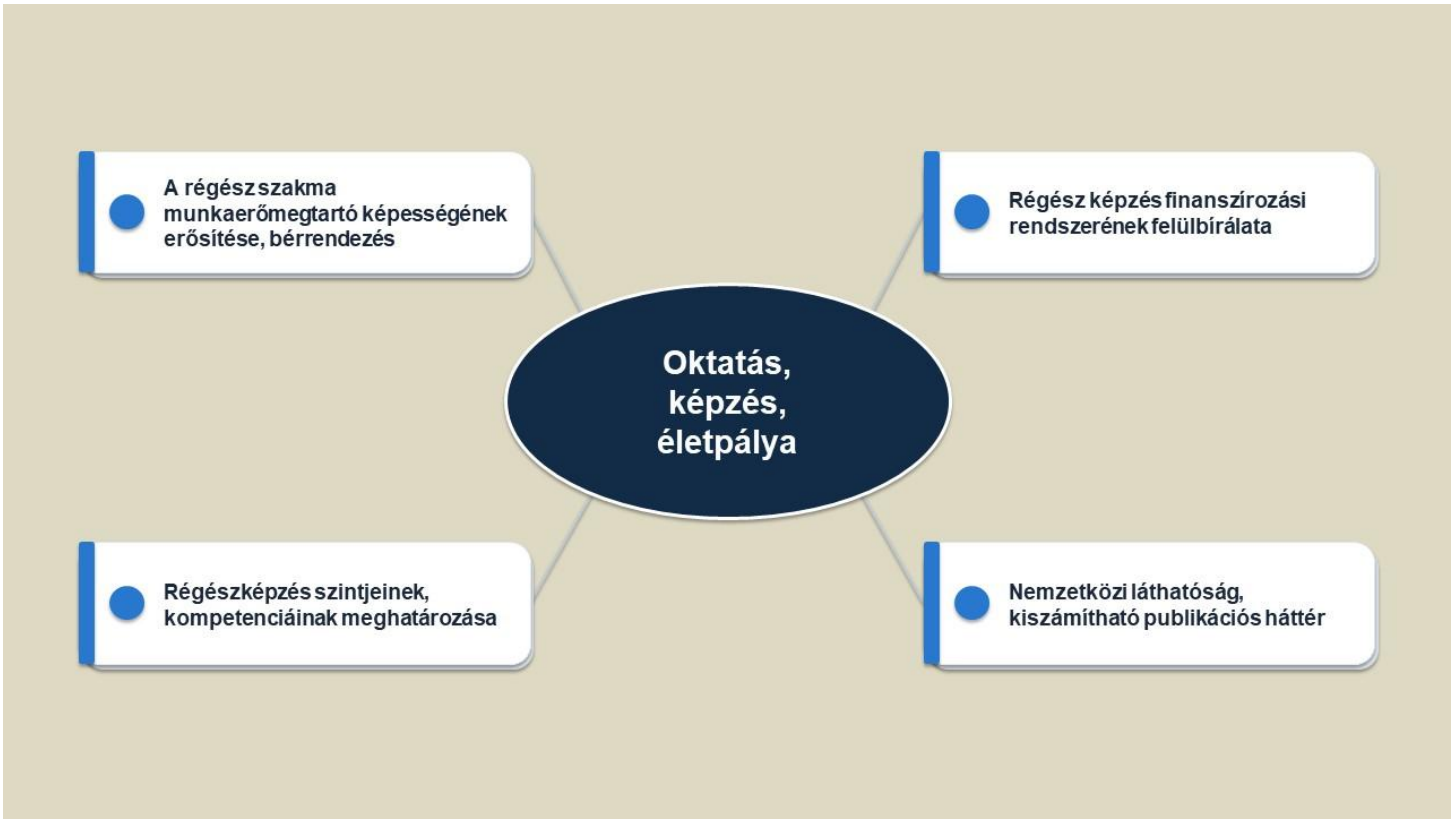

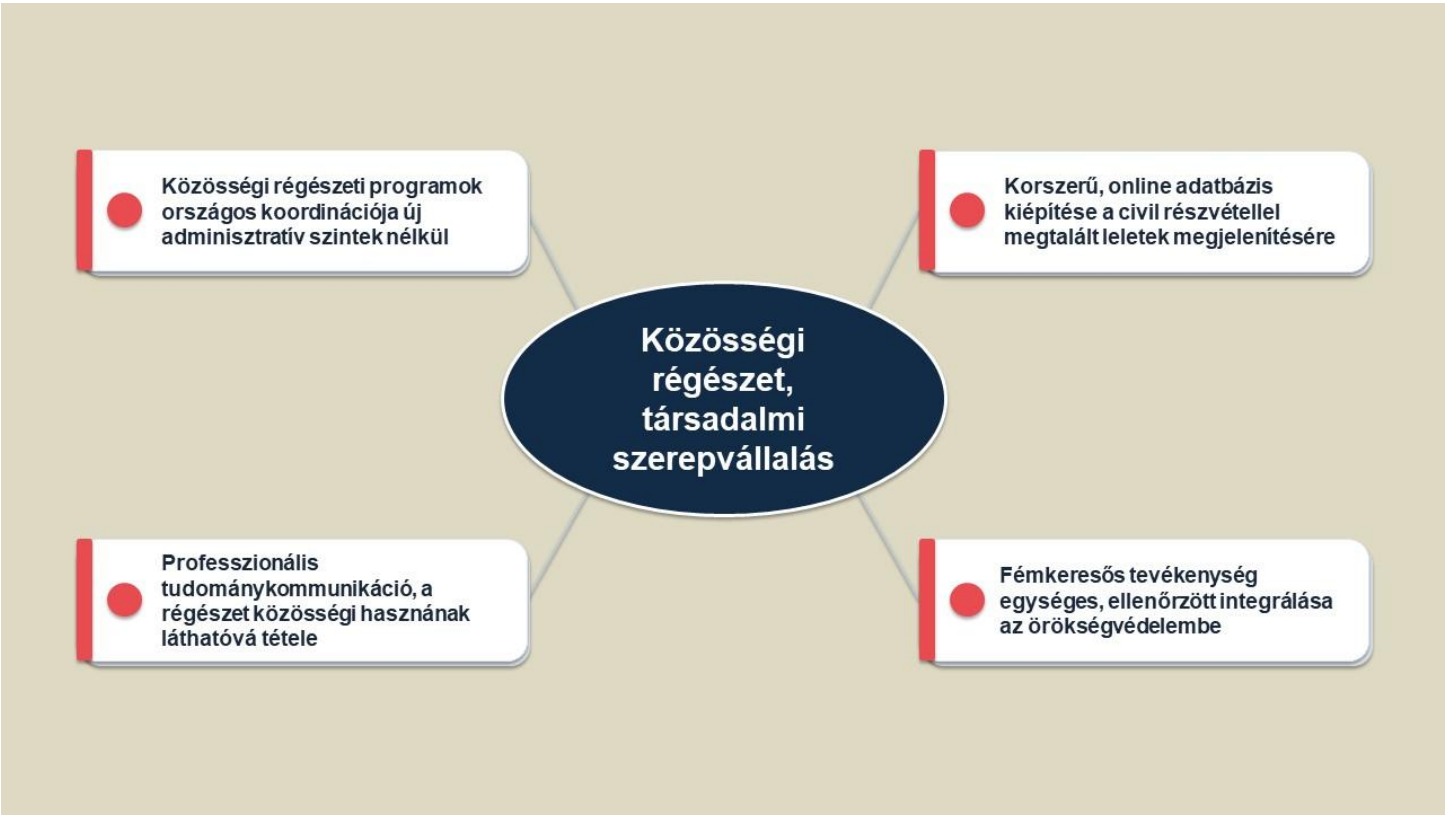

Humánerőforrás kapacitás
Közfoglalkoztatási lehetőségek megvizsgálása
Önkéntes kompetenciák differenciált hasznosítása
Közösségi régészet alapfeladattá tétele
Restaurálási feladatok differenciált meghatározása
A regionális múzeumok fokozott bekapcsolódása a régészeti feladatellátásba
Speciális restaurálási feladatok koncentrálása
A régészeti munkafolyamatok differenciált feladatmegosztása
A szakma munkaerőmegtartó képességének erősítése, bérrendezés
Közös továbbképzési rendszer
Hatósági nyilvántartás szakmai revíziója és kutatási adatokkal összekapcsolása

Leletanyag-feldolgozás
A hatósági árak rendezése
Tudományos információkhoz való hozzáférés rugalmasabbá tétele
Régészeti bevételek és általános intézményi működés szétválasztása
Meglévő laboratóriumi és kutatási infrastruktúra közös használata
A teljes szakmai ciklus beépítése a feltárási projektek költségvetésébe
A feldolgozási hátralék országos felmérése és csökkentésének tervszerű ütemezése
Régészeti bevételek rugalmasabb, célhoz kötött felhasználása
Országos, hosszútávú kutatási és feldolgozási stratégia kialakítása
Hallgatók tervszerű bevonása a múzeumi munkába, rezidens vagy duális rendszer keretében
Közöletlen leletanyagok bevonása az egyetemi képzésbe
Korszerű, állományvédelmi szempontból megfelelő raktárkapacitás bővítése

Jogszabályok és hatósági feladatellátás
A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) és a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet felülvizsgálata
Önálló és független örökségvédelmi hivatal létrehozása
A lelőhelyek védelmére módszertan és pénzügyi rendszer kidolgozása, hálózatos örökségvédelmi őrszolgálat kialakítása
Független, egységes gyakorlatú hatósági feladatellátás biztosítása szorosabb tárcaközi egyeztetéssel
A szakmai minőségkontroll erősítése, a szakmai ellenőrzési feladatok összehangolása

Oktatás, képzés, életpálya
A régész szakma munkaerőmegtartó képességének erősítése, bérrendezés
Régész képzés finanszírozási rendszerének felülbírálata
Régészképzés szintjeinek, kompetenciáinak meghatározása
Nemzetközi láthatóság, kiszámítható publikációs háttér

Közösségi régészeti programok országos koordinációja új adminisztratív szintek nélkül
Korszerű, online adatbázis kiépítése a civil részvétellel megtalált leletek megjelenítésére
Közösségi régészet, társadalmi szerepvállalás
Professzionális tudománykommunikáció, a régészet közösségi hasznának láthatóvá tétele
Fémkeresős tevékenység egységes, ellenőrzött integrálása az örökségvédelembe

B) Táblázatos összegzés

***Régészet jövője – 2026*: A régészeti örökség társadalmi hasznosulása**				
Kezelendő probléma	**Megoldási javaslat**	**Megvalósítás módja**	**Forrásigény / feltétel**	**Időtáv**
Beruházásokhoz kapcsolódó feltárás				
Az 1%-os költségkorlát nem fedezi minden esetben a feltárások tényleges költségeit.	Az 1%-os korlát eltörlése.	Az 1%-os korlát eltörlése, és olyan állami kompenzációs modell kialakítása, amely biztosítja a szükséges feltárási forrásokat.	Jogszabály-módosítás.	Rövidtávú megvalósíthatóság
A hatósági árak nem követik a tényleges költségeket és a feladatok összetettségét.	A hatósági árak rendezése.	A hatósági árak teljes, költségalapú felülvizsgálata és rendszeres aktualizálása.	A díjtételek korrekcióját és rendszeres felülvizsgálatát biztosító szabályozás és részben finanszírozási döntés.	Rövidtávú megvalósíthatóság
A 30 napos feltárási határidő nem minden esetben igazodik a lelőhelyek és a feltárások sajátosságaihoz.	A 30 napos feltárási határidő felülvizsgálata	A határidő újraszabályozása, a szakmailag indokolt rugalmasság biztosítása.	Jogszabály-módosítás.	Rövidtávú megvalósíthatóság
A régészeti magánvállalkozások bevonásának jelenlegi jogszabályi és szakmai keretei nem rendezettek.	A régészeti magánvállalkozások bevonásának jelenlegi jogszabályi és szakmai keretei nem rendezettek.	A szakmai és jogszabályi koncepció kidolgozása, az akkreditációs és minőségbiztosítási eljárásrend meghatározása az Ásatási Bizottság bevonásával.	Jogszabály-módosítás; akkreditációs és minőségbiztosítási feltételek kidolgozása; intézményi és szakmai egyeztetés.	Középtávú megvalósíthatóság
Humánerőforrás kapacitás				
A kézi földmunka és bontómunka kapacitásigénye.	Közfoglalkoztatási lehetőségek megvizsgálása	A közfoglalkoztatási rendszer és a múzeumi terepi igények összehangolása, előzetes igényfelmérés alapján.	Tárcaközi és intézményi egyeztetés; tényleges költségvonzata nem jelentős.	Rövidtávú megvalósíthatóság
A közösségi régészet kapacitásainak bevonása - az ezirányú törekvések ellenére többnyire személyfüggő, járulékos tevékenység.	Közösségi régészet alapfeladattá tétele	A közösségi régészeti koordináció beépítése a meglévő munkakörök feladatai közé, ahol ez kapacitással megoldható. Meglévő munkakörök újradefiniálása.	Munkaköri és szakmai feladatleírások felülvizsgálata. Humánerőforrás-bővítéssel összefüggő költségvonzata lehet.	Középtávú megvalósíthatóság
A feltárási folyamatok széttagoltsága.	A megyei és területi múzeumok további erősítése a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátásba való bekapcsolódásra.	A feltételek megteremtése annak érdekében, hogy az MNM NRI koordinációja mellett - megfelelő minőségbiztosítás esetén - a megyei és területi múzeumok nagyobb mértékben kapcsolódhassanak be a számukra felajánlott, beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatok ellátásába.	Múzeumok infrastrukturális, emberi erőforrás-kapacitásainak fejlesztése.	Középtávú megvalósíthatóság
A régészekre háruló, nem minden esetben régészi kompetenciát igénylő feladatok, minden intézménytípusnál.	A régészeti munkafolyamatok differenciált feladatmegosztása	A kizárólag régész által végezhető tevékenységek elhatárolása az asszisztensekre, technikusokra, restaurátorokra vagy megfelelően képzett közreműködőkre bízható munkáktól, minden intézménytípus esetében.	Munkaköri és szakmai feladatleírások felülvizsgálata. Humánerőforrás-bővítéssel összefüggő költségvonzata lehet.	Középtávú megvalósíthatóság

Kezelendő probléma	Megoldási javaslat	Megvalósítás módja	Forrásigény / feltétel	Időtáv
A digitális, térinformatikai kompetenciák egyenetlen szintje.	Közös továbbképzési rendszer	Múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek és laborok közös képzései, továbbképzései. A meglévő oktatói és intézményi kapacitások fejlesztésének összehangolása.	Oktatói és intézményi kapacitások összehangolása; informatikai beszerzés	Középtávú megvalósíthatóság
A szakemberek túlterheltsége és a bevonható civil kapacitások kihasználatlansága.	Önkéntes kompetenciák differenciált hasznosítása	A megfelelően képzett, felügyelt önkéntesek bevonása az általuk biztonságosan és szakszerűen végezhető feladatokba.	Önkéntesek kiválasztásához, képzéséhez és felügyeletéhez szükséges szakmai koordináció; mérsékelt szervezési és képzési költség.	Rövidtávú megvalósíthatóság
A restaurátori kapacitások túlterheltsége.	Restaurálási feladatok differenciált meghatározása	A szükséges restaurálási szint szakmai meghatározása; például mikor elegendő a ragasztás és statikai megerősítés, és mikor indokolt az esztétikai kiegészítés.	Egységes szakmai protokoll és minőségbiztosítás; restaurátori szakmai egyeztetés, külön beruházási igény nélkül vagy mérsékelt költséggel.	Középtávú megvalósíthatóság
	Speciális restaurálási feladatok koncentrálása	Országos vagy regionális központi kapacitás igénybevétele, több intézmény számára elérhető szolgáltatásként.	Regionális vagy országos szolgáltatási modell; eszköz- és személyi kapacitás, működési és utazási költségek, intézményközi megállapodás.	Középtávú megvalósíthatóság
A régész szakma munkaerő-vonzó és -megtartó képessége gyenge a versenyképtelen bérezés, bizonytalan életpálya miatt.	A régész szakma munkaerőmegtartó képességének erősítése.	A régészek bérezésének rendezése és kiszámítható szakmai életpályamodell kialakítása.	Tartós bérfejlesztési forrás; munkaköri és előmeneteli rendszer kidolgozása, fenntartói és munkáltatói döntés.	Rövidtávú megvalósíthatóság
A hatósági és régészeti dokumentációs adatok átjárhatóságának, átláthatóságának hiánya.	Hatósági nyilvántartás szakmai revíziója a hatósági és kutatási adatok összekapcsolása.	A közhiteles nyilvántartások és a régészeti adatbázisok, repozitóriumok adatkapcsolatainak javítása. Országos, hálózatos és interoperábilis adatökoszisztéma kialakítása, amely közös szabványokra, szabályozott hozzáférésre épül, és biztosítja az adatok ellenőrizhetőségét, újrahasználhatóságát és nemzetközi kapcsolhatóságát.	Közös adatmodell, szabványok és hozzáférési rend kialakítása, intézményközi és jogi egyeztetés. Adatbázis-fejlesztési és informatikai költségekkel.	Hosszútávú megvalósíthatóság
Leletanyag-feldolgozás				
A feltárás hatósági árai nem követik a tényleges költségeket és a jogszabályban rögzített feladatok összetettségét, beleértve a leletanyagok feldolgozását.	A feltárási hatósági árak rendezése.	A hatósági árak teljes, költségalapú felülvizsgálata és rendszeres aktualizálása, mellyel a feltárással járó alapfeladatok megfelelően ellátása biztosított, de nem oldja meg az alacsony hatósági ár miatt felhalmozódott elmaradásokat.	A díjtételek korrekcióját és rendszeres felülvizsgálatát biztosító szabályozás és részben finanszírozási döntés.	Középtávú megvalósíthatóság
A régészeti bevételek általános intézményi működési célokra történő felhasználása.	Régészeti bevételek és általános intézményi működés szétválasztása.	Az általános múzeumi működés és a régészeti szakfeladatok finanszírozásának átláthatóbb elkülönítése, kötelező régészeti alszámla bevezetése. A megyei hatókörű városi múzeumok gazdasági önállóságának visszaállítása.	Finanszírozási és gazdálkodási modell módosítása; nem forrássemleges.	Rövidtávú megvalósíthatóság

Kezelendő probléma	Megoldási javaslat	Megvalósítás módja	Forrásigény / feltétel	Időtáv
A jelenlegi feltárási költségvetések sok esetben nem fedezik a restaurálást, állományvédelmet, raktározást, alapfeldolgozást és publikálást.	Minden feltárási projekt költségvetésébe be kell építeni a feltárást követő teljes szakmai életciklus költségeit.	A restaurálás, raktározás, elsődleges feldolgozás, szükséges természettudományos vizsgálatok, digitális adatfeldolgozás, társadalmasítása és adatmegőrzés költségeinek finanszírozása.	A feltárási projektek költségvetésének bővítése, a teljes szakmai életciklus költségeinek tervezése és elszámolhatósága.	Középtávú megvalósíthatóság
A szakmai feladatokhoz kapcsolódó bevételek felhasználásának időbeli és intézményi kötöttségei.	Régészeti bevételek rugalmasabb, célhoz kötött felhasználása	A fel nem használt források többéves felhasználhatóságának és a régészeti szakfeladatokhoz kötött felhasználásának vizsgálata.	Pénzügyi és szabályozási döntés; nem feltétlenül költségsemleges.	Rövidtávú megvalósíthatóság
A hallgatói kutatás és a múzeumi feldolgozási igények közötti kapcsolat gyengesége.	Hallgatók tervszerű bevonása múzeumi feldolgozó munkába, rezidens rendszer vagy duális képzés keretében.	Múzeumok szerepének erősítése a régészképzésben. BA-, MA- és PhD-hallgatók mentorált bevonása a feldolgozásra váró anyagok kutatásába. Múzeumok, kutatóintézetek és egyetemek közti rezidens-rendszer vagy duális képzés kialakítása.	Egyetemi és múzeumi együttműködés; mentorálási és koordinációs kapacitás, hallgatói ösztöndíj vagy gyakorlati támogatás, szükség szerint képzési megállapodás.	Középtávú megvalósíthatóság
A feldolgozatlan leletanyagok felhalmozódása.	Közöletlen leletanyagok bevonása az egyetemi képzésbe	Szakdolgozati, TDK-, MA- és doktori témák biztosítása múzeumi gyűjteményekből, kutatóintézeti programok szervezése meglévő gyűjteményi anyagokra építve.	Egyetemi és múzeumi témavezetői kapacitás; hozzáférési és kutatási megállapodások, a hallgatói munka szakmai felügyelete.	Középtávú megvalósíthatóság
A leletanyagok feldolgozása hosszú időre egyetlen kutatóhoz vagy intézményhez kötődhet.	Tudományos információkhoz való hozzáférés rugalmasabbá tétele	Az intézményi hozzáférés és az együttműködés biztosítása, a szellemi tulajdon és a kutatói jogosultságok tiszteletben tartásával.	Intézményi hozzáférési szabályok, szerzői jogi, adatvédelmi és kutatói jogosultságok rendezése, külön fejlesztési forrás nem szükséges.	Középtávú megvalósíthatóság
Párhuzamos laboratóriumi kutatási infrastruktúrák fenntartása és egyenetlen hozzáférés.	Meglévő laboratóriumi és kutatási infrastruktúra közös használata	Központi hozzáférési rend, közös laborhálózat és intézményközi szolgáltatások.	Eszközfenntartási, személyi és vizsgálati költségek intézményközi megosztása.	Középtávú megvalósíthatóság
A megelőző feltárások során keletkező leletanyag és adat sok esetben feldolgozatlan marad, ezért társadalmi hasznosulása korlátozott.	A feldolgozási hátralék országos felmérése és csökkentésének tervezett ütemezése.	A feldolgozási hátralék országos felmérése és csökkentése dedikált támogatással; a leletanyagok és adatok kutathatóságának biztosítása.	Célzott, többéves állami vagy pályázati finanszírozás; országos adatfelvételhez és a feldolgozási programokhoz dedikált személyi és működési kapacitás.	Középtávú megvalósíthatóság
A kutatási pályázati rendszer nem biztosít elegendő és kiszámítható forrást a hosszú távú, nagy leletanyagokat feldolgozó és interdiszciplináris programokhoz.	Országos, hosszútávú kutatási és feldolgozási stratégia.	Országos, hosszútávú kutatási és feldolgozási stratégia kidolgozása széleskörű szakmai egyeztetéssel. Finanszírozási keret: 3–4 éves ciklusokban értékelt, többéves kutatási programok és kisebb, gyorsabb pályázatok párhuzamos működtetése.	Többéves, kiszámítható kutatásfinanszírozási keret; pályázati konstrukciók és szakmai koordináció kialakítása.	Középtávú megvalósíthatóság
A régészeti raktárak állapota sok helyen nem megfelelő; a meglévő kapacitások a gyarapodással nem tudnak lépést tartani.	Bővülő, korszerű, állományvédelmi szempontból megfelelő raktárkapacitás.	Új, megyei vagy regionális szintű raktárak építése, lehetőleg barnamezős beruházások keretében; a meglévő raktárak felújítására célzott alap létrehozása.	Jelentős beruházási forrás új raktárak építésére és a meglévők felújítására; állományvédelmi tervezés, fenntartási és működtetési költségek biztosítása.	Hosszútávú megvalósíthatóság

Kezelendő probléma	Megoldási javaslat	Megvalósítás módja	Forrásigény / feltétel	Időtáv
Jogszabályok és hatósági feladatellátás				
Az örökségvédelmi törvény és kísérő rendeletei sokszor módosultak, a szabályozás túl bonyolult, rosszul átlátható.	*A kulturális örökség védelméről* szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) és a 68/2018. (IV. 9.) Korm.rendelet felülvizsgálata.	A szabályozás és az eljárásrend átfogó, szakmai konszenzuson alapuló felülvizsgálata; új, koherens jogszabályok alkotása közérthető, modern szabályok kialakításával.	Jogalkotási kapacitás, jogszabály-előkészítési és kodifikációs munka.	Középtávú megvalósíthatóság
Szakmai irányítás hiánya.	Önálló és független örökségvédelmi Hivatal létrehozása.	Olyan önálló örökségvédelmi Hivatal felállítása, amely ellátja központi hivatali-hatósági feladatokat, megtartja a kulturális örökség körébe tartozó elemek további, jogszabályban rögzített védelmét (figyelemmel a műemléki és a régészeti örökség „integrált védelmére").	Központi költségvetési hivatal felállításával járó erőforrás- és költségigények.	Középtávú megvalósíthatóság
A kormányhivatalok örökségvédelmi hatósági gyakorlata és jogalkalmazása nem egységes, a szakmai kapacitások erősen eltérőek, a régészeti felügyeleti tevékenység háttérbe szorul.	Az örökségvédelmi hatósági munka függetlenségének és integritásának biztosítása az építésügytől különválasztott szervezeti egységek létrehozásával. Egységes gyakorlatú hatósági feladatellátás biztosítása szorosabb tárcaközi egyeztetéssel.	Az örökségvédelmi hatósági szervezetrendszer reformja, az önálló és szakmailag egységes feladatellátás lehetőségének vizsgálata. Szakmai útmutatók, minisztériumi állásfoglalások, egységes ajánlások és rendszeres szakmai konzultáció.	Szervezeti és szabályozási döntés; megfelelő szakember- és működési kapacitás, egységes útmutatók és rendszeres továbbképzés biztosítása.	Középtávú megvalósíthatóság
A lelőhelyek közvetlen védelmét és a régészeti örökség megőrzését támogató módszerek hiányoznak.	A lelőhelyek védelmére módszertan és pénzügyi támogató rendszer kidolgozása, valamint hálózatos örökségvédelmi őrszolgálat kialakítása.	A lelőhelyek felderítésére, megőrzésére, ellenőrzésére vonatkozó komplex módszerek (beleértve a társhatóságokkal és civilekkel való örökségvédelmi együttműködést és képzéseket), valamint a pénzügyi támogatási rendszer (pl. veszélyeztetett lelőhelyek vis maior alapja) bevezetése és alkalmazása.	Forrásigény magas, de nem mindent állami költségvetésből kell megvalósítani; továbbá szükséges a jogszabályi háttér rendezése.	Hosszútávú megvalósíthatóság
A hatósági feladatellátás szakmai minőségbiztosítás rendszere nem teljes körű.	Szakmai minőségkontroll erősítése.	A szakmai irányító, az örökségvédelmi hatóság, a Hivatal és az Ásatási Bizottság szakmai ellenőrzési feladatainak összehangolása.	Eljárásrend és minőségbiztosítási protokoll kialakítása, rendszeres szakmai egyeztetés.	Hosszútávú megvalósíthatóság
Oktatás, képzés, életpálya				
A régész szakma munkaerő-vonzó és -megtartó képessége gyenge a versenyképtelen bérezés, bizonytalan életpálya miatt.	A régész szakma munkaerőmegtartó képességének erősítése, bérrendezés.	A régészek bérezésének rendezése és kiszámítható szakmai életpályamodell kialakítása összefüggésben az intézményi (tudományos és múzeumi) életpályamodell kialakításával.	Tárcaközi egyeztetés, tartós bérfejlesztési forrás; munkaköri és előmeneteli rendszer kidolgozása, fenntartói és munkáltatói döntés.	Rövidtávú megvalósíthatóság
A régészeti képzési szintekhez kapcsolódó kompetenciák, munkakörök és felelősségi körök tisztázatlansága bizonytalanná teszi a diplomák értékét.	Régészeti képzés szintjeinek, kompetenciáinak meghatározása.	A BA-, MA- és régészasszisztensi feladatok, jogosultságok, munkakörök és bérezési szintek egyértelmű meghatározása, a törvényi háttér gyakorlati megvalósítása (szerződésekben, bérezésekben). Képzési és kimeneti követelmények revíziója.	Oktatási intézmények és a munkaerőpiac közti egyeztetés.	Középtávú megvalósíthatóság

Kezelendő probléma	Megoldási javaslat	Megvalósítás módja	Forrásigény / feltétel	Időtáv
A régészképzés fajlagos finanszírozása nem tükrözi a terepi, laboratóriumi és gyűjteményi oktatás tényleges költségeit.	Régész képzés finanszírozási rendszerének felülbírálata.	A terepi, laboratóriumi és gyűjteményi gyakorlatok, eszközök és infrastruktúra költségeinek beépítése a képzés finanszírozásába, differenciált finanszírozási kategória kialakítása.	Tárcaközi egyeztetés, fenntartói döntés tartós forrásigénnyel.	Középtávú megvalósíthatóság
A kutatási eredmények nemzetközi láthatósága és a fenntartható publikációs háttér nem minden esetben biztosított.	Nemzetközi láthatóság, kiszámítható publikációs háttér	Kiszámítható publikációs háttér, nemzetközileg látható folyóiratok és fenntartható monográfiasorozatok támogatása; a nagyobb programokban publikációs költségkeret biztosítása.	Többéves, kiszámítható finanszírozási keret; pályázati konstrukciókkal.	Középtávú megvalósíthatóság
Közösségi régészet, társadalmi szerepvállalás				
A közösségi régészeti programok, múzeumonként eltérő gyakorlata, elszigetelt, párhuzamos működése.	Közösségi régészeti programok országos koordinációja új adminisztratív szintek nélkül.	A meglévő múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek és civil szervezetek önszerveződő összekapcsolása, a helyi autonómia megtartásával. Rendszeres konzultáció, tudásmegosztás és közös képzések a már működő szervezetek között.	Meglévő intézményi és civil kapacitásokra épülő koordináció; rendszeres egyeztetések és tudásmegosztás mérsékelt szervezési költsége.	Rövidtávú megvalósíthatóság
A régészet szakmai eredményeinek korlátozott társadalmi láthatósága. A társadalmi legitimáció hiánya.	Professzionális tudománykommunikáció. Az utánpótlást jelentő korosztályok megszólítása. A régészet közösségi hasznának láthatóvá tétele.	A régészet oktatásba való reintegrálása, iskolai programok támogatása. Régészettel kapcsolatos hírek és eredmények szakmailag kontrollált megfogalmazása és kommunikációja központi, minisztériumi fórumról egy országos szintű kommunikációs stratégia keretében.	Központi kommunikációs fórum kiépítése szakmai stáb felállításával. Kommunikációs kompetenciák fejlesztése a múzeumi környezetben.	Középtávú megvalósíthatóság
A fémkeresős tevékenység ellenőrizetlensége, minőségbiztosítás gyengesége és régészeti információk elvesztése.	Fémkeresős tevékenység integrálása az örökségvédelembe.	Egységes szerződések, regisztráció, képzés, akkreditáció, digitális dokumentáció és múzeumi szakmai felügyelet.	Regisztrációs és akkreditációs rendszer, képzések és digitális dokumentációs háttér; múzeumi szakfelügyeleti kapacitás, jogi és intézményi szabályozás.	Középtávú megvalósíthatóság
Civil részvétellel és finanszírozásban megvalósított kutatási projektek eredményeinek, leleteinek láthatatlansága.	Korszerű digitális rendszer, online adatbázis kiépítése a civil részvétellel megtalált leletek megjelenítésére.	Online, kereshető adatbázis fejlesztése.	Célzott, többéves állami vagy pályázati finanszírozás; adatkezelők, digitális örökségvédelmi szakemberek alkalmazása.	Középtávú megvalósíthatóság

Időtávok értelmezése: Rövidtávú megvalósíthatóság = 1-2 éven belül; Középtávú megvalósíthatóság = aktuális cikluson belül; Hosszútávú megvalósíthatóság = aktuális cikluson túl

Színkódok értelmezése: zöld = első körben javasolt, rövidtávú intézkedések; piros = magas forrásigényű intézkedések

C) Munkacsoportonkénti összefoglalók

I. A BERUHÁZÁSOKHOZ KAPCSOLÓDÓ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSOK FINANSZÍROZÁSI ÉS MŰKÖDÉSI RENDSZERÉNEK FELÜLVIZSGÁLATA

Döntéshozói összkép

A munkacsoport eredményei alapján indokolt a régészeti feltárásokhoz kapcsolódó finanszírozási, kapacitásbeli és működési keretek átfogó felülvizsgálata. A jelenlegi rendszerben a régészeti feladatok költségei, a rendelkezésre álló források, a hatósági árak, a teljesítési határidők és a feltárást követő múzeumi feladatok finanszírozása nincs megfelelően összhangban. Ez egyaránt kockázatot jelenthet a beruházások kiszámítható ütemezésére, a régészeti intézmények működési stabilitására és a kulturális örökség szakszerű megőrzésére és a human erőforrás megtartására.

A döntés tétje

A döntés tétje nem kizárólag a régészeti intézményrendszer finanszírozásának rendezése, hanem a jelenlegi, szűkös forráskeretek mellett már nem fenntartható működés stabilizálása és hosszú távon működőképes rendszer kialakítása. Olyan kiszámítható, átlátható és finanszírozható modell kialakítása szükséges, amely biztosítja a régészeti feladatok szakmailag megfelelő ellátását, mérsékli a beruházói és állami oldal bizonytalanságát, valamint garantálja a feltárások során előkerülő kulturális örökség szakszerű feldolgozását és megőrzését. A munkacsoport álláspontja szerint ehhez a jelenlegi finanszírozási és szabályozási keretek érdemi felülvizsgálata, valamint az alábbi, egymással összefüggő döntési irányok előkészítése szükséges.

Javasolt döntési irányok

1. Az 1%-os régészeti költségkorlát eltörlése vagy állami kompenzációs modell kialakítása

A jelenlegi korlát felülvizsgálata azért indokolt, mert a régészeti feladatok tényleges költsége jelentősen eltérhet a beruházások volumenétől, helyszínétől és régészeti érintettségétől függően. Olyan megoldás szükséges, amely nem kényszeríti a rendszert szakmailag indokolatlan kompromisszumokra, ugyanakkor a beruházói oldal számára is előre tervezhető marad. Alternatívaként vizsgálandó egy célzott állami kompenzációs mechanizmus.

2. A hatósági árak teljes, költségalapú felülvizsgálata

Szükséges annak áttekintése, hogy a hatósági árak ténylegesen fedezik-e a régészeti feltárások szakmai, személyi, eszköz- és adminisztratív költségeit. A költségalapú árszabályozás továbbra is kiszámíthatóbbá teheti a szolgáltatást, mérsékelheti a finanszírozási feszültségeket, és megalapozhatja a hosszú távon fenntartható működést. A döntéshez a múzeumi rendszer finanszírozási módjának ismerete szükséges.

3. A 30 napos feltárási határidő újraszabályozása

A merev határidő nem minden esetben igazítható a feltárás tényleges szakmai léptékéhez. Indokolt olyan szabályozás kialakítása, amely a beruházások ütemezhetőségét továbbra is biztosítja, ugyanakkor lehetőséget ad a régészeti munka valós időigényének figyelembevételére, különösen nagyobb vagy összetettebb lelőhelyek esetén.

4. Kötelező régészeti alszámla és többéves forrásgörgetés szabályozása

A régészeti feladatok finanszírozásának stabilitását erősítheti egy elkülönített, célhoz kötött forráskezelési rendszer. A többéves forrásgörgetés lehetővé tenné, hogy a rendelkezésre álló pénzügyi keretek igazodjanak a feltárások és az azokhoz kapcsolódó feldolgozási feladatok időbeli lefutásához, és ne vesszen el a forrás pusztán azért, mert a szakmai teljesítés több költségvetési évet érint.

5. Akkreditált magánrégészeti szolgáltatói rendszer szakmai és jogszabályi koncepciójának előkészítése

A kapacitások bővítése érdekében vizsgálandó egy szigorú szakmai, minőségbiztosítási és hatósági kontroll mellett működő akkreditált szolgáltatói rendszer létrehozása/visszavezetése. Ez növelheti a rendelkezésre álló szakember- és szolgáltatói kapacitást, gyorsíthatja a feladatellátást, és csökkentheti az intézményi túlterheltséget, miközben a szakmai standardok fenntarthatók.

6. Országos feldolgozási hátralékcsökkentő program indításának előkészítése

A feltárások során keletkező, de teljeskörűen még fel nem dolgozott anyagok állományának csökkentése önálló szakpolitikai feladatként kezelendő. Egy célzott, időben behatárolt országos program egyszerre szolgálhatja a kulturális örökség védelmét, a szakmai kapacitások jobb kihasználását és a korábban elvégzett feltárások eredményeinek tényleges hasznosulását.

Összegző javaslat. A fenti intézkedések egymásra épülő döntési csomagként kezelendők. Első lépésként a részletes pénzügyi és jogszabályi hatásvizsgálatok elkészítése, ezt követően pedig a konkrét szabályozási és finanszírozási modellek döntésre történő előterjesztése javasolt. A cél egy olyan rendszer kialakítása, amely hosszú távon egyszerre biztosítja a beruházások tervezhetőségét, a régészeti feladatellátás szakmai minőségét és a kulturális örökség megőrzését.

II. A RÉGÉSZET ÉS A MÚZEUMOK. FONTOSABB KÉRDÉSEK ÉS AKTUÁLIS PROBLÉMÁK

A régészeti leletek műtárgyakként a múzeumi gyűjteményben voltak és vannak a legjobb helyen. A múzeum, mint a régészeti gyűjtemény kezelője érintett és érdekelt azok begyűjtésében, megőrzésében és bemutatásában, feldolgozásában, a helyi és nagyobb közösségek számára a felhalmozott tudás átadásában. Annak érdekében, hogy ez a jövőben maradéktalanul megvalósulhasson, legalább középmúzeumi szintig gazdasági önállóság, felkészült szakképzett személyzet, tisztességes bérezés és életpályamodell, kiszámítható, inflációkövető intézményi finanszírozás szükséges a közgyűjteményi szféra egészében. A múzeumok alapfeladatai közül három, megoldásra váró problémaforrást vázolunk.

Gyűjtés. Hatósági árak rendezése és gazdasági önállóság

A területileg illetékes területi és megyei hatókörű városi múzeumok, kiegészülve az MNM NRI-vel jelen *hatósági árak* mellett már szinte képtelenek ellátni a kötelező ásatási feladataikat, a pénz sokszor már a terepi munkákra sem elég. A régen befagyasztott és visszavágott hatósági árak emelésére égetően szükség van, de egyúttal tiszta helyzetet kell teremteni: sem a múzeum, sem annak fenntartója „ne dézsmálhassa" meg ezt a bevételt szabályozatlan módon. A régészeti pénzeket a feladatra kell elkölteni és ennek védelmére a jelenleginél szigorúbb szabályokat kell foganatosítani. A feltáró intézmény legyen jogosult 15% rezsiköltség elszámolására, de a feltárások költségeit projektszinten, akár tételes elszámolással a feladatra fordítsák. A hatósági árak esetében szükséges egy érezhető, de nem túlzó mértékű díjemelés. Nem csupán a régészeti feladatok megfelelő szintű ellátása miatt, de szükséges külön régészeti alszámla megléte és legalább középmúzeumi szintig a gazdasági önállóság visszaállítása. Fontos tétel, hogy a megelőző feltárás ugyanolyan alapfeladata a múzeumoknak, mint az egyéb gyűjteményezési tevékenység, így a megelőző feltárások vállalási díjai nem lehetnek, vagy csak az eddigi gyakorlatnál jóval kisebb mértékben lehetnek az ilyen régészeti szakfeladatokat ellátó munkatársak bérezésének alapjai.

Megőrzés. Akut raktárhelyzet

A raktárak állapota sokszor az elvárható minimális szintet sem érik el, a szakszemélyzet helyzete (pl. gyűjteménykezelők) problémás, sok helyen, kisebb múzeumokban hiányoznak vagy társult feladatként látja el más beosztásban dolgozó munkatárs. Ezen állapoton segíthet barna mezős beruházások keretében *új raktárak építése* legalább megyei szinten, állami szerepvállalással, hiszen a gyűjtemények állami tulajdont képeznek, illetve a meglévő, de a gyatra állapotú *raktárak felújítására* is célzott alapot kell létrehozni. A raktárak minőségi meghatározásához kritériumrendszert kell csatolni, érintve a minimálisan szükséges személyzet kérdését is. A jövőre gondolva a jelen állapothoz képest nagyobb és a későbbi gyarapodás miatt kapacitásában bővíthető raktárterületek szükségesek. A régészeti leletek mellett a múzeumokban őrzött antropológiai és archeozoológia anyag tárolása sem megfelelő, feldolgozásuk leltározásuk a kevés szakember miatt messze elmaradtak a régészetitől.

Bemutatás. Társadalmi hasznosítás

A régészeti leletanyag sokoldalú, többszintű bemutatása azért is problémás, mert az elmúlt évtizedek nagyfelületű feltárásaiból származó, többmilliós nagyságrendű leletanyag jelentős része anyagközlés formájában sem került publikálásra. Ennek több oka van, kapacitás- és forráshiány főként, a helyzet megoldásra vár. A kiállítóhelyek vonatkozásában sokszor maguk a *múzeum épületek* is rendkívül *rossz állapotban* vannak, energetikailag korszerűtlenek, működtetésük drága, ezért erre is szükséges lenne egy *célirányos pályázati* alap felállítása, ami ennek az épülettípusnak a *korszerű felújítását* tenné lehetővé. A kiállítások megvalósításához a korábbi Kubinyi- és Járásszékhely pályázatokhoz hasonló alapok felállítása segítené legjobban az újabb leletanyagok- és megfigyelésekből levont történelmi következtetések méltó bemutatását. Választ kell találni arra a kihívásra is, hogy a *közösségi fémkeresőzés* keretében fémtárgyak százezrei kerültek rövid idő alatt a múzeumokba, amelyeknek restaurálási költsége jelentős és egyéb feladatoktól vesz el munkaerőt. Ezért azt javasoljuk, hogy nagyságrendi és állapotfelmérést követően legyen célzott állami pályázati alap ezen állami tulajdonú fémtárgyak külső restauráltatására.

III. Kihívások a régészet társadalmi szerepvállalása területén

A régészet társadalmi beágyazottsága, kommunikációja, valamint a civil közösségekkel való kapcsolata legalább olyan horderejű kérdés, mint maga a kutatás, vagy intézményi működés. Az elmúlt másfél évtized egyik legpozitívabb fejleménye a közösségi régészet térnyerése volt: önkéntesek, helyi közösségek és fémkeresős múzeumbarátok százai kapcsolódtak be a régészeti örökség kutatásába és védelmébe. E fejlődést azonban nem követte megfelelő mértékben az intézményi és finanszírozási háttér, kapacitásbővítés, ezért a rendszer jelenleg számos ponton sérülékeny. Munkacsoportunk hat olyan stratégiai problémakört azonosított, amelyek megoldása meghatározhatja a magyar régészet és örökségvédelem következő évtizedének fejlődési irányát.

1. A közösségi régészet intézményi beágyazottsága és finanszírozási problémái

A közösségi régészet mára a magyar örökségvédelem egyik legsikeresebb innovációjává vált, mégis döntően személyes elkötelezettségre épül. A legtöbb program működése egy vagy néhány szakember aktivitásától függ, miközben intézményi szinten ritkán jelenik meg önálló feladatként. A programok többségéhez nem kapcsolódik dedikált munkakör, elkülönített költségvetés vagy hosszú távú fejlesztési stratégia. A növekvő társadalmi érdeklődés ellenére a közösségi régészetet számos intézmény továbbra is kiegészítő tevékenységként kezeli.

Véleményünk szerint a közösségi régészeti programszervezést a jövőben a kutatás, a gyűjteménykezelés és a közművelődés mellett a múzeumi alapfeladatok közé kell emelni. Ennek érdekében országos szakmai keretrendszerre, világos feladatmeghatározásra és minisztériumi szintű elismerésre van szükség. Minden jelentős régészeti tevékenységet végző intézményben meg kell jelenjen a közösségi régészet koordinációjáért felelős szakember vagy szervezeti egység.

A jelenlegi projektalapú finanszírozást fokozatosan fel kell váltania egy kiszámítható, több éves támogatási rendszernek. A támogatásnak a terepi munkán túl ki kell terjednie az önkéntesek képzésére, a dokumentációra, a restaurálásra, a feldolgozásra, valamint az eredmények társadalmi bemutatására is. Csak így biztosítható, hogy a közösségi régészet ne átmeneti projektek halmaza, hanem a magyar örökségvédelem hosszú távon működő pillére legyen.

2. A közösségi régészeti programok országos koordinációja és a szakmai minimumok

A közösségi régészet az elmúlt években alapvetően helyi kezdeményezésekre épült. Ennek eredményeként számos kiváló gyakorlat alakult ki, ugyanakkor a programok jelentős része egymástól elszigetelten működik. Az intézmények között korlátozott a tudásáramlás, hiányoznak az egységes módszertani ajánlások, és nem létezik olyan országos együttműködési rendszer, amely hatékonyan összefogná a szereplőket.

Országos koordinációra van szükség, ami nem jelenthet centralizációt. A magyar múzeumi és örökségvédelmi rendszer sokszínűsége érték, amelyet meg kell őrizni. Ugyanakkor szükség van egy olyan országos hálózat kiépítésére, amely közös szakmai minimumokat, módszertani útmutatókat és konzultációs felületeket biztosít. Központi szerepet kaphatnának az országos és regionális szakmai fórumok, a rendszeres képzések, valamint egy online tudástár, amely hozzáférést biztosít a bevált gyakorlatokhoz, képzési anyagokhoz és dokumentációs mintákhoz.

A cél egy olyan szakmai ökoszisztéma létrehozása, amelyben az intézmények önállósága megmarad, de a közösségi régészeti munka bárhol az országban azonos örökségvédelmi és dokumentációs elvek mentén valósul meg.

3. Kapacitáshiány és humánerőforrás-válság a magyar régészetben

A magyar régészet egyik legsúlyosabb strukturális problémája a szakemberhiány. Az elmúlt évtizedek során folyamatosan bővültek a régészet feladatai, miközben sem a humánerőforrás, sem a finanszírozási háttér nem

növekedett hasonló mértékben. A régészek, restaurátorok, gyűjteménykezelők, adattárosok és digitális szakemberek hiánya közvetlenül befolyásolja a kutatások minőségét és az örökségvédelem hatékonyságát.

A közösségi régészet ugyanakkor nem válhat a szakemberhiány elfedésének vagy pótlásának eszközévé. Az önkéntesek értékes támogatást nyújthatnak, de nem helyettesíthetik a szakképzett munkaerőt. A megoldás a szakember-utánpótlás megerősítése, a bérezés rendezése és az életpályakilátások javítása.

Szintén szükséges a feladatkörök pontos újradefiniálása. Egyértelművé kell tenni, mely tevékenységek igényelnek régészeti végzettséget, melyek végezhetők régészeti asszisztensek bevonásával, és mely munkafolyamatokba kapcsolhatók be megfelelő képzés után önkéntesek. Támogatjuk egy többszintű, akkreditációhoz kötött önkéntes rendszer kialakítását, amelyben a résztvevők fokozatosan növekvő felelősséget vállalhatnak.

A digitalizáció és a mesterséges intelligencia alkalmazása jelentős segítséget nyújthat az adminisztratív terhek csökkentésében, de önmagában nem helyettesítheti a hiányzó szakembereket. A humánerőforrás-fejlesztés továbbra is stratégiai prioritás marad.

4. Professzionális tudománykommunikáció és társadalmi láthatóság

Bár a magyar régészet jelentős tudományos eredményeket ér el, ezek hatása csak korlátozott mértékben jelenik meg a társadalomban. A régészet sokszor még ma is beruházásokat lassító, konfliktusokat generáló területként jelenik meg a nyilvánosságban, miközben kulturális, oktatási és közösségépítő szerepe kevésbé látható.

A kommunikációt nem a kutatások utólagos bemutatásaként, hanem a kutatási folyamat szerves részeként kell kezelni. A társadalmi bevonásnak már a projekttervezés szakaszában meg kell jelennie. A helyi közösségek tájékoztatása, az eredmények közérthető kommunikációja és a részvételi lehetőségek megteremtése a jövőben alapkövetelmény kell legyen.

A jelenlegi eseményközpontú kommunikációt fokozatosan fel kell váltania a történetmesélésre, a helyi identitásra és az emberi kapcsolódási pontokra épülő szemléletnek. Professzionális kommunikációs háttérre van szükség, amelyben kommunikációs szakemberek, múzeumpedagógusok, vizuális tartalomkészítők és közösségszervezők dolgoznak együtt a régészekkel.

Különösen fontosnak tartjuk az iskolai kapcsolatok erősítését, a régészet visszaintegrálását az oktatásba, valamint a digitális csatornák tudatos használatát. A közösségi média, a videós tartalmak, a podcastok és az online platformok ma már nem kiegészítő eszközök, hanem az elsődleges társadalmi kommunikációs felületek.

5. A fémkeresőzés integrációjára épülő örökségvédelmi modell kialakítása

A fémkeresőzés kérdésköre egyszerre örökségvédelmi, társadalmi és jogi probléma. Az illegális fémkeresőzés továbbra is a régészeti lelőhelyek egyik legsúlyosabb veszélyforrása, miközben a múzeumokkal együttműködő fémkeresős önkéntesek számos új lelőhelyet, kutatási adatot és leletet dokumentáltak az elmúlt években. A probléma nem a technológia használata, hanem annak szabályozatlansága és az egységes országos rendszer hiánya.

A hosszú távú megoldást nem a teljes tiltás, hanem az ellenőrzött integráció jelentheti. Meg kell különböztetni egymástól az illegális lelőhelyfosztogatókat, az alkalmi érdeklődőket és a múzeumokkal együttműködő, képzett önkénteseket. Az országosan egységes szabályozásnak világos jogosultsági és kötelezettségi rendszert kell kialakítania.

Támogatjuk a fémkereső műszerek regisztrációját, az együttműködők országos nyilvántartását, az egységes szerződéses rendszert, valamint a kötelező képzések bevezetését. A képzésnek ki kell terjednie a jogi, örökségvédelmi, dokumentációs és etikai kérdésekre. Emellett szükséges az örökségvédelmi hatóság ellenőrzési jogosítványainak és kapacitásainak megerősítése is.

A cél egy olyan partneri rendszer kialakítása, amely egyszerre védi a lelőhelyeket, csökkenti az illegális tevékenységeket és hasznosítja a társadalomban meglévő tudást, érdeklődést és terepi tapasztalatot.

6. Feldolgozatlan leletek, adatvagyon és digitális infrastruktúra

A közösségi régészet egyik legnagyobb eredménye, hogy jelentős mennyiségű új adatot és leletet hoz felszínre. Ugyanakkor a feldolgozási kapacitások ezt a növekedést nem követték. A restaurálási, nyilvántartási és publikációs hátralékok folyamatosan növekednek, miközben a digitális infrastruktúra fejlesztése is elmaradt a szükségestől. Az adatok ma sokszor egymással nem kompatibilis rendszerekben, eltérő formátumokban keletkeznek, ami jelentősen akadályozza a kutatást és az országos szintű tudáshasznosítást.

Stratégiai jelentőségű feladat az országos digitális infrastruktúra létrehozása. Cél egy olyan online, kereshető és hosszú távon fenntartható adatbázis kialakítása, amely a teljes régészeti adatutat támogatja. Az egyszeri adatbevitel elvére épülő rendszer jelentősen csökkentheti az adminisztratív terheket, növelheti az adatok pontosságát és felgyorsíthatja a kutatási folyamatokat.

A digitális fejlesztések mellett azonban szükség van adatkezelők, digitális örökségvédelmi szakemberek és leltározók alkalmazására is. A közösségi régészetből származó tudás akkor hasznosulhat igazán, ha a megszerzett információk nem vesznek el, hanem feldolgozott, hozzáférhető és kutatható formában visszakerülnek a tudományos és társadalmi nyilvánosságba.

Összegzés

A társadalmi szerepvállalás a magyar régészet jövőjének egyik meghatározó stratégiai kérdése. A közösségi régészet, az önkéntesség, a tudománykommunikáció és a digitális fejlesztések a modern örökségvédelem alapvető elemei. A siker feltétele a stabil intézményi háttér, az országos koordináció, a megfelelő humánerőforrás, a professzionális kommunikáció és a korszerű adatkezelési infrastruktúra egyidejű fejlesztése. Fenti feltételek teljesülése esetén a közösségi részvétel a magyar régészet egyik legfontosabb társadalmi és szakmai erőforrásává válhat.

IV. AZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI FELADATELLÁTÁS HATÓSÁGI KIHÍVÁSAI. JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET, HATÓSÁGI TEVÉKENYSÉG ÉS INTÉZMÉNYRENDSZER, KÖZHITELES NYILVÁNTARTÁS ÉS RÉGÉSZETI LELŐHELYEK VÉDELME

Helyzetkép / Döntéshozói összkép

A hatósági munkacsoport áttekintette a magyar régészeti örökségvédelem jogszabályi környezetét és hatósági feladatellátás helyzetét különös tekintettel a hatóság szervezetrendszerére, valamint a hatósági és felügyeleti tevékenység kereteire.

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvényt (Kötv.) hatályba lépése óta több, mint 75 alkalommal módosították, s bár a módosítások egy kisebb része technikai volt, vagy nem a régészetet érintette, mára a törvény túlbonyolított, nehezen átlátható, és helyenként önmagával is ellenmondásban áll. A Kötv.-ben rögzített örökségvédelmi elvek és a részletes rendelkezések kifejtését tartalmazó jogszabály, *A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról* szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet is nehezen kezelhető következetesen a módosítások okán.

Az örökségvédelem hivatali feladatai a hatósági feladatokon kívül lényeges felügyeleti, terepi jelenlétet is igényelnek. Jelen struktúrában az örökségvédelmi hatósági feladatellátásból hiányzik az a teljes ágazati jogkörrel rendelkező önálló örökségvédelmi szerv, amely ellátja az integrált örökségvédelmi és a központi hatósági feladatokat, és szakmai támogatást ad a helyi hatósági és felügyeleti feladatellátáshoz. Az örökségvédelmi (műemlékvédelmi és régészeti örökségvédelmi) hatósági feladatokat ellátó kormányhivatalok nem biztosítják maradéktalanul a megfelelő feltételeket a hatósági és különösen a felügyeleti feladatellátáshoz, továbbá a régészeti örökségvédelmi hatósági gyakorlat országosan nem minden tekintetben egységes a jogszabályok értelmezésében, az alkalmazott eljárásrendben, az ügyek elbírálásában.

A döntés tétje

A cél kialakítani egy erős felhatalmazással bíró, független, szakmai irányítású kulturális örökségvédelmi hatóság működésének feltételeit, amely országosan egységes eljárásrenddel és jogalkalmazással garantálja a jogszabályi előírások és a szakmai normák következetes betartását. Az örökségvédelmi törvény preambulumában megfogalmazza, hogy a kulturális örökség a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozza, ezért megóvása mindenkinek kötelessége. A jól működő hatósági és a jelenleginél hatékonyabb felügyeleti rendszer tevékenységével ehhez nyújt segítséget – közelebb hozva a társadalmat a kulturális örökség értékeinek és azok védelme jelentőségének felismeréséhez és megértéséhez.

Javasolt döntési irányok

1. Átlátható és közérthető szabályozás és eljárásrend kialakítása

– az örökségvédelmi jogszabályok megfontolt, széles szakmai konszenzuson alapuló, transzparens újjáalakítása, amely modern, átfogó, világos és koherens szabályozást eredményez

– elsődleges a jelenlegi szabályozás szerint a kulturális örökség körébe tartozó elemek további, jogszabályban rögzített védelmének megtartása („integrált örökségvédelem") – különösen a műemléki érték és a régészeti örökség együttes védelmére fókuszálva

2) Örökségvédelmi hatósági szervezetrendszer reformja

– az örökségvédelmi hatósági–felügyeleti feladatellátás megújításának fontos keretkövetelménye egy önálló és független örökségvédelmi hivatal létrehozása az országosan egységes, transzparens szakmai és hatósági feladatellátás érdekében

– az örökségvédelmi hatóság függetlenségének és integritásának biztosítása érdekében fel kell oldani a kormányhivatalok építési és örökségvédelmi főosztályainak kettős szakmai irányítását (a kormányhivatalokon belüli önállósított örökségvédelmi feladatellátás rövid, átmeneti időszakra javasolt), ideális esetben a helyi örökségvédelmi hatósági feladatellátás a hivatal szervezetéhez kapcsolódik

– a területi örökségvédelem hatósági és felügyeleti feladatellátásának szorosabb ágazati szakmai irányítása

3) Az örökségvédelmet támogató pénzügyi módszerek kidolgozása, bevezetése és alkalmazása

V. A RÉGÉSZETI SZAKEMBER-UTÁNPÓTLÁS RENDSZERE: AZ EGYETEMI KÉPZÉS ÉS A MÚZEUMOK KAPCSOLATA

A felsőoktatási intézmények szorosan együttműködnek a múzeumokkal. Az egyetemi oktatás biztosítja a múzeumok szakemberellátását. A régészeti szakemberképzés a kulturális örökség védelméhez szükséges kapacitás biztosításán túl a tudásalapú társadalom és a kulturális gazdaság működésének is fontos feltétele.

A múzeumok nem csupán gyakorlati helyszínt biztosítanak, hanem jelentős személyi és infrastrukturális kapacitásokkal járulnak hozzá a régészetoktatás KKK-jában szereplő múzeumi gyakorlat, terepbejárási és ásatási gyakorlatok, valamint az anyagismereti órák megtartásához. A múzeumi régészeti gyűjtemények nagy mennyiségű publikálatlan leletanyagának a feldolgozásában az egyetemi hallgatók szakdolgozataik, phd kutatásaik keretében is részt vesznek.

A felsőoktatásban, különösen a bölcsészet- és humántudományokhoz sorolható képzésekre jellemző az alulfinanszírozottság, ami a régészképzést is nehéz helyzetbe hozta. Képzéseink csak megfelelő anyagi háttér mellett működtethetőek hatékonyan és sikeresen.

1. probléma
A régész szakma munkaerő-vonzó és -megtartó képessége gyenge. Nem biztosított az utánpótlás és minden korosztályból magas a pályaelhagyók száma.
Okok
Alacsony jövedelmi kilátások, versenyképtelen bérezés, kiszámíthatatlan/bizonytalan/kidolgozatlan életpályamodell. Egy éve megjelent felmérés szerint a BA régészet végzettségű munkavállalók számíthatnak a legalacsonyabb bérre az egyetemet végzettek közül.
Következmények
- Jelentős munkaerőhiány a vidéki múzeumokban.
- A legjobb eredményt elért érettségizők ritkán választják a régészképzést (kb. 300 körüliek a felvételi ponthatárok). Jellemző a lemorzsolódás a képzés során, és a munkába állás első éveiben.

Megoldási javaslat:
- Munkabérrendezés, fizetések emelése ASAP

2. probléma
Az egyetemek és múzeumok közötti oktatási együttműködés intézményi és finanszírozási keretei hiányosak. Az együttműködések érintik a múzeumi gyakorlatokat (180 óra), anyagismereti órákat, valamint a múzeumi anyagok feldolgozásán alapuló szakdolgozatokat, PhD disszertációkat.
Okok
Az oktatási intézmények és a múzeumok között formalizált, együttműködési szerződéseken alapuló partnerség működik. Ezek a dokumentumok nem térnek ki a pontos feladatleírásra (pl. múzeumi gyakorlat vezetése) és a finanszírozás kérdéseire.
Következmények
- Változó presztízsű megítélés, elbírálás a múzeumokban.
- Múzeumi gyakorlat során megszerzett kompetenciák, készségek nem egységesek.
- Múzeumi leletfeldolgozás kísérő költségeinek (pl. dokumentáció, természettudományos vizsgálatok) finanszírozása esetleges.
- A hallgatók munkájához szükséges infrastrukturális háttér számos múzeumban nem áll rendelkezésre.

Megoldási javaslat:
- A régészképzésben részt vevő múzeumok és szakembereik kapjanak jogszabályban is elismert oktatási szerepet, és az általuk biztosított oktatási kapacitás, infrastruktúra és szakmai közreműködés költségeivel arányos finanszírozást. Ennek egyik lehetséges modellje a duális képzéshez hasonló, a múzeumok oktatási szerepét és annak finanszírozását egyaránt rendező rendszer.

3. probléma

A régészeti képzési szintekhez (BA, MA, valamint régészeti asszisztens) kapcsolódó kompetenciák, munkakörök és felelősségi körök nem kellőképpen tisztázottak, különösen a BA diplomával rendelkező régésztechnikusok és a rövidebb tanfolyamot elvégző régészeti asszisztensek között.

(Megjegyzés: BA és MA felsőoktatásban szabályozott, azonban régészeti asszisztensi képzést egyetemek, múzeumok egyaránt szabadon indíthatnak.)

Okok

Jogszabályban az MA diplomához kapcsolódó jogosítványok szerepe meghatározott, csak ennek birtokában lehet ásatást vezetni. *A kulturális örökség védelméről* szóló 2001. évi LXIV. törvény módosítása már megkülönbözteti a régésztechnikusok és a régészeti asszisztensek kompetenciáit, ez azonban a gyakorlatban még nem nagyon tapasztalható (például szerződésekben, bérezésben). A közalkalmazotti bértábla megszűnése után a múzeumi gyakorlatok jelentősen eltérnek egymástól.

Következmények

- Egyetemi hallgatók részéről érezhető a bizonytalanság a diplomájuk értékének megítélésében, fizetésükben és a kapcsolódó elvárások tekintetében.
- Szakmán belüli és informális szinten intézmények közötti viták és ellenérzések.

Megoldási javaslat:

- A BA-, MA- és régészasszisztensi feladatok, jogosultságok, munkakörök és bérezési szintek egyértelmű meghatározása. A törvényi háttér tisztázott, amit a gyakorlatban is meg kellene valósítani (szerződésekben, bérezésekben).
- Életpályamodell kidolgozása.

Az Oktatási és Gyermekügyi Minisztériumhoz hatáskörébe tartozó területek:

- finanszírozás kérdése; fejkvóta és kutatás alapú finanszírozás
- KKK átdolgozása rugalmasabb, az intézmények adottságainak és érdekeinek megfelelő átdolgozása
- gyakorlati képzés (terepi gyakorlat, laboratóriumi gyakorlatok) finanszírozása megoldatlan
- tehetséggondozás, kutatási háttér finanszírozása
- régészeti korszakok oktatása a közoktatásban

VI. A MAGYAR RÉGÉSZETI KUTATÁS RÖVID- ÉS KÖZÉPTÁVÚ IRÁNYAI

Döntéshozói összkép

A magyar régészet 21. századi szerepe nem korlátozható a leletek feltárására, megmentésére és a nemzeti múlt bemutatására. Feladata, hogy a Kárpát-medence anyagi örökségéből ellenőrizhető, tudományosan értelmezhető és társadalmilag hasznosítható tudást hozzon létre.

A régészet sajátos módon kapcsolja össze a történeti, társadalomtudományi, természet- és élettudományi módszereket. Kiemelt kérdései közé tartozik a táj- és környezethasználat, a mobilitás és népességmozgás, a technológiai változás, a gazdasági hálózatok, valamint a társadalmi és kulturális kapcsolatok hosszú távú vizsgálata.

A tudományos eredményesség feltétele, hogy a feltárások során keletkező leletanyag, dokumentáció és digitális adat ne lezárt adminisztratív eredmény, hanem kutatható, feldolgozható és újraértelmezhető forrás legyen. A szakma ehhez kutatási kérdéseket, módszertani normákat és együttműködési formákat tud kialakítani; a megvalósításhoz pedig kiszámítható intézményi és finanszírozási keret szükséges.

A döntés tétje

Az egyik fő kérdés az, hogy a régészeti örökség stratégiai erőforrássá vagy egyre növekvő intézményi teherré válik-e. A feldolgozatlan leletanyag, a hiányos dokumentáció, a restaurátori kapacitáshiány, a széttagolt adatkezelés és a kiszámíthatatlan projektfinanszírozás egyszerre veszélyezteti a gyűjtemények állagát, a kutatások minőségét, a szakember-utánpótlást és a társadalom hiteles múltismeretét, csökkenti a hazai kutatás eredményességét és nemzetközi láthatóságát. A cél ezért egy olyan stabil működési keret kialakítása, amelyben a múzeumi gyűjtemények, az egyetemi képzés, a kutatóintézeti programok és a természettudományos infrastruktúrák közös kutatási célokat szolgálnak. Ennek megteremtése olyan szakmai feladat, amely meghaladja az egyes intézmények és rövid távú projektek lehetőségeit.

Javasolt döntési irányok

Az alábbi öt súlypont olyan együttműködési területet jelöl ki, ahol a régészeti szakma saját eszközeivel, a kormányzat pedig tartós intézményi és finanszírozási háttérrel tudja erősíteni a magyar régészet tudományos teljesítményét.

1. Országos, hosszú távú régészeti kutatási és feldolgozási stratégia

A szakma feladata a nemzetközileg is jelentős kutatási kérdések, a közös prioritások és a megvalósítható programok kidolgozása, széles körű szakmai egyeztetéssel. Ezt a munkát egy közép- és hosszútávon tervezhető finanszírozási keret teheti folyamatossá, különösen az olyan országos léptékű kutatási és feldolgozási feladatok esetében, amelyek több intézmény összehangolt részvételét igénylik. A keret ne korlátozza a kutatói szabadságot támogató pályázati rendszert, hanem egészítse ki azt kiemelt tematikák kutatását célzó finanszírozási megoldásokkal.

2. A megelőző feltárások tudományos hasznosításának biztosítása

A megelőző feltárás nem a régészeti munka vége, hanem a tudományos kutatás első lépése. A feltárt leletanyag és a keletkező adatok csak akkor hasznosulnak, ha feldolgozzák, kutathatóvá és hozzáférhetővé teszik. Országos program szükséges a feldolgozási hátralék felmérésére és csökkentésére, dedikált támogatással. Az eredmények és a leletanyagok kutathatóságát országos digitális rendszernek kell támogatnia. A cél, hogy a beruházások során megmentett örökség ne feldolgozatlan leletanyagként kerüljön raktárakba, hanem tudományos eredménnyé, tudássá és a társadalom számára bemutatható és hasznosítható kulturális örökséggé váljon.

3. Országos régészeti adat- és kutatási infrastruktúra

A régészeti dokumentációk, leletkatalógusok, téradatok, természettudományos mérések és képi anyagok hosszú távú kezelése a kutatás alapfeltétele és közös közgyűjteményi feladat. A szakma feladata a közös terminológiai, metaadat- és dokumentációs szabványok, valamint az adatmegosztás szakmai elveinek kidolgozása. Ezt egy országos fejlesztés támogathatja tartós digitális tárolással, adatgazdai kapacitással és az összekapcsolható intézményi infrastruktúrák támogatásával. A kutatási infrastruktúrát egy országos, hálózatos és interoperábilis adatökoszisztéma kialakításával lehet megvalósítani, amely közös szabványokra, tartós azonosítókra és szabályozott hozzáférésre épül, és biztosítja az adatok ellenőrizhetőségét, újrahasználhatóságát és nemzetközi kapcsolhatóságát. Cél, hogy Magyarország régészeti adatvagyona ne elszigetelt intézményi adatállományok összessége, hanem a hazai és nemzetközi kutatás számára szabályozottan hozzáférhető, újrahasznosítható és folyamatosan bővíthető nemzeti kutatási infrastruktúra legyen.

4. Hosszú távú intézményközi kutatási programok és szakember-utánpótlás

A múzeumok gyűjteményei, az egyetemek képzési kapacitása, a kutatóintézetek szervező szerepe és a természettudományos laboratóriumok egymást kiegészítő és szinergikus rendszerként kellene működjenek. A szakma közös programokkal, hallgatói bevonással és módszertani együttműködésekkel tudja ezt a kapcsolatot tartalommal megtölteni. Az állami oldal többéves kutatási programokkal, konzorciumok felállításának ösztönzésével, doktori és posztdoktori lehetőségekkel, valamint a régészeti, restaurátori, technikusi és adatkezelői munkakörök kiszámíthatóbb feltételeivel támogathatja a tudás megőrzését és megújulását.

5. Nemzetközi tudományos jelenlét

A magyar régészet nemzetközi versenyelőnye a Kárpát-medence forrásanyagának korszerű, összehasonlító vizsgálatában rejlik. A szakma feladata, hogy ezt közös kutatásokban, nemzetközi partnerségekben, szakmai programokban, sikeres nemzetközi pályázatokban és magas színvonalú publikációkban érvényesítse. E törekvéseket a kutatói mobilitás, az európai pályázati részvétel támogatása, stabil publikációs háttér, digitális adatközlés erősítheti. A hazai általános forgalmi adó magas értéke a K+F ökoszisztéma minden területén és nemzetközi szinten is versenyképességi kérdés. A tudományos-kutatási célok elérését, kutatóintézetek közötti együttműködéseket az egyedi értékű, alacsony áfa kulcs jelentősen támogatná.

Döntéshozói üzenet: A magyar régészet megújulásának alapja a szakmai kezdeményezés és az intézményi feltételek összehangolása. A szakma vállalja a kutatási irányok, módszertani normák és együttműködési programok kidolgozását; az állami támogatás pedig lehetővé teheti e munkák hosszú távú, kiszámítható megvalósítását.

Első lépésként indokolt a kutatási kapacitások, a feldolgozási feladatok és a régészeti adatvagyon országos helyzetének átfogó felmérése. Erre alapozva alakítható ki egy 2040-ig terjedő kutatási stratégia, valamint az annak megvalósítását biztosító, többéves finanszírozási és intézményközi együttműködési keret.

ALÁTÁMASZTÓ MUNKARÉSZEK

I. A BERUHÁZÁSOKHOZ KAPCSOLÓDÓ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSOK FINANSZÍROZÁSI ÉS MŰKÖDÉSI RENDSZERÉNEK FELÜLVIZSGÁLATA

***A beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátás és finanszírozás* munkacsoport anyaga**
a munkacsoport vezetője: Kreiter Eszter
közreműködők: Bödőcs András | Eke István | Fullár Zoltán | Horváth Andrea | Kolozsi Barbara | Kovács Péter | Láng Orsolya | Lukács József | Rajna András | Skriba Judit | Szeghy Sarolta | Szörényi Gábor András | Tankó Károly | Újlaki Zsuzsánna | Vámos Péter | Wilhelm Gábor

II. RÉGÉSZET ÉS MÚZEUMOK. FONTOSABB KÉRDÉSEK ÉS AKTUÁLIS PROBLÉMÁK

A *Közgyűjtemények* munkacsoport anyaga
a munkacsoport vezetője: Ódor János Gábor
közreműködők: Bálint Marianna | Csányi Viktor | Havasi Bálint | Pusztai Tamás | Rosta Szabolcs | Skriba Péter | Szörényi Gábor András | Terei György | Tomka Gábor

III. KIHÍVÁSOK A RÉGÉSZET TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA TERÜLETÉN

A *Társadalmi szerepvállalás* munkacsoport anyaga
a munkacsoport vezetője: Rácz Tibor Ákos
közreműködők: Bakos Gábor | Elekes István | Fábián Szilvia | Füzesi András | Gulyás András | Győrffy-Villám Zsombor | Havasi Bálint | Kertész Gabriella Nikoletta | Kiss Alexandra | Laszlovszky József | Pánya István | Péterváry Tamás | V. Szabó Gábor | Szabó Máté | Szücsi Frigyes | Tarbay János Gábor | Wollák Katalin

IV. AZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI FELADATELLÁTÁS HATÓSÁGI KIHÍVÁSAI. JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET, HATÓSÁGI TEVÉKENYSÉG ÉS INTÉZMÉNYRENDSZER, KÖZHITELES NYILVÁNTARTÁS ÉS RÉGÉSZETI LELŐHELYEK VÉDELME

Az *Örökségvédelmi hatósági feladatellátás, jogszabályi környezet és közhiteles nyilvántartás* munkacsoport anyaga
a munkacsoport vezetője: Újlaki Zsuzsánna
közreműködők: Aranyos Annamária | Bozóki-Ernyey Katalin | Bödőcs András | Böröczky Blanka | Farkas Zsuzsa | Horváth Andrea | Hudák Krisztina | Jakucs Gábor | Lencsés Zsuzsanna | Mali Péter | Nagy Levente | Novotnik Ádám | Ódorné Tóth Tünde | Polgár Balázs | Reményi László | Szajcsán Éva | Szvath Márton | Sárosi Edit | Tóth János Attila | Wollák Katalin

V. A MAGYAR RÉGÉSZETI KUTATÁS RÖVID- ÉS KÖZÉPTÁVÚ TERVEI

A *Tudományos kutatás* munkacsoport anyaga
a munkacsoport vezetője: Kulcsár Gabriella
közreműködők: Bálint Marianna | Bollók Ádám | Dani János | Dévai Kata | Fülöp András | Hajdu Tamás | Kreiter Attila | K. Németh András | Siklósi Zsuzsanna | Oross Krisztián | Szécsényi-Nagy Anna | Szenthe Gergely | Tarbay János Gábor | Váczi Gábor | Vida Tivadar

VI. A RÉGÉSZETI SZAKEMBER-UTÁNPÓTLÁS RENDSZERE

Az *Oktatás, képzés, szakember-utánpótlás* munkacsoport anyaga
a munkacsoport vezetője: Anders Alexandra
közreműködők: Beszédes József | Kalla Gábor | Lengyel György | Nagy Levente | Pintér-Nagy Katalin | Rácz Zsófia

A BERUHÁZÁSOKHOZ KAPCSOLÓDÓ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSOK FINANSZÍROZÁSI ÉS MŰKÖDÉSI RENDSZERÉNEK FELÜLVIZSGÁLATA

A NAGYBERUHÁZÁSOKKAL FOGLALKOZÓ MUNKACSOPORT VIZSGÁLATÁNAK FŐBB TERÜLETEI

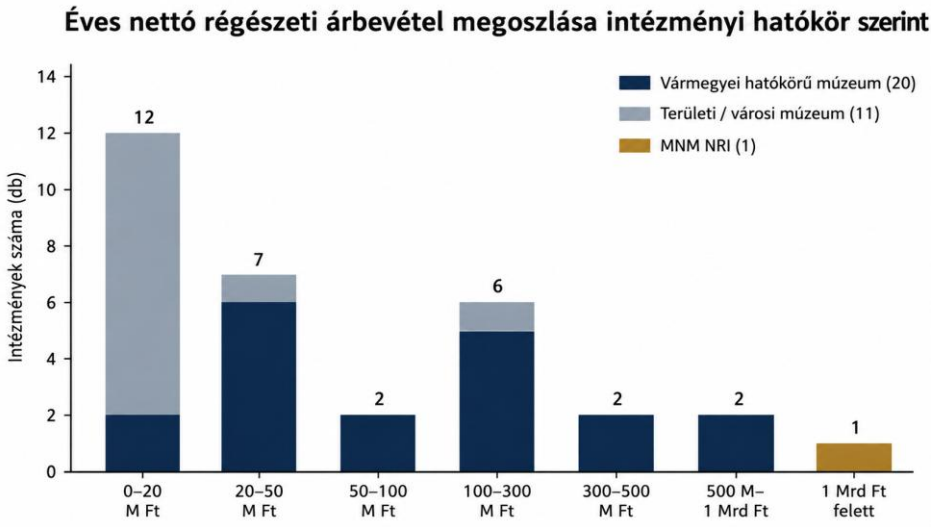
A nagyberuházásokkal foglalkozó munkacsoport célja annak áttekintése volt, hogy a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátás jelenlegi jogszabályi, finanszírozási és szakmai keretei mennyiben biztosítják a múzeumi intézményrendszer számára a feladatok megfelelő színvonalú és fenntartható ellátását.

A munkacsoport kérdőíves felméréssel vizsgálta az ország különböző régióiban működő, eltérő méretű és eltérő régészeti kapacitással rendelkező múzeumok tapasztalatait. A felmérés 2026. július 7. és 30. között, Google Forms alapú kérdőív alkalmazásával zajlott. A kérdőívet valamennyi, régészeti gyűjtőkörrel rendelkező hazai múzeumhoz eljuttattuk, így a megkeresés több mint 60 – eltérő méretű és intézményi hátterű – muzeális intézményt érintett. A felmérésre összesen 32 intézmény válaszolt.

I.1. A nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátás volumene és finanszírozása

A munkacsoport vizsgálta az intézmények által végzett, beruházásokhoz kapcsolódó megelőző feltárások éves volumenét, valamint az ebből származó éves nettó régészeti árbevételt. Ennek célja annak feltárása volt, hogy az egyes intézmények milyen nagyságrendű beruházási régészeti feladatot látnak el, és ehhez milyen bevételi háttér társul.

Az éves nettó régészeti árbevétel megoszlása: 12 intézmény 0–20 M Ft, 7 intézmény 20–50 M Ft, 2 intézmény 50–100 M Ft, 5 intézmény 100–300 M Ft (köztük a Móra Ferenc Múzeum, amely 2025-ben 85 272 m^2 feltárási és bontómunkát végzett), 2-2 intézmény 300–500 M Ft, illetve 500 M–1 Mrd Ft sávban, 1 intézmény (NRI) 1 Mrd Ft felett. A feltárt felület még koncentráltabb: az NRI évi 207–442 ezer m^2, a Déri Múzeum 256–412 ezer m^2, a Móra Ferenc Múzeum 2025-ben 85 272 m^2, Kecskemét ~290 ezer m^2 közötti értékeket jelentett, míg a válaszadók közel fele évi néhány száz és néhány ezer m^2 közötti, erősen ingadozó volument. Több kis intézmény (Hatvany Lajos Múzeum, OVÖ Nagy Gyula Múzeum, Thorma János Múzeum, Wosinsky Mór Múzeum) jelezte, hogy megelőző feltárást gyakorlatilag már nem végez — részben *a kulturális örökség védelméről* szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 23/E. § 2025. évi módosítása következtében, amely a területi múzeumokat a „bevonható” kategóriába sorolta át.

A kérdőív vizsgálta továbbá, hogy az intézmények rendelkeznek-e önálló régészeti alszámlával, illetve hogy a régészeti bevételek milyen mértékben maradnak az intézmény, illetve a régészeti feladatellátás rendelkezésére.

A régészeti feladatellátást szabályozó hatósági árak részletes vizsgálata

A Vallettai Egyezmény (149/2000. (VIII. 31.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között, 1992. január 16-án kelt, Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről) 6. cikke rögzíti azt az alapelvet, hogy a fejlesztési beruházások által szükségessé tett régészeti tevékenységek költségeit – a köz- vagy magánforrások megfelelő biztosításával – a beruházás költségvetésében kell figyelembe venni, összhangban a „szennyező fizet" elvével. A 2013-tól rendelkezésre álló adatok vizsgálata alapján a régészeti feladatellátás hatósági díjai nem követték következetesen az általános árszínvonal változását. A releváns, összehasonlítható szolgáltatási kategóriákban több esetben nem történt megfelelő értékkövetés, egyes kategóriákban pedig a hatósági ár nominálisan is csökkent, miközben a régészeti szolgáltatás elvégzésének meghatározó költségei – különösen a munkaerő-, üzemanyag- és gépjárműköltségek – jelentősen emelkedtek (ezeket az adatokat mellékletben mutatjuk be).

Az elemzésből szándékosan kizárásra kerültek a 4 650 Ft/m^2-es tételek, mivel ezeknél az elszámolás geodéziai módszere eltért, ezért az általuk képviselt díjszint nem tekinthető a jelenlegi, összehasonlítható árképzés szempontjából releváns adatnak.

A Kötv. 19. § (4) bekezdése a vizsgált időszakban előírta a hatósági árra vonatkozó szabályok éves felülvizsgálatát. A 2025-ben hatályba lépett módosítás ezt kifejezetten az infláció figyelembevételéhez kötötte. Ez nem jelenti azt, hogy 2013-tól automatikusan, mechanikusan az infláció mértékével kellett volna emelni az árakat; az éves felülvizsgálati kötelezettség azonban már fennállt – sajnos mindig kizárólag a beruházói oldalnak kedvező, és a szakma számára kimondottan hátrányos és alulfinanszirozást jelenő árkorrekciók kerültek rögzítésre.

Az árszint rendezésére az előző kormányzati ciklusban több formális kísérlet történt, dokumentáltan az alábbiak:

- 2021. július: helyettes államtitkársági feljegyzés a hatósági árak változásáról, amely rögzítette a 2021. márciusi árcsökkentés egyeztetés nélküli voltát és az évenkénti felülvizsgálati kötelezettség elmaradását.
- 2021–2023, Nemzeti Régészeti Stratégia egyeztetései: valamennyi szaktárca elismerte, hogy a régészeti feladatellátás finanszírozása forráshiányos; a hatósági ár emelését ugyanakkor a KKM a beruházói terhek növelésére hivatkozva kifejezetten elutasította. A hiány kezelésére a 2856/2021. Korm. határozat szerinti központi költségvetési támogatás szolgált — vagyis az állam, de facto már ekkor is finanszírozta az árszint és a tényleges költségek közötti rést, csak nem átlátható, normatív formában.
- 2024. március (EPAT/2551/2024/RÉGFO): államtitkári döntés-előkészítő feljegyzés és döntési táblázat négy finanszírozási modellel („A": teljes állami finanszírozás; „B": általános örökségvédelmi hozzájárulás; „C": a „szennyező fizet" elv fenntartása valós fedezetet adó árakkal; „D": status quo — utóbbihoz a táblázat maga rögzítette, hogy „az alacsony m^2-árak és a fedezethiány miatt a feladatellátás rövidtávon összeomlik").
- 2024. ősz – 2025. január: a Kormány 2024. őszi törvényalkotási programjának 17. pontja szerinti új örökségvédelmi törvény (a hadtörténeti és régészeti örökség, valamint a kulturális javak védelméről) normaszöveg-tervezete két kulcsrendelkezést tartalmazott: a hatósági árra vonatkozó szabályok inflációkövető évenkénti felülvizsgálatának kimondását, valamint a hatósági árból nem fedezett, de az örökség védelméhez elengedhetetlen költségtételek állami megtérítésének törvényi rögzítését. A 2025. januári miniszteri feljegyzés (EPAT/302/2025/RÉGFO) e koncepció finanszírozási pillérét terjesztette döntésre: változatlan beruházói ár mellett a feltárást követő múzeumi feladatok központi költségvetési finanszírozása, NRI-alszámlán keresztüli elosztással.
- 2025. tavasz: az átfogó új törvény helyett végül szűkebb módosítócsomag került az Országgyűlés elé (általános vita: 2025. április 29.), amelyből a 2025. évi LVIII. törvény lett (hatályos 2026. január 1.). Ez eljárási kérdéseket rendezett (szerződéskötési határidő, gépi földmunka), az árszint és az indexálás kérdését azonban nem érintette.

– 2025 (68/2018-módosítási előterjesztés): a rendeletmódosítás kormányülésre vitt előterjesztése — miniszteri támogatás mellett — az inflációval indexált hatósági árakat is tartalmazta; a kihirdetett módosításba azonban az árkorrekció nem került be. Formális elutasító döntés nem született ugyan, csak szóbeli informális utakon érkezett vissza a nemleges döntés, így az árkérdés dokumentált indoklás nélkül maradt ki a végleges szövegből.

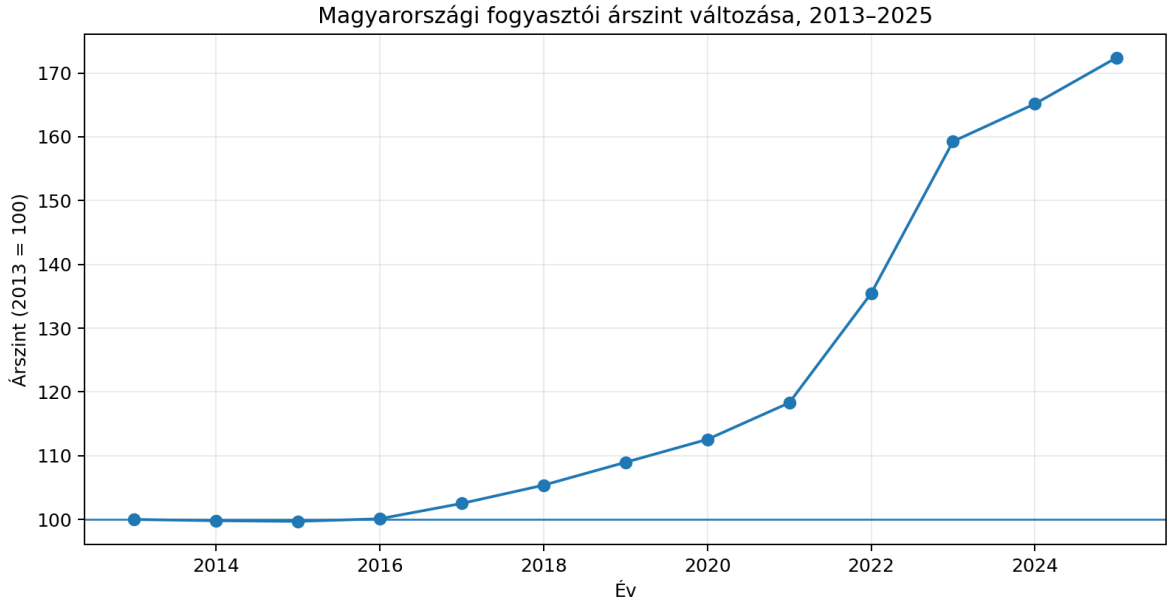
A történeti tanulság hármas. Egyrészt az árkorrekció eddig mindig a beruházói tárcaellenálláson akadt el, miközben a saját 2024-es elemzésünk szerint a beruházók mintegy 90%-a nem az árszintet, hanem a költségek előre tervezhetőségét tartja elsődlegesnek — az ellenérv tehát részben téves problémafelvetésen alapul. Másrészt a rés finanszírozása így is megtörténik (2856/2021. Korm. határozat, NRI-deficit), csak rejtetten és kiszámíthatatlanul: a kérdés nem az, hogy megfizeti-e valaki a valós költséget, hanem hogy átlátható, normatív áron, vagy utólagos, ad hoc állami hiánypótlással. Harmadrészt a legutóbbi kísérlet már kormányülésig jutott, és nem nyílt vitában, hanem a döntési folyamat dokumentálatlan pontján veszett el — ezért is kulcsfontosságú, hogy a mostani javaslat írásban rögzített döntési záradékkal, nyomon követhető útvonalon haladjon.

Jogszabályi idővonal

Időszak	Jogszabály / forrás	Lényeg	Árhatás
2013	BM 2013. március 25-i közleménye	A rendelkezésre álló első árpontok.	A felhasználói táblázatban több feltárási díj rögzített értékkel szerepel.
2014	BM 2014. évi közleménye	Újabb szakmailag nem egyeztetett értékek.	A próbafeltárás alapdíja 2 200 Ft/m^2.
2015–2016	39/2015. Korm. rendelet; 496/2016. Korm. rendelet	A hatósági árak kormányrendeleti mellékletben jelennek meg.	Az összehasonlítható kategóriákban 3 150 Ft/m^2-es díjtételek jelennek meg.
2018	68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet	Új szabályozási keret és 8. melléklet.	Az összehasonlítható kategóriákban 3 150; 15 750; 31 500; 47 250; 63 000 Ft/m^2.
2021	135/2021. (III. 22.) Korm. rendelet	A 68/2018. rendelet 8. mellékletének módosítása.	A releváns, összehasonlítható 3 150 Ft/m^2-es tétel 2 520 Ft/m^2-re csökkent.
2025	Kötv.-módosítás	A felülvizsgálat szabálya kifejezetten az infláció figyelembevételével történik.	Az infláció figyelembevétele kifejezett törvényi javaslat volt.
2026	Jelenlegi felülvizsgálat	A díjaknak a tényleges költségszinthez és a jogszabályi elváráshoz kell igazodniuk.	Indokolt a 2013-as bázis, az infláció és a tényleges költségek együttes vizsgálata.

Inflációs háttér: 2013–2025

A KSH éves fogyasztóiár-indexei alapján a 2013-as éves átlagos árszinthez képest 2025-re a kumulált fogyasztóiár-emelkedés mintegy 72.4% volt. Ez azt jelenti, hogy 2013-ban 100 Ft 2025-ben körülbelül 172.4 Ft-nak felelt meg.

Kumulált fogyasztói árszint, 2013 = 100

A releváns hatósági árak változása

A 4 650 Ft/m^2-es tételek kizárása után a vizsgálatban azok a díjtételek maradnak, amelyeknél az elszámolási módszertan összehasonlítható. Ez különösen fontos, mert egy eltérő geodéziai elszámolási módszerből (5 m polygon alkalmazása) származó ár nem alkalmas arra, hogy ugyanazon szolgáltatási kategória ártrendjét mérje.

Kategória	Korábbi releváns ár	Későbbi releváns ár (2021-től)	Nominális változás	Értelmezés
1–2 rétegű feltárás	3 150 Ft/m^2	2 520 Ft/m^2	−20,0%	A díj nominálisan csökkent.
Történeti városmag, kis intenzitású	31 500 Ft/m^2	15 750 Ft/m^2	−50,0%	A díj nominálisan a felére csökkent.
Történeti városmag, közepes intenzitású	47 250 Ft/m^2	47 250 Ft/m^2	0%	Nominális változás nem történt.
Történeti városmag, nagy intenzitású	63 000 Ft/m^2	63 000 Ft/m^2	0%	Nominális változás nem történt.
Régészeti megfigyelés	8 000 Ft/óra	8 000 Ft/óra	0%	Nominális változás nem történt.

Az 1%-os korlát empirikus háttere

A régészeti feladatellátás finanszírozásának egyik alapvető problémája, hogy a hatályos szabályozás a teljes felületű régészeti feltárás költségeit – nagyberuházás esetén – főszabály szerint a beruházás teljes bekerülési költségének 1%-ában maximalizálja. A jogszabály ugyan lehetővé teszi, hogy a beruházó ennél magasabb összeg megfizetését vállalja, azonban a gyakorlatban a százalékos korlát sok esetben tényleges költségplafonként működik. Noha a jogszabály alapján régészeti lelőhely régészeti feltárás nélkül nem pusztítható el, a gyakorlatban feszültséget okozhat, hogy a beruházók jellemzően az 1%-os finanszírozási plafonon túl nem vállalnak további költségeket. Amennyiben a szükséges régészeti feltárás költsége ezt a keretet meghaladja, a jogszabályi előírás teljesítése és a feltárás finanszírozása között ellentmondás, illetve finanszírozási hiány alakulhat ki. Érdekesség, hogy a Kötv megalkotásától 2001 október 2011 novemberéig az az alapelv érvényesült, hogy a beruházónak a teljes költség **legalább** 9 ezrelékét kellett régészetre lefordítania azzal, hogy fedezni kell a földbolygatással érintett részek megelőző feltárását. A változás-szemléletváltás 2011. november 5-én következett be, amikor a Kötv. módosítása azt mondta ki, hogy a bekerülési költség **legfeljebb** egy százalékát kell régészetre fordítani, ami jelentős változás volt.

A probléma alapja: a beruházás teljes költsége a tervezés korai szakaszában nem ismert, illetve a jogszabályi rendelkezések (Számviteli Törvény és Kötv.) sem jelentenek kapaszkodót a beruházó számára, hogy hogyan, milyen költségnemekkel kell kiszámolni a beruházás bekerülési költségeit. A beruházó által nyilatkozott összegek tehát soha nem pontosak, nem ellenőrizhetők és visszaélésre adnak lehetőséget. A szabályozás egyik alapfeltevése, hogy a régészeti költség meghatározásához rendelkezésre áll a beruházás teljes bekerülési költsége. Ez azonban egy beruházás előkészítésének korai szakaszában jellemzően még nem egzakt adat. A beruházás tervezési szakaszában a teljes bekerülési költség:

- műszaki tartalom változása miatt folyamatosan módosulhat;
- a kivitelezési mennyiségek pontosítása során jelentősen változhat;
- a tervezett műszaki megoldásoktól és azok változásától függ;
- a kivitelezés időpontjáig bekövetkező építőipari és munkaerőpiaci árváltozásoknak van kitéve;
- közbeszerzési vagy egyéb beszerzési eljárás eredményétől is függ;
- többéves beruházások esetében különösen jelentős bizonytalanságot hordoz.

Vagyis amikor a régészeti feladatok nagyságrendjét és költségét szakmailag meg kell határozni, éppen az az adat nem feltétlenül áll rendelkezésre végleges formában, amelyhez a jogszabály a költségplafont köti. Ez nem pusztán technikai nehézség. A régészeti költségvetés tervezhetőségét és a beruházó által ténylegesen finanszírozható régészeti munkák körét közvetlenül befolyásolja.

Külön érdemes kiemelni a városi régészeti feladatellátást, mint olyan speciális területet, ahol mind a határidők, mind a négyzetméterár, mind pedig a baleset-és munkavédelem terén a zöldmezős feltárásoktól adott esetben eltérő paraméterekkel kell számolni.

A jelenlegi szabályozás visszaélésre is lehetőséget teremt. A probléma különösen akkor jelentkezik, amikor a beruházó a beruházás korai szakaszában olyan bekerülési költségről tesz nyilatkozatot, amely később jelentősen módosul. A Kötv. jelenleg előírja, hogy a beruházó legkésőbb a próbafeltárás megkezdése előtt nyilatkozik a beruházás teljes bekerülési költségéről. Ez a gyakorlatban azt eredményezheti, hogy egy még változó, nem végleges beruházási értékből válik jogszabályi alap a régészeti költség maximumának meghatározásához.

A rendszer így paradox helyzetet teremt: minél bizonytalanabb a beruházás költsége, annál bizonytalanabb az a százalékos összeg is, amelyből a régészeti feladatokat finanszírozni kell. Ez különösen problematikus olyan beruházásoknál, amelyeknél a régészeti érintettség mértéke csak a régészeti vizsgálatok és próbafeltárások előrehaladtával válik pontosabban ismertté. **A régészeti költség nem a beruházás értékével arányos.** A jelenlegi szabályozás további problémája, hogy a régészeti munka tényleges költsége alapvetően nem a beruházás pénzügyi értékétől függ.

Egy 10 milliárd forintos beruházás régészeti költsége lehet magasabb, mint egy 50 milliárd forintos beruházásé, ha például: nagyobb területet érint; intenzívebb vagy vastagabb régészeti rétegekkel érintett; több régészeti lelőhelyet érint; nagyobb mennyiségű leletanyag kerül elő; összetettebb dokumentációs és elsődleges feldolgozási feladatot eredményez; rövidebb idő alatt kell nagyobb szakmai kapacitást biztosítani. Ezzel szemben egy nagy értékű, de régészetileg kevésbé érintett beruházás esetében a tényleges régészeti költség akár lényegesen alacsonyabb is lehet. A beruházás pénzügyi értéke tehát nem megfelelő szakmai mérőszám a régészeti feladatok költségének meghatározására. A korlát miatt a tényleges régészeti szükséglet és a finanszírozható feladat eltérhet. A Kötv. szerint az 1%-os összeg a teljes felületű feltárás terepi munkavégzése mellett a dokumentálás, az elsődleges leletfeldolgozás, kiállítás, előzetes jelentés és a végleges leletbefogadás költségeit is magában foglalja. Ez különösen fontos, mert a régészeti munka nem ér véget a terepen. Ha a tényleges szakmai szükséglet meghaladja az 1%-os plafont, akkor ugyanabból a korlátozott keretből kell finanszírozni:

feltárás → dokumentálás → elsődleges leletfeldolgozás → végleges leletbefogadás.

Javaslat

A munkacsoport felhívja a figyelmet az áremelés és a Kötv. szerinti 1%-os költségkorlát interakciójára: magasabb egységárak mellett gyakrabban fordul elő, hogy a régészeti feladatellátás nem fér bele az 1%-ba, és a deficit az államra (NRI-re) hárul — az árrevízió tehát az 1%-os szabály egyidejű felülvizsgálata nélkül nem konzisztens. **A jelenlegi 1%-os régészeti költségkorlát eltörlése indokolt**, **mivel a beruházás teljes bekerülési költsége a tervezés korai szakaszában még nem ismert egzakt módon, így az erre épülő régészeti költségkeret soha nem lehet megbízható**, emellett a régészeti költség nem áll szükségszerű arányban a beruházás értékével.

A) Az 1%-os korlát teljes eltörlése, és a régészeti költség meghatározása a tényleges régészeti érintettség és szakmai feladatok, valamint a hatósági egységár alapján.

B) Amennyiben a százalékos korlát megmarad a jogszabályban, úgy a feladatellátó szervezetek részére egy állami alapból történő kompenzáció szükséges – amelynek megteremtése örökségvédelmi adóval lenne esetleg lehetséges (ugyanakkor vélelmezzük, hogy egy új adónem bevezetése kockázatokkal járna, és csak hosszadalmas tárcaközi egyeztetések eredményeképpen valósulhatna meg.

Az áremelés és az 1%-os korlát összefüggésének megítéléséhez rendelkezésre áll az országos ERD-statisztika, amely az elkészült előzetes régészeti dokumentációk és a forráshiányosnak minősített projektek számát tartalmazza:

Év	Elkészült ERD-projektek (db)	Forráshiányos projektek (db)	Arány
2022	1 139	35	3,07%
2023	951	58	6,10%
2024	1 024	76	7,42%
2025	995	11	1,11%
2026. I. félév	589	11	1,87%

Forrás: az NRI által leszűrt országos ERD-nyilvántartási adatok (2022 – 2026. I. félév)

Az idősor két szempontból informatív. Egyrészt rögzíti a kiindulási állapotot: a jelenlegi árszinten az ERD-projektek 1–7%-a esik a forráshiányos kategóriába, évi nagyságrendileg állandó (~1 000 db) projektszám mellett. Másrészt a 2022–2024 közötti monoton emelkedést (3,1% → 7,4%) követő 2025. évi visszaesés (1,1%) értelmezést igényel. Erre három, egymást nem kizáró magyarázat kínálkozik: (1) volumenhatás — a nagyberuházások 2023 utáni elmaradása, amelyet a kérdőíves válaszok is dokumentálnak, éppen a forráshiányos minősítésre leginkább hajlamos, nagy és régészetileg intenzív projektek számát csökkentette; (2) a mutató endogenitása — az 1%-os keret a beruházási összköltség nominális hányada, amely az építőipari árakkal együtt nőtt, miközben a hatósági egységárak változatlanok maradtak, így az arány „javulása" részben nem a finanszírozás megfelelőségét, hanem a hatósági árak reálértékvesztését tükrözi. A (2) pontból következően egy érdemi egységár-emelés a forráshiányos arányt várhatóan a 2024. évi szint fölé emelné — az árrevízió költségvetési hatásvizsgálatának ez az idősor a természetes kiindulópontja.

Az adat értelmezési korlátja ugyanakkor lényeges: a forráshiányos minősítés nem azonos a tényleges deficittel. Arról, hogy a feladatellátó intézmények és a beruházók a minősítést követően milyen feltételekkel állapodtak meg — azaz a forráshiány formálisan rendeződött-e, vagy áron aluli szerződésekben, intézményi oldalon lenyelt veszteségként jelent meg —, országosan kinyerhető adat nincs.

Az általános infláció csak egy alsó viszonyítási pont. A régészeti szolgáltatás munkaintenzív és jelentős terepi és utófeldolgozási költségekkel jár. Ezért a díjak megfelelőségének vizsgálatakor a munkaerő-, anyag- és üzemanyag- és gépjárműköltségek változását is figyelembe kell venni.

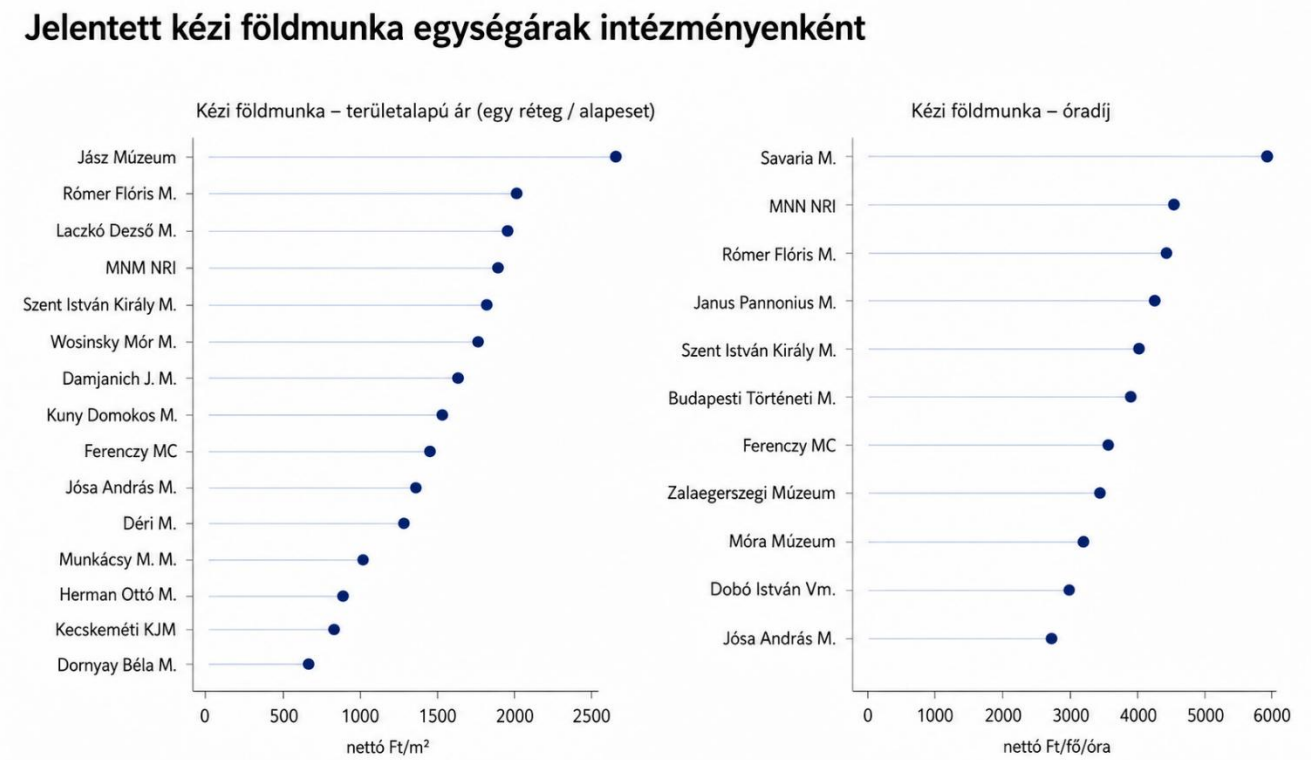
A bérköltségek növekedése – amely erős kihatással bír az alvállalkozói árakra - az általános fogyasztóiár-emelkedést lényegesen meghaladta. Ez azt támasztja alá, hogy az általános inflációval történő egyszerű értékkövetés nem feltétlenül fedezi a régészeti szolgáltatások tényleges költségnövekedését.

Az ártrendre két idősoros adat áll rendelkezésre. A Kecskeméti Katona József Múzeum kézi földmunka óradíja 2021 és 2026 között 2 150 Ft-ról 3 800 Ft-ra nőtt (+77%, évi átlagosan ~12%), miközben ugyanezen intézmény területalapú ára csak 15%-kal emelkedett (850-ről 980 Ft/m^2-re) — a munkaerőköltség tehát jóval gyorsabban drágul, mint amit a területalapú elszámolás követ. A zalaegerszegi igazgatóság az alvállalkozói árak 22%-os emelkedését jelentette öt év alatt. Több válaszadó (Dornyay Béla Múzeum, Kuny Domokos Múzeum, Jósa András Múzeum, Zalaegerszegi Múzeumok Igazgatósága) kiemelte, hogy a kézi földmunka költsége a hatósági áras bevétel döntő többségét felemészti.

A kérdőíves felmérés „mely költségek nincsenek megfelelően fedezve" kérdésre adott válaszok tematikus kódolása alapján a leggyakrabban említett tételek: kézi földmunka/bontómunka, restaurálás, elsődleges feldolgozás és nyilvántartásba vétel, raktározás és tárolás, természettudományos vizsgálatok, geodézia. Emellett szórványosan megjelenik a terepi infrastruktúra és munkavédelmi feltételek (irodakonténer, védőital, területőrzés), a gépjárműpark és a technikai eszközök amortizációja, valamint a kiszállási költség.

Nem említették a múzeumok, de jelentős tételt tesz ki – főleg a nagyobb intézmények esetében – a közbeszerzési tanácsadás költsége, a munkaruha/védőruha beszerzés, a speciális és drága szoftverek folyamatos frissítése, az üzemorvosi költségek és a back-office rendszer működtetése.

Szakpolitikai szempontból a legfontosabb mintázat, hogy a beruházó számára a feladat a feltárással lezárul, a múzeum számára viszont a leletanyag őrzése, nyilvántartása és feldolgozása határidő nélküli, tartós kötelezettség, amelynek finanszírozása a jelenlegi egységárban nem jelenik meg. Több múzeumnak a hatósági egységárból jelenleg a határozott idejű munkatársak teljes bérét és a bérkiegészítéseket is finanszírozni kell, amely az utóbbi években deficites volt.

A Kötv. 19. § (4) bekezdésének korábbi szövege szerint a hatósági árra vonatkozó szabályokat évente felül kellett vizsgálni. A 2025-ös módosítás szerette volna ezt kiegészíteni azzal, hogy a felülvizsgálat során az inflációt is figyelembe kell venni.

A jelen elemzés ezért nem azt állítja, hogy 2013-tól automatikus inflációs emelés volt kötelező. Azt mutatja be, hogy az éves felülvizsgálati kötelezettség fennállása mellett a releváns hatósági árak több esetben nem követték az általános árszínvonalat, és bizonyos kategóriákban nominálisan is csökkentek, emiatt a feladatellátás veszélybe került.

Javasoljuk, hogy a finanszírozási rendszer biztosítsa, hogy:

- a régészeti bevétel a pénzügyi év végén ne legyen automatikusan elvonható,
- a fel nem használt forrás több évre átvihető legyen,
- a forrás felhasználása elsődlegesen a régészeti feladatellátáshoz kötődjön,
- az éveken átnyúló feldolgozási feladatok finanszírozhatók legyenek.

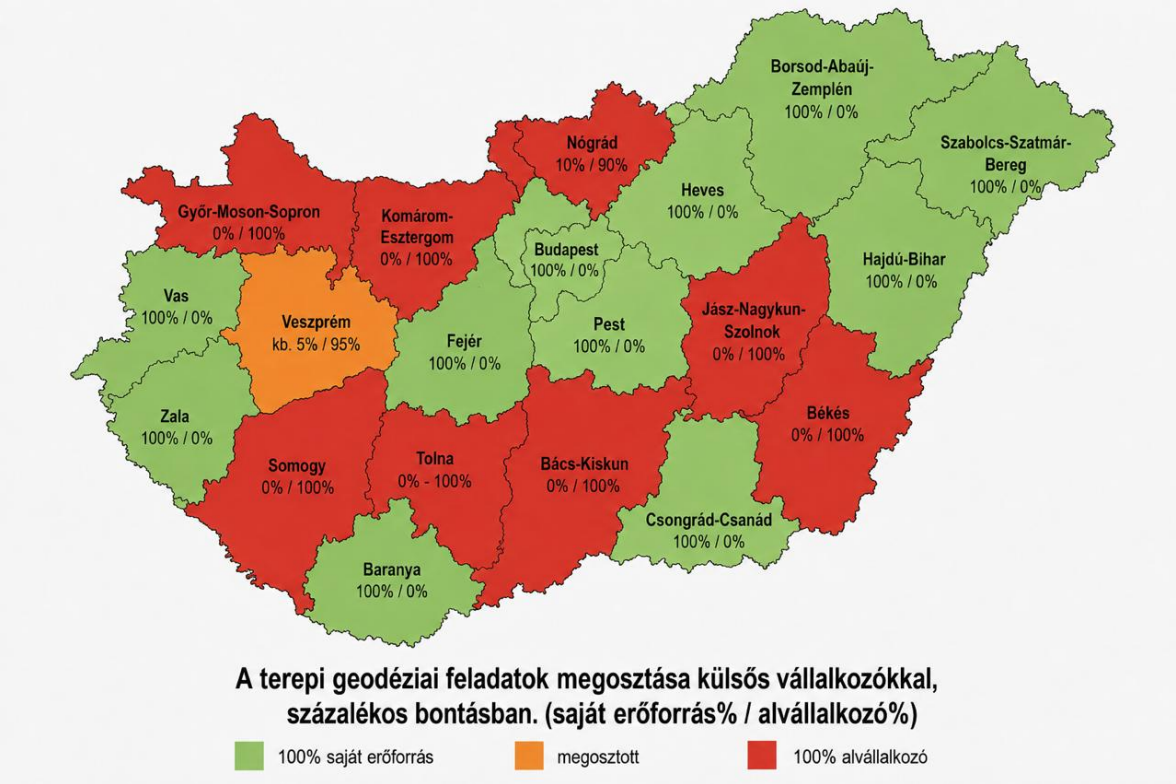
I.2. A régészeti munkafolyamatok erőforrás-szerkezete

A felmérés külön vizsgálta, hogy az egyes részfeladatokat – így különösen a kézi földmunkát és bontómunkát, a terepi geodéziát, a térinformatikát és dokumentációt, a restaurálást, valamint az elsődleges leletfeldolgozást és nyilvántartásba vételt – milyen arányban végzik saját intézményi erőforrással, illetve külső vállalkozó bevonásával.

A vizsgálat ezzel azt kívánta feltárni, hogy mely munkafolyamatok esetében jelentkezik leginkább kapacitás-, finanszírozási vagy szakemberhiány, illetve milyen mértékben támaszkodnak az intézmények külső szolgáltatókra.

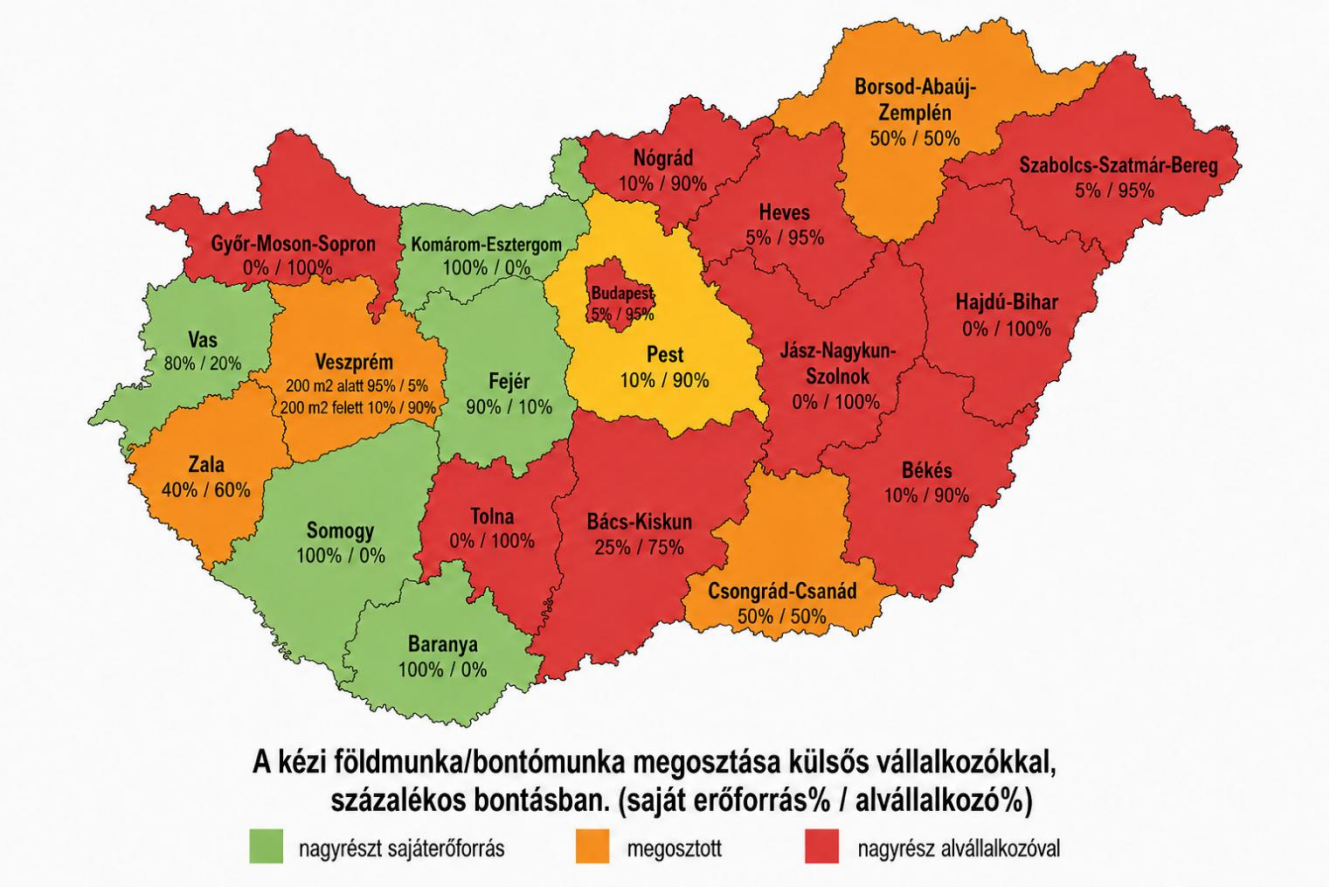
A munkacsoportban javaslatként merült fel a megelőző feltárás formájára (teljes felületű feltárás, próbafeltárás, régészeti megfigyelés) vonatkozó jogszabályi előírások egyszerűsítése. A javaslat alapján az ismert, nyilvántartott régészeti lelőhelyeken és földmunkák során váratlanul előkerülő régészeti jelenségek bontása és dokumentálása egységesen megelőző régészeti feltárásnak minősülne. A régészeti megfigyelés, a fogalom eredeti jelentésének megfelelően a földmunkák régész általi megfigyelését jelentené. Az ERD-n kívül szükséges próbafeltárás pedig a korábbi szabályozáshoz hasonlóan a megelőző feltárás első fázisaként valósulhatna meg.

A kérdőívre adott válaszok alapján a régészeti feladatellátás nem egységes modell szerint történik: az egyes részfeladatoknál jelentősen eltér a saját intézményi kapacitás és a külső vállalkozói teljesítés aránya.

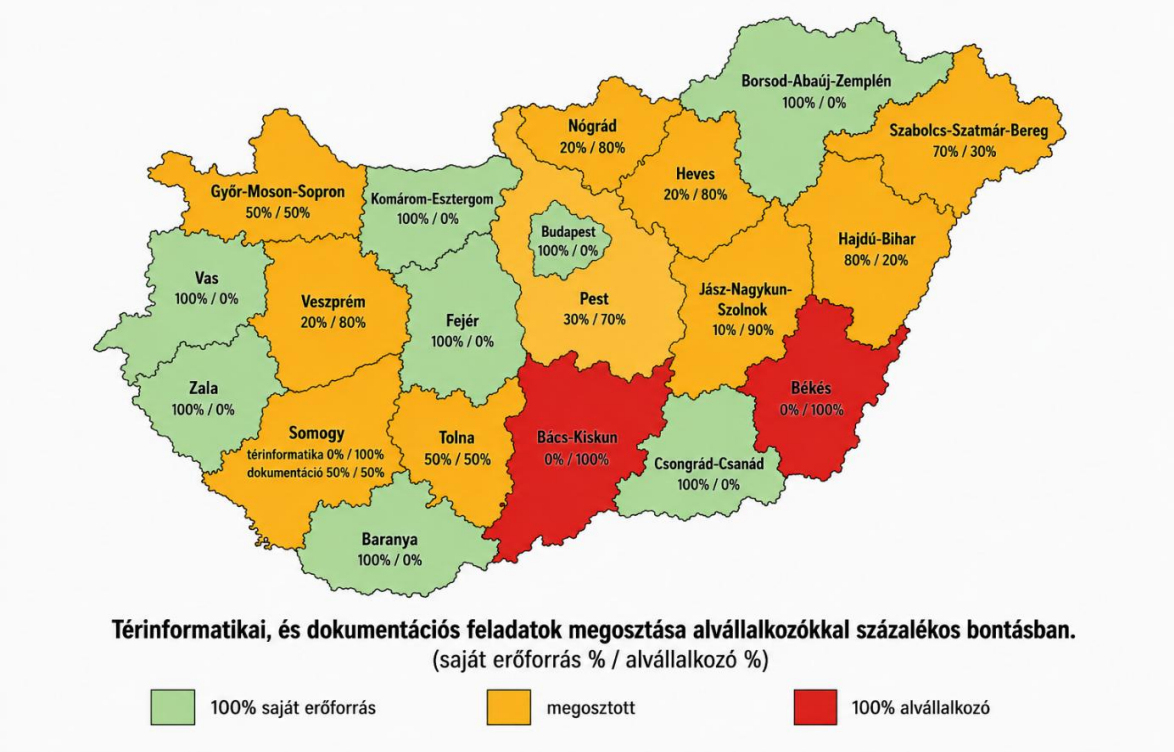

A legerősebben kiszervezett terület a terepi geodézia. A válaszadó intézmények jelentős része ezt a feladatot teljes egészében vagy döntően külső vállalkozóval végezteti. Ennek oka elsősorban az, hogy a megfelelő szakember, eszközpark és folyamatos kapacitás biztosítása intézményi keretek között sok helyen nem megoldható. Ugyanakkor több nagyobb intézmény saját geodéziai kapacitást tart fenn, illetve néhány múzeum éppen saját kapacitás kiépítését tervezi.

A kézi földmunka és bontómunka esetében a legnagyobb a külső kapacitásigény. Több intézmény 75–100%-ban vállalkozót vesz igénybe, különösen nagyobb beruházások esetén. A válaszok ugyanakkor azt is mutatják, hogy a kisebb volumenű munkákat több múzeum teljes egészében saját erőből végzi, míg a nagyobb felületű feltárásoknál ugrásszerűen megnő az alvállalkozói igény. Ez azt jelzi, hogy a külső kapacitás bevonása elsősorban a munkamennyiséghez és a rendelkezésre álló belső létszámhoz igazodik.

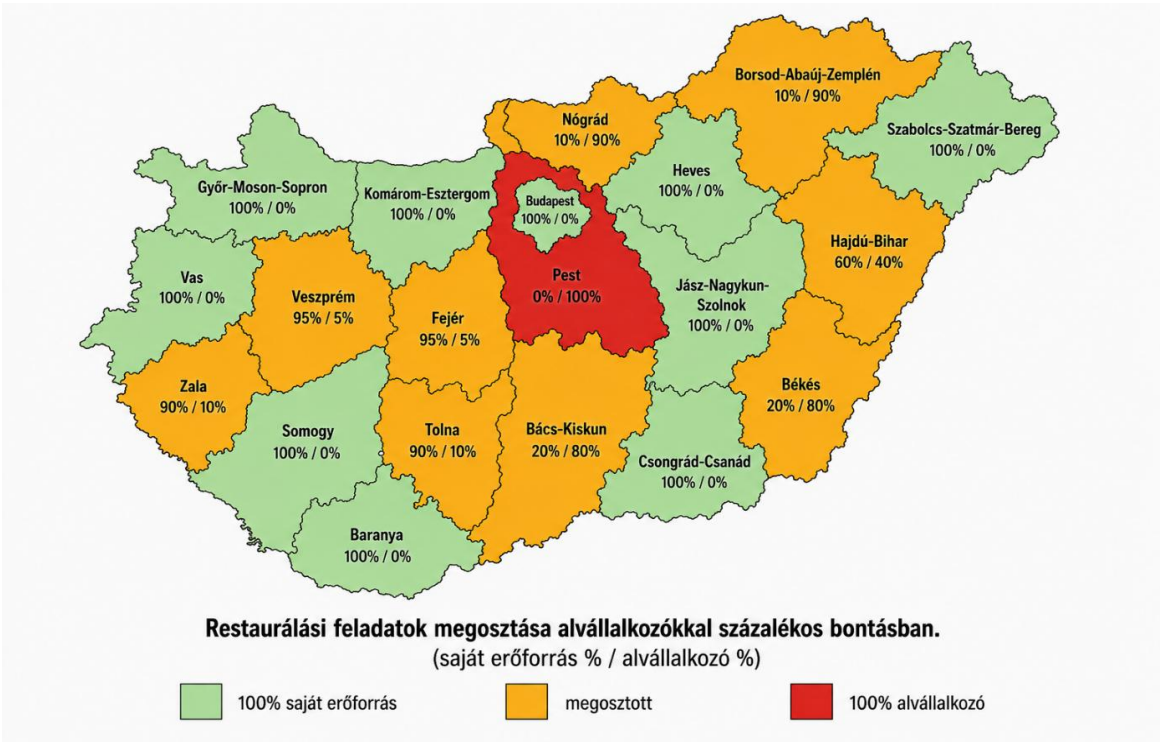

Joggal merülhet fel a kérdés/lehetőség, hogy ugyan nem tartozik a régészeti szolgáltatások új árképzésének témájához, de a múzeumok létszám és forráshiányának enyhítése érdekében azt is meg lehetne vizsgálni, hogy mennyiben lehetne közfoglalkoztatottak alkalmazni az ásatásokon. A *közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CVI. tv. 1. § (2) a) pontja* szerint közfoglalkoztatási jogviszony létesíthető törvény által előírt állami feladatra. A régészeti feladatellátás a Kötv. szerint közfeladatnak minősül, így az ezzel kapcsolatos egyes feladatokra elvileg lehetne közfoglalkoztatottakat alkalmazni, tekintettel arra, hogy költségvetési szerv is lehet közfoglalkoztató. Számos példa van a múzeumi szektorból a közfoglalkoztatottak alkalmazására, ugyanakkor a terepi munkavégzésbe jellemzően nem kedvezőek a tapasztalatok, illetve a szűk határidők miatt kockázatos erre a fajta erőforrásra építeni a terepi munkát. Amennyiben lenne Kormányzati szándék a közfoglalkoztatás jelenlegi rendszerének átalakítására, elismertségének növelésére, az örökségvédelmi oldal terepi vonatkozásában ehhez csatlakozhatna egy komplex igényfelmérés. A két irány – a lehetőségek és igények – összevetésével pedig mindkét szektor számára nyílhatnának új perspektívák. Azonban ezt mindenképpen komoly előzetes egyeztetéseknek, felméréseknek kellene megelőznie.

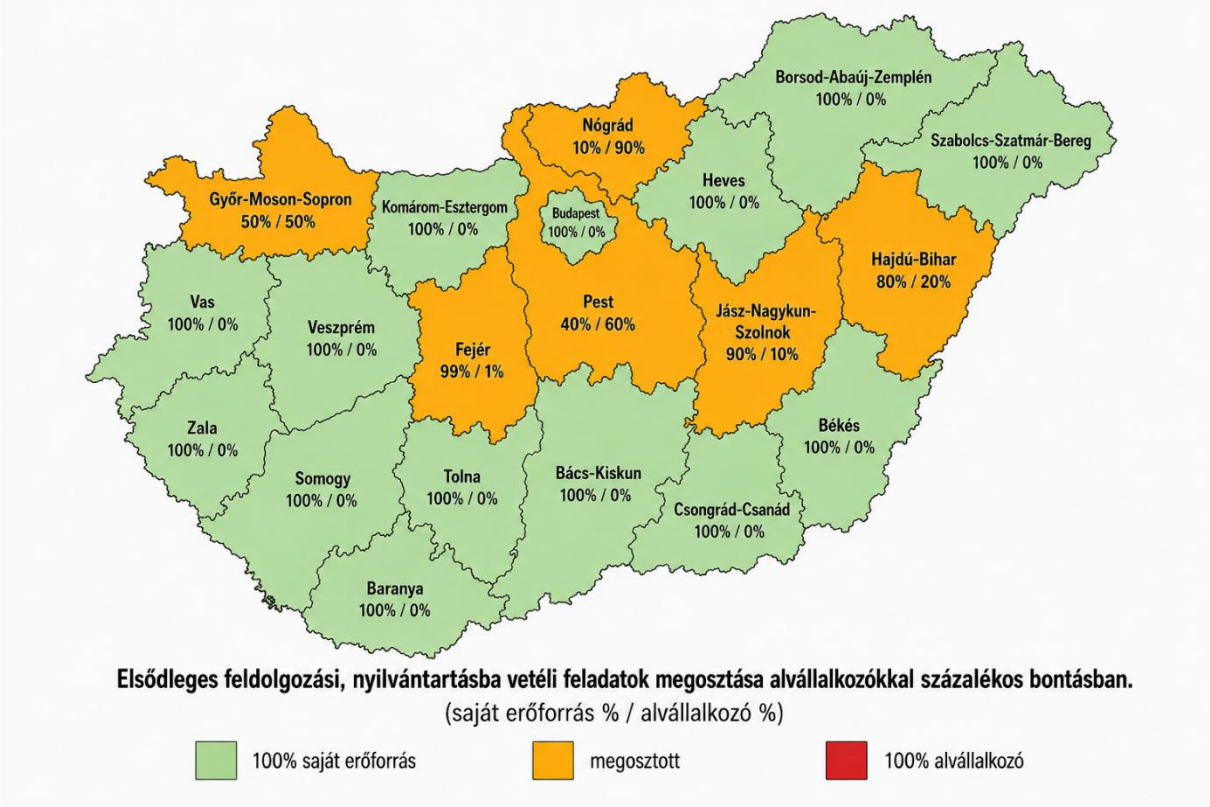
A térinformatika és dokumentáció már lényegesen nagyobb arányban saját intézményi feladatellátásban történik. A válaszok többsége 100%-os vagy döntően saját erőforrást jelez. Ugyanakkor több intézmény a térinformatikai feladatokat teljes egészében külső szakemberre bízza, miközben a dokumentációt saját munkatársaival végzi. Ez arra utal, hogy a specializált technikai tudást igénylő részfeladatok kiszervezése gyakoribb, mint az alapvető dokumentációs munka külső vállalkozóval történő elvégeztetése.

A restaurálás többségében saját intézményi kapacitással történik, ugyanakkor itt is jelentős különbségek mutatkoznak az intézmények között. Több múzeum teljes egészében saját restaurátorral dolgozik, míg mások – különösen kapacitáshiány vagy speciális restaurálási igény esetén – jelentős, akár 80–100%-os külső kapacitást vesznek igénybe. A restaurálási feladatok típusonként is eltérő mértékben szervezhetők ki: a mosás, fém- és kerámiarestaurálás esetében eltérő a külső kapacitás aránya.

Az elsődleges feldolgozás és nyilvántartásba vétel a leginkább saját intézményi feladat. A válaszadók döntő többsége ezt teljes egészében saját munkatársaival végzi, és több intézmény egyáltalán nem vesz igénybe külső vállalkozót. Külső kapacitás főként ott jelenik meg, ahol jelentős feldolgozási hátralék vagy kapacitáshiány van. Különösen fontos jelzés a Herman Ottó Múzeum válasza, amely szerint 2023–2026 között a megelőző feltárásokhoz kapcsolódóan az általános gyarapodási naplózáson túl érdemi nyilvántartásba vétel nem történt.

I.3. A régészeti feladatok költség- és árazási viszonyai

A munkacsoport összehasonlította az egyes régészeti részfeladatok alkalmazott nettó egységárait és elszámolási módjait. A vizsgálat kiterjedt a kézi földmunkára, a geodéziára, a térinformatikára, a restaurálásra, valamint az elsődleges feldolgozásra és nyilvántartásba vételre.

Kiemelt kérdés volt annak feltárása, hogy mely költségelemeket nem vagy nem megfelelő mértékben fedezik a hatósági egységárak, illetve mely tevékenységek esetében jelentkezik tartósan finanszírozási hiány. Habár a munkacsoport feladata elsősorban a nagyberuházásokkal kapcsolatos vizsgálódás volt, a problémák természetesen a nem nagyberuházásokhoz kapcsolódó feladatoknál is ugyanolyan gondot jelentenek.

A 32 intézményi válasz alapján a hatósági egységár több költségelemet csak részben vagy egyáltalán nem fedez. A válaszokból az alábbi fő problémák rajzolódnak ki:

- Kézi földmunka és bontómunka: a legtöbb visszajelzés szerint ez a legnagyobb költségtétel, amely a rendelkezésre álló keret jelentős részét felemészti. Több intézmény szerint különösen problémás az alvállalkozói bontómunka finanszírozása, amelynek díja az elmúlt években jelentősen emelkedett.
- Munkaerőköltség: a fizikai munkások, valamint a határozott idejű és külsős munkatársak bére, illetve az ezekhez kapcsolódó bérkiegészítések nem jelennek meg megfelelően a finanszírozásban.
- Restaurálás: több intézmény önálló, jelentős és alulfinanszírozott költségelemként emelte ki.

- Elsődleges leletfeldolgozás és nyilvántartás: a terepi munkát követő feldolgozás, elsődleges leletfeldolgozás, nyilvántartásba vétel és végleges dokumentáció költségei több válasz szerint nem, vagy csak részben térülnek meg.
- Geodézia és térinformatika: a geodéziai felmérések, térinformatikai feladatok és az ezekhez kapcsolódó szakmai kapacitás költségei több intézménynél hiányosan finanszírozottak.
- Leletanyag csomagolása és kezelése: a zacskók, dobozok, címkék, mosás és egyéb leletkezelési költségek nem jelennek meg megfelelő súllyal az egységárban.
- Raktározás és infrastruktúra: a hosszú távú raktározás, a raktárkapacitás bővítése, valamint a terepi és intézményi infrastruktúra fenntartása és fejlesztése jelentős, de nem megfelelően finanszírozott költség.
- Technikai eszközök és gépjárművek: a fényképezőgépek, geodéziai eszközök és egyéb technikai felszerelések pótlása, fejlesztése, továbbá a gépjárműpark fenntartása, gépkocsi vásárlása vagy bérlése nem, vagy csak részben fedezhető.
- Természettudományos és antropológiai vizsgálatok: az állatcsont-, pollen-, anyag- és egyéb természettudományos vizsgálatok, valamint az antropológiai vizsgálatok költségei több válasz szerint nem férnek bele a jelenlegi keretbe, holott a korszerű régészeti feldolgozásban ezek egyre inkább elengedhetetlenek.
- Tudományos feldolgozás és publikáció: a tudományos hasznosulás, kutatás és publikálás költségei nem jelennek meg megfelelően a finanszírozásban.
- Társadalmi hasznosulás és bemutatás: a leletanyag társadalmi hasznosításához, bemutatásához kapcsolódó feladatok költségei szintén kívül esnek a jelenlegi finanszírozási modellen.
- Utazás és kiszállás: a kiszállási és útiköltségek több intézménynél külön költségként jelentkeznek.
- Munkavédelmi és terepi üzemeltetési feltételek: a klimatizált iroda- vagy ásatási konténer, mobil WC, hideg- és meleg védőital, valamint szükség esetén a feltárási terület őrzésének költségei sem minden esetben férnek bele az egységárba.
- Általános intézményi rezsi: egyes intézmények jelezték, hogy a hatósági egységárból az intézményi rezsiköltségek és a feltárásokhoz kapcsolódó általános működési költségek sem térülnek meg megfelelően.
- Végleges leletbefogadás és gyűjteményi elhelyezés: különbség van az elsődleges feldolgozás és a tényleges, végleges gyűjteményi elhelyezés költsége között.
- Hosszú távú múzeumi kötelezettségek: több válasz rámutat arra, hogy a beruházó számára a régészeti munka a projekt lezárásával véget ér, a múzeum számára azonban ekkor kezdődik egy hosszú távú kötelezettség: a leletanyag őrzése, nyilvántartása, raktározása és feldolgozása.

I.4. A beruházásokhoz kapcsolódó jogszabályi környezet

A munkacsoport vizsgálta, hogy a jelenlegi jogszabályi szabályozás mely pontokon akadályozza vagy nehezíti a régészeti feladatok megfelelő ellátását.

A felmérés alapján különösen az alábbi kérdéskörök kerültek előtérbe:

- a nagyberuházásokhoz kapcsolódó feltárások rendelkezésre álló időkerete;
- a 30 napos határidő gyakorlati alkalmazhatósága;
- a feltárandó terület nagysága és a szükséges munkavégzési idő közötti összhang;
- az előzetes régészeti dokumentáció és a próbafeltárások szabályozása;
- a területileg érintett múzeumok bevonásának lehetősége és szükségessége;
- a beruházóval kötött szerződések, határidők és munkaszervezés szabályozása;
- a régészeti örökség védelméhez kapcsolódó szankciók és azok visszatartó ereje;
- a feltárást követő, kötelező feldolgozási, nyilvántartási és raktározási feladatok finanszírozása.

I.5. A múzeumok hosszú távú szakmai kötelezettségei

A munkacsoport külön vizsgálta, hogy a beruházások során keletkező régészeti leletanyag feldolgozásához, nyilvántartásba vételéhez, restaurálásához és hosszú távú megőrzéséhez milyen humán és infrastrukturális kapacitás áll rendelkezésre.

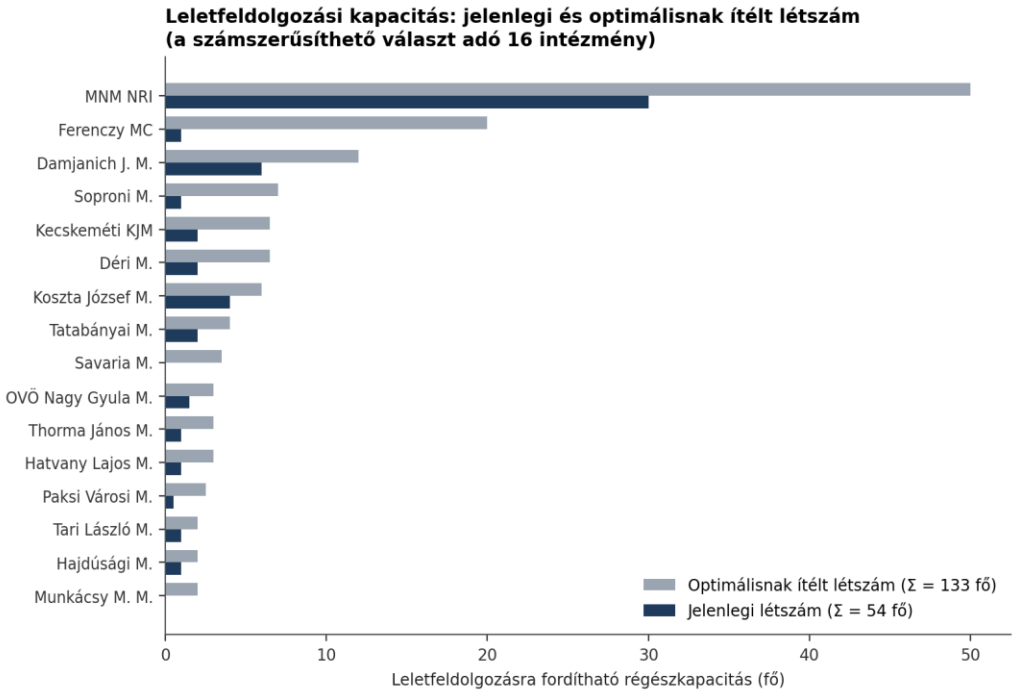
Ennek részeként az intézmények megadták, hogy a felhalmozódott leletanyag hatékony feldolgozásához optimálisan hány régészre lenne szükség, és ehhez képest jelenleg hány munkatárs foglalkozik ténylegesen ezzel a feladattal. A vizsgálat így arra is kiterjedt, hogy a beruházási régészetből származó egyszeri bevétel és a feltárás eredményeként keletkező, hosszú távú múzeumi kötelezettségek között fennáll-e finanszírozási egyensúly.

A felmérés egyik legfontosabb tanulsága, hogy a régészeti feladatellátásban nem egyszerűen szakemberhiány, hanem tartós, rendszerszintű kapacitáshiány alakult ki.

A 32 intézményi válasz alapján a probléma a teljes munkafolyamatot érinti: a terepi feltárást és kézi bontást, a régésztechnikusi munkát, a geodéziát és térinformatikát, a restaurálást, valamint a leletanyag feldolgozását, leltározását és revízióját.

A válaszokból egyértelműen kirajzolódik, hogy a terepi munkák teljesítése sok intézményben kiszorítja a gyűjteményi és feldolgozási feladatokat. A múzeumoknak a feltárást el kell végezniük, de ugyanaz a szűk szakmai állomány végzi a leletanyag elsődleges feldolgozását, leltározását, dokumentálását és hosszú távú kezelését is csakúgy, mint a tudományos kutatási és népszerűsítő feladatokat is. Emiatt a hátralék több intézményben folyamatosan újratermelődik.

- A Jósa András Múzeum mintegy 700 000 leltározatlan tárgyat és évi mintegy 19 000 új tárgyat jelzett; a válasz szerint a hátralék évtizedekig adna munkát.
- A Wosinsky Mór Múzeum szerint a jelenlegi kapacitással az elmaradás feldolgozása akár 100 évig is eltarthatna.
- Egy másik intézmény ugyancsak mintegy 100 éves időtávot becsült a feldolgozási hátralékra, ha közben nem keletkezne új anyag.
- Több múzeumban jelenleg senki, vagy csak alkalomszerűen foglalkozik kizárólag a felhalmozott leletanyag feldolgozásával.

A kapacitásprobléma a régészeti munkafolyamat valamennyi kulcsszereplőjét érinti. A válaszok különösen gyakran említik a régésztechnikusok, a képzett kézi bontómunkások, restaurátorok, geodéták, térinformatikusok, rajzolók, gyűjteménykezelők és adminisztratív munkatársak hiányát.

Egyszeri, illetve többéves országos feldolgozási program indítását javasoljuk, amely célzottan kezeli:

- leltározási elmaradásokat,
- revíziót,
- digitalizálást,
- elsődleges feldolgozást,
- restaurálási hátralékot,
- raktári elhelyezést.

I.6. Humánerőforrás- és kapacitáshelyzet

A munkacsoport vizsgálta a régészeti feladatellátásban jelentkező humánerőforrás-hiányt, annak területeit és okait.

A kérdések kitértek arra, hogy mely munkafolyamatokban – többek között a terepi munkában, a régészeti bontómunkában, a technikusi, geodéziai, térinformatikai, restaurátori és feldolgozási feladatokban – jelentkezik kapacitáshiány, valamint arra, hogy ennek hátterében milyen okok állnak.

A felmérés ennek keretében vizsgálta a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat, az álláshelyek bővítésének lehetőségét, a megfelelő szakemberek elérhetőségét, a bérezési viszonyokat, valamint a szakember-utánpótlás problémáit.

Egy régészeti feltárás teljesítőképességét nem lehet pusztán a régészek számával mérni.

Ha nincs elegendő technikus, bontómunkás, geodéta vagy restaurátor, akkor a régészeti feladatellátás más ponton válik szűk keresztmetszetűvé. A kézi bontómunkásoknál ráadásul a mennyiségi hiány mellett a megfelelő szakmai minőség biztosítása is problémaként jelenik meg.

A válaszokban visszatérő elem a bértömeg hiánya, a fenntartói státuszkorlát, a létszámstop és az alacsony bérek miatt kialakuló toborzási és megtartási nehézség. Több intézmény jelezte, hogy a szükséges státuszt a fenntartó nem engedélyezi, vagy az intézmény a jelenlegi régészeti bevételekből nem tudja kitermelni a szükséges szakemberek bérét.

- Több válaszban szerepel, hogy a meghirdetett állásokra nem jelentkezik megfelelő szakember.
- A vidéki intézményeknél a lakhatási és ingázási költség tovább rontja a bérek versenyképességét.
- Több múzeum a fluktuációt is problémaként jelzi: a felvett szakemberek hosszú távú megtartása nehéz.
- A kézi bontómunkások esetében az építőipar és más, jobban fizető ágazatok elszívó hatása különösen erős.
- A régészeti szakmában az utánpótlás hiányát a bérek mellett a munkakörülmények, az adminisztratív terhelés és az elavult vagy hiányos infrastruktúra is erősíti.

A válaszok alapján a probléma nem kizárólag a kisebb vidéki múzeumok sajátossága. A nagyobb intézmények is jelentős kapacitáshiányt jeleznek, csak náluk nagyobb létszám mellett jelentkezik a hiány.

- Az NRI jelenlegi 30 fős kapacitása helyett 50 főt tartana szükségesnek a feldolgozási feladatellátás megfelelő szintjéhez.
- A Déri Múzeum 2 jelenlegi régész mellett 6–7 főt tartana szükségesnek.
- A Damjanich János Múzeum 6 fő helyett 12 fővel tudná megfelelőbben ellátni a feladatokat.
- A Kuny Domokos Múzeum szerint terepi munkavégzéskor a többi múzeumi munkafolyamat szükségszerűen háttérbe szorul.
- Több kisebb intézményben egyetlen régész látja el gyakorlatilag a teljes régészeti feladatkört, ezért egy nagyobb beruházás vagy párhuzamos feladat azonnal kapacitásproblémát okoz.

A kapacitáshiány nem pusztán belső munkaszervezési kérdés. Közvetlen hatása van a beruházások kiszolgálására, a kulturális örökség védelmére, a múzeumi gyűjtemények állapotára és arra is, hogy az intézmények milyen gyorsan tudják a jogszabályi és szakmai kötelezettségeiket teljesíteni.

- Nagyobb vagy párhuzamos beruházások esetén egyes intézmények önállóan nem tudják biztosítani a szükséges gyors reagálást.
- A feltárások után keletkező leletanyag feldolgozása és nyilvántartása elhúzódik.
- A felhalmozott hátralék folyamatosan növekedhet, mert az éves új gyarapodás sok helyen meghaladja a feldolgozási kapacitást.
- A szakemberek túlterhelése a muzeológiai, tudományos, közművelődési és egyéb múzeumi feladatok rovására megy.
- A rendszer egyes helyeken külső vagy intézmények közötti együttműködéssel működtethető, de ez több válaszadó szerint csak átmeneti megoldás.

A probléma kezelése nem kizárólag új régészeti álláshelyek létrehozását jelenti. A teljes régészeti munkafolyamat kapacitását kell megerősíteni.

A felmérés alapján három beavatkozási pont különösen indokolt:

1. Célzott humánerőforrás-fejlesztés: régészek, régésztechnikusok, restaurátorok, geodéták, térinformatikusok, gyűjteménykezelők és képzett bontómunkások.
2. A felhalmozott feldolgozási hátralék külön kezelése: egyszeri vagy többéves program szükséges a leltározási, revíziós, digitalizálási és elsődleges feldolgozási elmaradások csökkentésére.
3. Versenyképesebb foglalkoztatási feltételek: a bérezés és – különösen vidéken – a lakhatási lehetőség rendezése nélkül a státuszok egy része várhatóan nem lesz tartósan betölthető.

I.7. A régészeti bevételek intézményi felhasználása

A munkacsoport vizsgálta, hogy az intézmények a régészeti munkákból származó bevételekből számolnak-e el rezsiköltséget, és amennyiben igen, annak mekkora a mértéke.

A kérdés célja annak feltárása volt, hogy a régészeti bevételek milyen arányban fordíthatók ténylegesen a régészeti szakfeladatok ellátására, illetve milyen mértékben szolgálnak az intézmény egyéb működési költségeinek finanszírozására.

Több válasz rámutat arra, hogy a múzeumok jelenlegi működése sok esetben a beruházásokból származó régészeti bevételektől függ. Felmerült a múzeumi finanszírozás rendezése, amely lehetővé tenné, hogy a hatósági egységárakból fokozatosan kikerüljenek az általános intézményi bér- és működési költségek - így a bevételek lényegesen nagyobb arányban lennének fordíthatók szakmai feladatellátásra.

Önálló régészeti alszámlája 20 intézménynek van, 11-nek nincs. Az elmúlt három évben 14 intézménynél történt fenntartói elvonás a régészeti bevételmaradványokból. A két változó kereszttáblája azt mutatja, hogy az alszámla mérsékli, de nem zárja ki az elvonást: az alszámlával rendelkezők 40%-ánál (8/20), az alszámla nélküliek 55%-ánál (6/11) fordult elő elvonás. Ez alátámasztja azt a több válaszban (Hajdúsági Múzeum, Dobó István Vármúzeum, Kuny Domokos Múzeum) megfogalmazott igényt, hogy a kötelező alszámla mellett a bevételek felhasználási céljainak tételes meghatározására és a fenntartói korlátozás tilalmára is szükség lenne. A hatóköri bontás két további összefüggést mutat: az alszámla intézménye a megyei hatókörű városi múzeumoknál lényegesen elterjedtebb (79%, szemben a területi múzeumok 45%-ával), az elvonás viszont nem kisintézményi jelenség — a megyei és fővárosi hatókörűek 47%-ánál fordult elő, és az NRI-t is érintette, amelynek önálló alszámlája sincs.

A rezsilevonás gyakorlata teljesen heterogén: 16 intézmény von le rezsit, jellemzően a bevétel 10–15%-át, de a skála a 0%-tól a 15–20%-ig terjed, és több helyen nem százalékos, hanem eseti, szükség szerinti átcsoportosítás történik („ha nem jön ki a matek, nem kerül levonásra”). Egyes intézményeknél a régészeti bevétel, de facto az intézmény általános működési forráshiányát pótolja, nem régészeti célú kiadásokat (kiállításrendezés, karbantartás) is finanszírozva. Egységes rezsiszabály (plafon és elszámolási kötelezettség) hiányában a hatósági egységár emelésének egy része nem a régészeti feladatellátásnál csapódna le.

I.8. Az intézmények közötti munkamegosztás és a külső szereplők jelenléte

A felmérés kitért arra is, hogy az intézmények végeztek-e az elmúlt években más megyében régészeti feltárást, illetve kötöttek-e régészeti magáncégekkel kifejezetten régészeti szakfeladatra irányuló szerződést vagy közbeszerzést.

Ezzel a munkacsoport az intézmények közötti kapacitásmegosztás, a régészeti magánvállalkozások szerepe, valamint a rendelkezésre álló szakmai kapacitások területi eloszlásának kérdését is vizsgálta. Megjegyzendő, hogy annak ellenére, hogy a jogszabály szakmai munkára nem, csak geodéziai/térinformatikai feladatokra, valamint kézi bontómunkára engedi meg a magáncégek bevonását, még mindig hatályban van *a nagyberuházást megelőző régészeti feltárás végzésére jogosult intézmények és a feltárásban alvállalkozóként részt vevő szervezetek akkreditálásának szabályairól és eljárásrendjéről* szóló 14/2015. (III. 11.) MvM rendelet, amely a jelen törvénnyel ellentmondásban van.

Intézményközi mobilitás és alvállalkozói függés

A megyehatáron átnyúló munkavégzés minimális: 32 válaszadóból 24 nem végzett más megyében feltárást az elmúlt öt évben, és közülük 12 explicit módon jelezte, hogy kapacitása sincs rá; mindössze 8 válasz utal tényleges vagy potenciális mobilitásra. Ezzel szemben 16 intézménynek van vagy volt régészeti magáncéggel kötött szerződése régészeti szakfeladatra. A rendszer tehát a kapacitáshiányt nem intézményközi együttműködéssel, hanem a piaci alvállalkozói szektorra támaszkodva hidalja át — ami az árak emelkedésével a hatósági egységáras finanszírozás kitettségét tovább növeli, a geodézia és a térinformatika esetében pedig több intézménynél 100%-os kiszervezettséget jelent. A hatóköri bontás itt is beszédes: a magáncéges szerződéses gyakorlat szinte kizárólag a megyei hatókörű intézményeké (13 a 19-ből, szemben a területi múzeumok 2/11-es arányával) — a területi múzeumi kör tehát sem intézményközi kisegítésre, sem piaci kapacitásbevonásra nem támaszkodik, hanem egyszerűen kimarad a feladatellátásból.

Problématérkép

A nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátás vizsgálata

KÖZPONTI PROBLÉMA
A régészeti feladatellátás finanszírozása és kapacitása nem igazodik a tényleges szakmai feladathoz.

SZABÁLYOZÁSI PROBLÉMÁK

- 30 napos időkeret
- 1%-os plafon
- próbafeltárás rugalmatlansága
- szabályozási keretek merevsége (a beruházási folyamatokhoz való illeszkedés hiánya)

FINANSZÍROZÁSI PROBLÉMÁK

- elavult hatósági árak
- nem fedezett utófeladatok
- rezsiköltségek
- raktározás – nem fedezett
- feldolgozás – nem fedezett
- eszközök – elavult
- munkaerőköltségek emelkedése

KAPACITÁS-PROBLÉMÁK

- szakemberhiány
- bontómunkás-hiány
- geodéziai kapacitás hiánya
- restaurátori kapacitás hiánya
- fluktuáció
- külső vállalkozói függőség

INTÉZMÉNYI KÖVETKEZMÉNYEK

- feldolgozási hátralék
- veszteséges feladatellátás
- külső kapacitásfüggőség
- tervezhetetlenség
- szakember-megtartási probléma

BERUHÁZÁSOKHOZ KAPCSOLÓDÓ RÉGÉSZETI SZABÁLYOZÁS MÓDOSÍTÁSÁRA TETT JAVASLATOK A KÉRDŐÍV ALAPJÁN

A 30 napos feltárási határidő felülvizsgálata

Ez a leggyakrabban megjelenő javaslat. Az intézmények szerint a jelenlegi 30 napos időkorlát nem igazodik a feltárandó terület nagyságához és a tényleges régészeti feladathoz. Felmerült a határidő rugalmasabbá tétele, növelése vagy bizonyos feltételek mellett történő eltörlése, illetve a területnagysághoz, régészeti fedettséghez és lelőhelyspecifikumhoz kötött, jogszabályban rögzített időtartam meghatározása – mely városi környezetben különösen fontos lenne.

Több válasz szerint a jelenlegi szabályozást a gyakorlatban „kijátsszák" a feltárási területek részekre bontásával. A valóságban csak a területrészenkénti határidő értelmezhető, és a jogszabálynak, valamint a szerződéseknek egy olyan kompromisszumos javaslatot kellene tükröznie, amely nem ijeszti meg/lehetetleníti el a beruházót visszahozva a régi, elhúzódó ásatásokat, ugyanakkor a szakma sem szenved csorbát.

Konkrét jogszabálymódosító javaslatok:

1. 30 napos időkorlát részletszabályozása (mi számít részterületnek, hogy állapodnak meg a felek az átadásban stb.)

2. Az 1%-os régészeti költségkorlát eltörlése

3. A próbafeltárás rendszerének átgondolása
A próbafeltárás szükségességét szakmai döntés határozza meg a projekt sajátossága alapján, ne jogszabály. A próbafeltárásokat – kapacitás és vállalás függvényében – végezhessék a területileg illetékes múzeumok is.

4. A régészeti bevételek elkülönített kezelése
Javaslatként megjelent kötelező régészeti alszámla létrehozása és annak pontos meghatározása, hogy a régészeti feladatellátásból származó bevételek milyen célokra használhatók fel. A régészetből befolyó összeg „görgethető" legyen annak érdekében, hogy az éveken átnyúló feldolgozási munkák finanszírozhatóak legyenek.

5. Egységes országos dokumentációs rendszer
Több intézmény támogatja az egységes dokumentációs protokoll és formanyomtatványok kialakítását, valamint a dokumentációs kötelezettségek egyszerűsítését. A múzeumok – különösen a terepi munkával az elmúlt években jelentősen terhelt múzeumok – hatalmas elmaradásban vannak a dokumentáció terén. A szakmai protokollok felülvizsgálata, egyszerűsítése szükséges. Itt érdemes megjegyezni, hogy egyes múzeumoknál a dokumentálás és a régészeti leletanyag nyilvántartása azonos rendszerben zajlik, amelyet – a jelenleg érvényes jogszabály értelmében –akkreditáltatni kell(ene).

6. A szerepek és felelősségek szétválasztása
Felmerült annak problémája, hogy az ERD-t előíró és a régészeti feladatot végrehajtó szervezet bizonyos esetekben ugyanaz lehet. A javaslat szerint az örökségvédelmi előíró és végrehajtó szerepeket egyértelműbben kellene szétválasztani az összeférhetetlenség elkerülése érdekében. Az NRI szerepe a diagnosztikában, topográfiában, előzetes prognózisokban kell, hogy hangsúlyosabb legyen, ugyanakkor az innen esetlegesen kieső feltáró kapacitásának pótlásáról gondoskodni kell.

7. A beruházások előkészítésének professzionalizálása
Nagyberuházások esetében több válasz szerint szükséges lenne komplexebb előzetes kockázatelemzés, a régészeti érintettség korai feltárása és az örökségvédelmi szakemberek korábbi bevonása. Ez lehetővé tenné a régészeti kockázatok és költségek előzetesebb, pontosabb kezelését. A meglevő szakmai adatbázisok (e-örökség, Archeodatabase) lehetőséget kínálnak a beruházások legelső, tervezési vagy akár ötlet fázisában egy szakmai konzultációra, hogy az ismert lelőhelyek biztosan elkerülhetőek legyenek.

8. Az elszámolási terület definíciójának pontosítása
A hatályos „10 méteres poligonnal határolt” fordulat geometriailag nem szabatos és négy ponton (pont/kontúr, egyesítés, metszés, területszámítási alap) jogbizonytalanságot okoz. Javasolt a távolságalapú, övezet-terminológiájú megfogalmazás: az elszámolható terület a ténylegesen feltárt felületnek az a része, amelynek minden pontja valamely dokumentált régészeti jelenség kontúrvonalától legfeljebb 10 méter távolságra fekszik.

9. Felmerült az a javaslat is, hogy legyenek speciálisabb kikötések és feltételek a városi környezetben végzett régészeti feladatellátáshoz. A modernkori városi beépítések által sok esetben erősen roncsolt, ám számos rétegből és sokszor épített örökségi elemekből (pl. római-, vagy középkori városi szövet, katonai létesítmények, várak stb.) álló történeti városmagok speciális feladatellátást igényelnek.

10. Munka- és balesetvédelem: városi barnamezős környezetben nem ritkán szennyezett, törmelékes, feltöltött talajban, nagy mélységben kell dolgoznia a régészeknek, amelyhez védőfelszerelés, speciális munkaruházat, statikai védelem (dúcolás) szükséges. Ezek költségét csak részben állja a beruházói oldal (dúcolás), a többi jelenleg nehezen finanszírozható a négyzetméterárból. Fontos lenne emiatt a történeti városmagok területén végzett feltárások árképzésénél ezeket is figyelembe venni, vagy teljes egészében áthárítani a beruházóra.

11. Időkeret: a jelenleg jogszabályban előírt 30 napos időkorlát a jellemzően többrétegű városi feltárások esetében - a zöldmezősökhöz hasonlóan - a legtöbb esetben életszerűtlen, nem tartható. Az épített örökségi elemek, illetve a több régészeti korszak rétegsorainak feltárása - még kis felület esetében is - eltérhet ettől, így javasolt ezt kivenni a jogszabályból.

12. Négyzetméterár: a városi környezetben végzett munkák esetében jellemző az igen nagy mennyiségű (adott esetben többszáz M30-as ládányi) leletanyag előkerülése, amelynek utógondozását (restaurálás, elsődleges nyilvántartás, tárolás) a jelenlegi történeti városmagra érvényes négyzetméterárakból nem lehet kigazdálkodni.

A munkacsoport eredményei alapján az alábbi döntések előkészítése indokolt:

1. Döntés az **1%-os régészeti költségkorlát eltörlésének** előkészítéséről; alternatívaként állami kompenzációs modell kidolgozása.

2. Döntés a **hatósági árak teljes költségalapú felülvizsgálatáról**.

3. Döntés a **30 napos feltárási határidő újraszabályozásáról**.

4. Döntés a **kötelező régészeti alszámla és a többéves forrásgörgetés** lehetőségének a szabályozásáról.

5. Döntés a **feltárást követő múzeumi feladatok külön finanszírozási rendszerének** kidolgozásáról.

6. Döntés egy **akkreditált magánrégészeti szolgáltatói rendszer** szakmai és jogszabályi koncepciójának elkészítéséről.

7. Döntés egy **országos feldolgozási hátralékcsökkentő program** indításának előkészítéséről.

A cél egy olyan rendszer kialakítása, amely hosszú távon egyszerre biztosítja a beruházások tervezhetőségét, a régészeti feladatellátás szakmai minőségét és a kulturális örökség megőrzését.

KÜLFÖLDI KITEKINTÉS

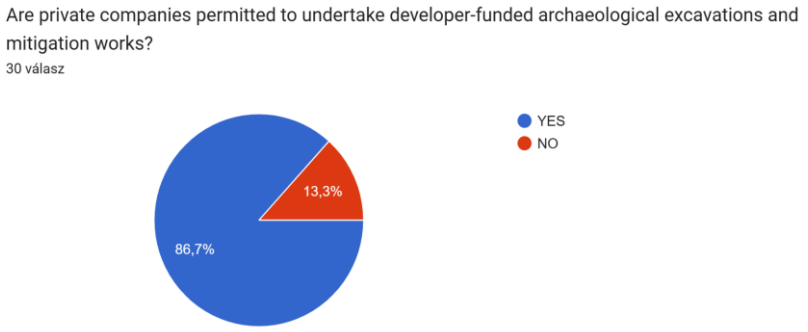
Az Európai Régészeti Tanács 2026 nyarán több európai országban vizsgálta a nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátást. A választ adó országok: Izland, Románia, Litvánia, Szlovénia, Ausztria, Dánia, Luxemburg, Svédország, Németország – Berlin, Bulgária, Egyesült Királyság – Bradford / UK, Lengyelország, Hollandia, Spanyolország, Egyesült Királyság – Anglia, Németország – Észak-Rajna–Vesztfália, Lettország, Albánia, Írország, Csehország, Belgium – Brüsszel, Magyarország, Észtország, Málta, Belgium – Flandria, Szlovákia, Horvátország, Franciaország, Olaszország és Finnország voltak, így az elemzés az ő adataikra támaszkodik.

A felmérés hat nagy témakörre terjedt ki: I. A „fejlesztő fizet” elv alkalmazásának módozatai, II. A lelőhelyek klasszifikálásának formái, lelőhelyvédelmi módszerek (beleértve a helyszínen megőrzendő, elkerülendő lelőhelyek meghatározását), III. A magán régészeti cégek szerepe, a minőségellenőrzés rendszere, IV. A régészeti kapacitás/hiány kezelése, V. A nagy léptékű fejlesztési projektek kezelése; az alkalmazott előzetes értékelési módszerek, VI. A régészet társadalmi értékének mérése. Az egyes témakörök feldolgozását további alkérdések (összesen 37 kérdés) segítette elő. Az alábbiakban azokra a válaszokra, illetve adaptálható példákra térünk ki, amelyek kapcsolódnak a hazai problémákhoz és segíthetnek azok árnyalt megoldásában. Két kérdéscsoport eredményei kerülnek részletes bemutatásra: *a magáncégek alkalmazásának módjai és a minőségbiztosítás eszközei*, valamint *a régészeti feltárás költségeinek kalkulációja*.

Magyarországon a hatályos szabályozás nem teszi lehetővé, hogy a régészeti feltárási feladatokat a múzeumok magánrégészeti vállalkozások bevonásával, önálló feltáróként végeztessék. A gyakorlatban ugyanakkor a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatok növekvő volumene és az intézményi kapacitások korlátozottsága miatt a múzeumok régóta igénybe vesznek külső, piaci szereplőktől származó szakmai kapacitásokat. Ez a gyakorlat jól érzékelteti, hogy az intézményi kapacitás és a jogszabályi keretek között feszültség alakult ki. Különösen problémás ez a 30 napos, rövid határidővel elvégzendő feltárások esetében, amikor a múzeumoknak gyakran nincs lehetőségük ilyen rövid időszakra megfelelő többletkapacitást biztosítani. Az EAC által végzett felmérés 30 válaszadója közül a válaszok többsége olyan rendszert jelez, amelyben a magánszektor szereplői valamilyen formában részt vesznek a régészeti feltárásokban (kivétel: Románia, Bulgária, Magyarország és Dánia). Mindezek alapján indokolt lenne egy, a korábbi akkreditációs rendszerhez hasonló, szigorú szakmai és minőségi követelményekhez kötött rendszer kialakítása, amely lehetővé tenné minősített magánrégészeti cégek bevonását a feltárási feladatokba. Ez a megoldás a múzeumi szakmai kontroll fenntartása mellett rugalmasan biztosíthatná a szükséges kapacitásbővítést, és ezáltal a rövid határidővel jelentkező feltárási feladatok teljesítését is.

A magáncégek régészeti feltárásokba történő bevonásával kapcsolatban a szakma egyik legfontosabb aggálya a gazdasági érdek és a szakmai-tudományos minőség esetleges konfliktusa. Az aggodalom szerint a profitorientált működés a feltárások gyorsaságának és költséghatékonyságának előtérbe helyezéséhez vezethet a szakmai és tudományos szempontok rovására, ami a feltárások minőségének csökkenését eredményezheti.

A nemzetközi gyakorlat ugyanakkor azt mutatja, hogy a magánszektor bevonása és a megfelelő szakmai minőségbiztosítás nem feltétlenül zárják ki egymást. Számos országban olyan engedélyezési, akkreditációs, tanúsítási és ellenőrzési rendszerek működnek, amelyek a magánszolgáltatók piaci működése mellett is biztosítják a régészeti feltárások szakmai és tudományos színvonalának ellenőrzését. A nemzetközi válaszok alapján a magáncégek közötti árversenyt sehol sem egyszerűen az ár korlátozásával próbálják kezelni, hanem többféle szakmai garanciát építenek a rendszerbe: akkreditáció, személyi képesítési követelmények, minimális minőségi küszöbök, módszertani kontroll, hatósági ellenőrzés, szakmai szabványok, valamint a gyenge teljesítményhez kapcsolódó szankciók. Több országban pedig kifejezetten a minőség és az ár együttes értékelése történik, vagyis nem automatikusan a legalacsonyabb árú ajánlat nyer.

- Izland: a régészeti vállalkozók számára minimum teljesítendő szakmai képesítési és minőségi követelmények vannak. A terepi munkát és a jelentéskészítést is ellenőrzik. A költség nem elsősorban a beruházás típusától, hanem az ismert régészeti lelőhely típusától függ; a díjtételeket megyei önkormányzati határozat hagyja jóvá.
- Románia: a megelőző régészeti kutatásokat végző múzeumok saját, a megyei hatóságok által jóváhagyott díjtételeket alkalmaznak, és a nemzeti régészeti szabványok betartása kötelező. A rendszerben nem jellemző a klasszikus árverseny.
- Litvánia: átfogó minőségbiztosítási rendszer működik, amely a szakmai képesítési követelményeket, a tudományos felügyeletet és a hatósági ellenőrzést kombinálja. A régészeknek megfelelő végzettséggel és a Kulturális Minisztérium által kiadott szakmai tanúsítvánnyal kell rendelkezniük. A kutatási projekteket a Régészeti Tudományos Bizottság véleményezi, a Kulturális Örökségvédelmi Főosztály pedig engedélyezi és ellenőrzi a munkát, beleértve a helyszíni ellenőrzéseket és a panaszok kivizsgálását is. A költség függ a régészeti munka típusától, a szükséges munkaerőtől, logisztikától, eszközöktől, valamint a jelentéskészítés és leletfeldolgozás költségétől.
- Szlovénia: a magánrégészeti szervezeteknek be kell tartaniuk a kulturális örökségvédelmi törvényt, a nemzeti szakmai szabványokat és módszertanokat. Munkájukat az illetékes örökségvédelmi hatóság ellenőrzi és hagyja jóvá. A minőség és az ár együttes értékelése is alkalmazható, valamint minimum teljesítendő minőségi követelmények vannak. A költség hivatalos árlista alapján számítható, de azt elsősorban a lelőhely jellege, komplexitása, mélysége, a leletanyag, a geológiai viszonyok, a dokumentáció és az utófeldolgozás határozza meg.
- Ausztria: minimum teljesítendő szakmai képesítési követelmények vannak, valamint kötelező szakmai iránymutatások. A kutatóknak előzetesen meg kell adniuk az alkalmazni kívánt módszereket, és évente jelentéseket kell benyújtaniuk. A régészeti beavatkozások több mint 90%-a ezeket az iránymutatásokat alkalmazza. A hatóság nem jogosult egységes költségbecslést készíteni, az a beruházó és a régészeti magáncég megállapodásán múlik.
- Dánia: minimum teljesítendő szakmai képesítési követelmények és kötelező szakmai szabványok vannak. Régészeti kutatásoknál nincs klasszikus árverseny, mivel a feltárásokat kizárólag közintézmények végzik. A költség a régészeti objektumtól függ, és korábbi, hasonló projektek költségei alapján kalkulálják.
- Luxemburg: a magáncégeknek engedélyt kell szerezniük, amelynek része a vállalkozás előzetes értékelése. Csak akkreditált cégnél dolgozó, tapasztalt régészek vezethetnek feltárást. Az állami régészek rendszeresen, csaknem hetente ellenőrzik a terepi munkát, valamint vizsgálják és jóváhagyják a jelentéseket. A licencek és engedélyek szakmai vagy etikai szabályok megsértése esetén visszavonhatók. A terepi munkát jellemzően óradíj alapján számítják.

- Svédország: nincs formális minőségbiztosítási rendszer, de a megyei közigazgatási hivatal dönti el, hogy az adott régészeti vállalkozás rendelkezik-e a szükséges szakértelemmel. A jogszabály előírja a megfelelő tudományos minőséget, és nem kötelező automatikusan a legalacsonyabb árú ajánlatot elfogadni. A költséget ezért a régészeti vállalkozás határozza meg, a hatóság jóváhagyásával.
- Németország – Berlin: kötelező feltárási standardok és minőségi előírások vannak. Ezeket a feltárások, a dokumentáció és a leletanyag ellenőrzése egészíti ki. Minimum teljesítendő képesítési és minőségi követelmények, módszertani ellenőrzés, terepi és jelentés-ellenőrzés, szankciók, valamint megfelelő specialisták alkalmazása biztosítják a szakmai színvonalat. Általános m^2-ár nincs; a beruházó a szabadpiacon választ régészeti céget.
- Bulgária: nincs magáncég, amely régészeti terepi munkát végezne, így a magáncégek közötti árversenyből eredő minőségi kockázat sem jelenik meg ugyanilyen formában.
- Egyesült Királyság – Bradford: a Chartered Institute for Archaeologists (CIfA) a szakmai önszabályozás fő intézménye. A közbeszerzéseknél a minőség és az ár együttes értékelése, a gazdaságilag legelőnyösebb ajánlat elve alkalmazható. A költségeket a munkaerő-, eszköz-, utófeldolgozási és laboratóriumi költségek alapján számítják.
- Lengyelország: minimum teljesítendő szakmai képesítési és minőségi követelmények vannak, valamint terepi és jelentés-ellenőrzés. Elméletileg az állami örökségvédelmi szolgálat felel a minőség ellenőrzéséért, azonban a túlterheltség miatt ennek tényleges hatékonysága korlátozott.
- Hollandia: a régészeti vállalkozásoknak tanúsítvánnyal kell rendelkezniük. Független auditorok ellenőrzik a minőségbiztosítási követelmények betartását. Súlyos vagy ismételt szabálysértés esetén a tanúsítvány visszavonható, és a vállalkozás kiszorulhat a piacról. Minimum teljesítendő képesítési követelmények és kötelező szakmai szabványok is vannak. A költségeket a feltárást végző vállalkozások kalkulálják, elsősorban a lelőhely típusától és komplexitásától függően.
- Spanyolország: a magáncégek által alkalmazott régészeknek megfelelő szakmai jogosultsággal kell rendelkezniük. A projekteket előzetesen engedélyeztetni kell, a hatóság a munkát folyamatosan ellenőrzi, a jelentéseket és a leletanyagot pedig be kell nyújtani. A minőség és az ár együttes értékelése, minimum teljesítendő minőségi küszöbök, módszertani ellenőrzés és szankciók is alkalmazhatók.
- Egyesült Királyság – Anglia: a CIfA Registered Organisations rendszere szakmai standardokat, etikai kódexet és jó gyakorlatra vonatkozó iránymutatásokat alkalmaz. Minimum teljesítendő minőségi követelmények, terepi és jelentés-ellenőrzés, hatósági szerződésellenőrzés és szankciók is működnek. A költséget a terület, a várható feltárási mélység és az előzetes régészeti értékelés alapján becsülik meg. A rendszer azonban nem hatósági engedélyezési rendszer.
- Németország – Észak-Rajna–Vesztfália: többlépcsős minőségbiztosítási rendszer működik. A magáncégek előzetes szakmai vizsgálaton esnek át, amely kiterjed a technikai kapacitásra, személyi állományra, képesítésekre, leletkezelési és tárolási kapacitásra, valamint a korábbi tapasztalatokra. Ezt követik a feltárási irányelvek, a tudományos koncepció és további szakmai ellenőrzések. A rendszerben minimum teljesítendő képesítési követelmények, módszertani és személyzeti értékelés, terepi és jelentés-ellenőrzés, szakmai szabványok, hatósági ellenőrzés és szankciók is szerepelnek. A költség közbeszerzési eljárások alapján alakul.
- Lettország: a jogszabályok minimum teljesítendő oktatási és szakmai tapasztalati követelményeket határoznak meg. A terepi és jelentés-ellenőrzés mellett szankciók is alkalmazhatók. A költség függ a lelőhely típusától, a feltárás mélységétől és a szükséges munkanapok számától.
- Albánia: régészeti szervezetek engedélyezési vagy akkreditációs rendszere működik. A költség a terület nagysága alapján meghatározott sávok szerint alakul. 1000 m^2 → 50 000 ALL ≈ 196 000 Ft, 5 000 m^2 → 150 000 ALL ≈ 589 000 Ft, 25 000 m^2 → 300 000 ALL ≈ 1 177 000 Ft, 25 001 m^2 felett → 500 000 ALL ≈ 1 962 000 Ft

- Írország: a régészeti kutatások engedélyezése szigorúan szabályozott. Az engedély meghatározott személyhez, projekthez, helyszínhez, időszakhoz és célhoz kötött, és szakmai eljáráshoz kapcsolódik. Közbeszerzés esetén a minőség és az ár együttes értékelése alkalmazható. A magánszektorban az ár alapvetően szabadpiaci, de a munkát csak megfelelő engedélyekkel és hatósági kontroll mellett lehet végezni.
- Csehország: a jogszabályok minimum teljesítendő szakmai követelményeket írnak elő, például megfelelő végzettséget és szakmai tapasztalatot. Megfelelő felszerelés és lelettárolási kapacitás is szükséges. A Régészeti Intézet ellenőrzi a feltárási jelentések minőségét. Minimum teljesítendő minőségi küszöbök vannak, amelyeket az ár figyelembevétele előtt teljesíteni kell. A költségeket közbeszerzési eljárások alapján határozzák meg, és a feltárás típusától, a leletek mennyiségétől és a lelőhely jellegétől jelentősen eltérhetnek. (kb. 1 560–6 240 Ft/m^2, míg a komplexebb, mélységben számított feltárásoknál 78 000–780 000 Ft/m^3 közötti költségek is előfordulhatnak.
- Belgium – Brüsszel: az Urban.brussels nevű intézmény engedélyezési rendszert működtet. A régészeti cégeknek és szakembereknek meghatározott képesítési és tapasztalati követelményeknek kell megfelelniük. A minőség és az ár együttes értékelése, minimum teljesítendő minőségi követelmények, módszertani és személyzeti értékelés, valamint terepi és jelentés-ellenőrzés is szerepel a rendszerben. A költséget a beruházás típusa és a régészeti potenciál is befolyásolja.
- Észtország: engedélyt kell kérni, a kutatási tervet az engedély kiadása előtt egyeztetni kell a Nemzeti Örökségvédelmi Hivatallal. A feltárást végző régészeknek személyes feltárási engedéllyel kell rendelkezniük, amely visszavonható szakmai szabálytalanság vagy hiányzó jelentés esetén. Az engedélyt ötévente meg kell újítani. Minimum teljesítendő képesítési követelmények, szervezeti akkreditáció, terepi és jelentés-ellenőrzés, szakmai szabványok és szankciók is működnek. Az árak szabadpiaci alapon alakulnak.
- Málta: a Kulturális Örökségvédelmi Felügyelet minden magánrégészeti munkához meghatározza a szakmai követelményeket. A munkát folyamatosan ellenőrzik, és a vállalkozás működése felfüggeszthető, ha nem felel meg az elvárt szakmai színvonalnak. Minimum teljesítendő képesítési követelmények, szervezeti akkreditáció és szakmai szabványok is működnek. A szolgáltatók szabadpiaci alapon, jellemzően óradíjjal alakítják ki áraikat.
- Belgium – Flandria: a magáncégeket és régészeket a Flamand Örökségvédelmi Ügynökség akkreditálja/jelöli ki. A szakmai jogosultsághoz megfelelő végzettséget és meghatározott terepi tapasztalatot kell igazolni. A hatóság folyamatosan figyelemmel kíséri a szakmai tevékenységet, és nem megfelelő munkavégzés esetén az akkreditáció elveszíthető. A költség a rétegtani viszonyok összetettségétől, a munkanapok és a régészeti struktúrák számától függ. Az árképzés szabadpiaci alapon történik.
- Olaszország: az árversenyből fakadó szakmai minőségromlást minimum teljesítendő szakmai képesítési követelményekkel, a régészek tanúsításával, nyilvántartásával, valamint a terepi munkák és a jelentések minőség-ellenőrzésével igyekeznek megelőzni. Akkreditált szakemberek adatbázisa működik, amely két szintbe sorolja a szakembereket. Emellett kötelező a nemzeti régészeti szabványok és szakmai iránymutatások betartása. A költséget a szükséges munkanapok száma alapján számítják ki.
- Horvátország: a rendszerben minimum teljesítendő szakmai képesítési követelmények, a régészeti szervezetek engedélyezése vagy akkreditációja, valamint az egyes régészek tanúsítása biztosítja a szakmai színvonalat. A régészeti kutatásokat előzetesen az illetékes örökségvédelmi hatóságnak kell jóváhagynia, és azokat jóváhagyott kutatási program alapján, megfelelő képesítéssel rendelkező régészeti vezető irányításával kell elvégezni. A hatóság ellenőrzi a jóváhagyás feltételeinek betartását. A feltárást követően kötelező a dokumentáció, a leletanyag és a szakmai jelentés elkészítése. A speciális örökségvédelmi feladatokhoz szükséges szakmai képesítéseket országos szinten szabályozzák. A közbeszerzések során a

minőséget és az árat együttesen értékelik, emellett vizsgálják a kutatási módszertant és a szakmai személyzetet, valamint ellenőrzik a terepi munkát és a jelentéseket. A válaszadó ugyanakkor jelezte, hogy a közbeszerzésekben továbbra is erős az árverseny, ami nehézséget jelent a megfelelő kutatási minőség és a feltárást követő feldolgozás biztosításában. A költséget projektenként, az illetékes örökségvédelmi hatóság által meghatározott feladatkör és az elfogadott régészeti kutatási program alapján számítják. A kalkuláció általában tartalmazza a szakmai és terepi személyzet költségeit, a terepi munka időtartamát, a gépek és a földkitermelés költségeit, a geodéziai felmérést, a dokumentációt, a szakértői vizsgálatokat, a leletek és objektumok konzerválását, a leletanyag feldolgozását, a jelentés elkészítését, valamint az egyéb, projektspecifikus költségeket. A végső árat jelentősen befolyásolhatja a lelőhely komplexitása, a régészeti rétegek mélysége és megőrzöttsége, a helyszín megközelíthetősége, valamint a feltárást követő feldolgozási munkák szükségessége.

- Finnország: a szakmai színvonal védelmét minimum teljesítendő szakmai képesítési követelmények, valamint a minőség és az ár együttes értékelése szolgálja. A pályázóknak az ár figyelembevétele előtt meg kell felelniük bizonyos minimum teljesítendő minőségi követelményeknek. Emellett ellenőrzik a kutatási módszertant és a szakmai személyzetet, kötelezőek a nemzeti szakmai szabványok és iránymutatások, és a nem megfelelő minőségű munkát szankciókkal is sújthatják. Az árat az adott kutatás várható időtartama, a szükséges munkatársak száma, valamint a várható restaurálási/konzerválási munkák mennyisége alapján határozzák meg.
- Szlovákia: a szakmai minőség biztosítását minimum teljesítendő szakmai képesítési követelmények, a régészeti szervezetek engedélyezési, akkreditációs rendszere, valamint az egyes régészek tanúsítása vagy nyilvántartása szolgálja. A terepi munkát és a jelentéskészítést ellenőrzik, továbbá kötelezőek a nemzeti régészeti szabványok és szakmai iránymutatások. A nem megfelelő minőségű munkát szankcionálhatják, például a későbbi pályázatokból való kizárással vagy pénzügyi szankciókkal. A válaszadó szerint azonban a szabályok betartása a gyakorlatban változó. A régészeti vállalkozások és intézmények saját szempontjaik alapján határozzák meg az árat. Ennek során figyelembe veszik többek között a régészek és egyéb munkavállalók bérköltségét, a helyszín távolságát, a feltárás várható időtartamát, valamint a szállás költségeit.
- Franciaország: a magáncégeknek a Kulturális Minisztérium és a Felsőoktatási Minisztérium közös akkreditációjával kell rendelkezniük. Az akkreditáció öt évre szól, egész Franciaország területére érvényes, és meghatározott kronológiai korszakokra, illetve szárazföldi és/vagy víz alatti régészeti tevékenységre vonatkozik. Ezeknek a követelményeknek már az ár értékelése előtt meg kell felelni. A pályázatokat független szakértők is értékelik, emellett ellenőrzik a terepi munkát és a jelentéseket, kötelezőek a nemzeti szakmai szabványok és iránymutatások, és az örökségvédelmi hatóság a szerződés teljesítését is ellenőrzi. A rendszer előírja megfelelően képzett specialisták alkalmazását, és korlátozza az alvállalkozásba adás lehetőségét. Alapvetően az INRAP által elvégzett előzetes diagnosztika alapján a Kulturális Minisztérium regionális szervei (DRAC), illetve víz alatti lelőhelyek esetében a DRASSM határozzák meg a megelőző régészeti feltárás szükségességét és tudományos követelményeit. A beruházó ezek alapján ajánlatokat kér az akkreditált megelőző régészeti szolgáltatóktól, amelyek között az Inrap, a helyi önkormányzati régészeti egységek és magáncégek is szerepelhetnek. A minisztérium szakemberei ellenőrzik, hogy a benyújtott ajánlatok megfelelnek-e az előírt feltárási programnak és tudományos követelményeknek. A beruházó ezután a minisztérium által megfelelőnek ítélt ajánlatok közül választ szolgáltatót.

A magáncégek bevonása nem jelent tehát szakmai kontrollvesztést, amennyiben megfelelő minőségbiztosítási rendszer kapcsolódik hozzá. Magyarországon ennek intézményi és szakmai feltételei részben már jelenleg is adottak: korábban működött akkreditációs rendszer a régészeti feladatokat végző szervezetek minősítésére, rendelkezésre áll az örökségvédelmi hatósági felügyelet, a régészeti tevékenységre vonatkozó szakmai szabványok és módszertani előírások, valamint működik az Ásatási Bizottság is. Mindezekre építve kialakítható lenne egy olyan korszerű, ellenőrizhető és szakmai kritériumokhoz kötött

rendszer, amely a megfelelően minősített magáncégek bevonását lehetővé teszi, miközben a szakmai és tudományos minőség, valamint a kulturális örökség védelméhez kapcsolódó állami kontroll továbbra is biztosított marad. A javasolt rendszert mellékletben ismertetjük.

A régészeti feltárás árával kapcsolatban a kutatás kíváncsi volt arra, hogy ha becsülhető átlagos, négyzetméterenkénti feltárási költség, hogyan változik ez a fejlesztési/beruházási projekt típusától függően (pl. utak, vasutak, lakóépületek, közművek, ipari beruházások), illetve az árak milyen módon vannak kalkulálva?

- Izland: a költség nem elsősorban a beruházás típusától, hanem az ismert régészeti lelőhely típusától függ. A díjtételeket megyei önkormányzati határozat hagyja jóvá.
- Románia: a költség nem a beruházás típusához igazodik; a megelőző régészeti kutatásokat végző múzeumok saját, a megyei hatóságok által jóváhagyott díjtételeket alkalmaznak.
- Litvánia: a költség függ a régészeti munka típusától – felmérés, próbafeltárás vagy teljes feltárás –, valamint a kivitelezőtől. Az ár magában foglalhatja a terepi munkát, a jelentéskészítést és a leletanyag feldolgozását is. A logisztikai, eszköz- és munkaerőköltségek szintén meghatározóak. Hivatalos költségnormák alapján kalkulálnak, amelyekhez a vállalkozó hozzáadja saját működési és általános költségeit.
- Szlovénia: hivatalos árlista alapján számolnak, de a költséget elsősorban nem a beruházás típusa, hanem a lelőhely jellege, a feltárás kiterjedése, a leletek mennyisége és komplexitása, a megőrzöttség, a feltárás mélysége, a geológiai viszonyok, valamint a dokumentáció és utófeldolgozás határozza meg. A szükséges létszámot és munkaidőt is figyelembe veszik.
- Ausztria: a hatóság nem jogosult költségbecslést készíteni vagy arról állást foglalni; a válasz alapján nem határozható meg egységes költségszámítás, a feltárás költségét a régészeti vállalkozás határozza meg.
- Dánia: a költség a régészeti objektum jellegétől függ, nem a beruházás típusától. Az árkalkulációban korábbi tapasztalatokat és hasonló projektek költségeit veszik alapul.
- Luxemburg: a költség nem függ a beruházás típusától; a terepi munkát jellemzően óradíj alapján számítják.
- Svédország: nincs meghatározható általános négyzetméterár. A feltárás költségét a régészeti vállalkozás határozza meg, amelyet a megyei örökségvédelmi vezető hagy jóvá.
- Németország – Berlin: általános érvényű négyzetméterár nem határozható meg. A beruházó a szabadpiacon választja ki a régészeti céget, így nincs központilag meghatározott költségszámítás.
- Bulgária: a költség nem változik a beruházás típusától; átlagos feltárási költség alapján számolnak.
- Egyesült Királyság – Bradford: a költség nem feltétlenül függ a beruházás típusától. A kalkuláció alapját a közvetlen munkaerőköltség, az eszközköltség, a feltárás utáni munkák és a laboratóriumi elemzések adják.
- Lengyelország: a költség jelentősen függ a régészeti lelőhely típusától és komplexitásától. Egy sekély vidéki lelőhely, egy temető, egy vízzel telített lelőhely vagy egy mélyen rétegzett városi lelőhely eltérő ráfordítást igényel. A próbafeltárások eredményeit is felhasználják a költségbecslés pontosítására.
- Hollandia: a költség elsősorban a várható régészeti lelőhely típusától, a rétegtani összetettségtől és a helyszíntől függ. A több korszakot érintő, komplex lelőhelyek feltárása drágább. A költségeket maguk a feltárást végző vállalkozások kalkulálják.
- Spanyolország: a költség a lelőhely vagy műemlék típusától, a feltárás kiterjedésétől, a szükséges munkaidőtől és a jelentés elkészítésének költségétől függ.
- Egyesült Királyság – Anglia: a terület nagysága és a várható feltárási mélység alapján kalkulálnak, amelyet előzetes régészeti értékeléssel pontosítanak. Az értékelés része lehet a dokumentációs kutatás, helyszíni

felmérés, geofizika és próbafeltárás. Ezek alapján határozzák meg a régészeti kockázatot és a szükséges feltárási stratégiát.

- Németország – Észak-Rajna–Vesztfália: a válasz alapján nincs egységes m^2-alapú költségszámítás; a költségek közbeszerzési eljárások eredménye alapján alakulnak.
- Lettország: a költség függ a régészeti lelőhely típusától és a feltárás szükséges mélységétől. A városi, összetett rétegsorral rendelkező területek drágábbak. A kalkulációban azt is figyelembe veszik, hogy egy régészeti csapatnak várhatóan mennyi időre van szüksége az adott terület feltárásához.
- Albánia: a költség a terület nagyságával változik. A megadott példák alapján 1000 m^2-nél 50 000 ALL, 5000 m^2-nél 150 000 ALL, 25 000 m^2-nél 300 000 ALL, 25 001 m^2 felett pedig 500 000 ALL. (Forintban: 1 000 m^2 → 50 000 ALL ≈ 196 000 Ft, 5 000 m^2 → 150 000 ALL ≈ 589 000 Ft, 25 000 m^2 → 300 000 ALL ≈ 1 177 000 Ft, 25 001 m^2 felett → 500 000 ALL ≈ 1 962 000 Ft. Tehát nem négyzetméterenkénti díjról van szó, hanem sávosan növekvő, fix összegű díjról.)
- Írország: nincs általánosan alkalmazott négyzetméterár. A költséget jelentősen befolyásolja az infrastruktúra, a talajviszony, a szomszédos ingatlanok védelmének szükségessége, a munkagödrök biztosítása, valamint a víz és vizes területek jelenléte. Az árat akkreditált régészeti szakember szabadpiaci alapon kalkulálja.
- Csehország: nagy kiterjedésű feltárásoknál 4–16 €/m^2 közötti költséget jeleztek, amelyet többek között a leletek mennyisége befolyásol. Középkori városközpontokban 200–600 €/m^3, egyes nagy kiterjedésű késő paleolit feltárásoknál akár 2000 €/m^3 is lehet a költség. A konkrét árakat közbeszerzési pályázatok alapján határozzák meg. (Tehát a cseh válasz alapján a nagy kiterjedésű feltárásoknál kb. 1 560–6 240 Ft/m^2, míg a komplexebb, mélységben számított feltárásoknál 78 000–780 000 Ft/m^3 közötti költségek is előfordulhatnak.)
- Belgium – Brüsszel: a költség függ a beruházás típusától és a régészeti örökségi térképen jelzett régészeti potenciáltól. Magasabb régészeti potenciál esetén több munkára és így magasabb költségre lehet számítani. A kalkuláció során azt is megbecsülik, hogy egy régészeti csapatnak mennyi időre van szüksége.
- Észtország: általános négyzetméterár nehezen becsülhető. A beruházó több ajánlatot kérhet be, és szabadon választhat az ajánlatok között, például ár vagy más szempont alapján.
- Málta: a régészeti szolgáltatók nyílt piacon működnek, és maguk határozzák meg áraikat. Jellemzően óradíjat alkalmaznak, a beruházás méretétől vagy típusától függetlenül. A terepi és utófeldolgozási munkák óradíja 35–50 €, amelyhez a gépek és segédmunkaerő költségei is hozzáadódhatnak.
- Belgium – Flandria: a költség függ a rétegtani viszonyok összetettségétől, a munkanapok számától és a régészeti struktúrák számától. Az árat akkreditált régészeti szakember számítja ki szabadpiaci környezetben; bizonyos esetekben állami támogatás is igényelhető.
- Olaszország: a feltárás költségét a szükséges munkanapok száma alapján számítják, nem tesznek különbséget az egyes beruházástípusok között.
- Horvátország: a négyzetméterenkénti átlagos költség nem alkalmazható. A költségeket projektenként, az illetékes örökségvédelmi hatóság által meghatározott követelmények és a régészeti kutatási program alapján számítják. A költség magában foglalhatja a szakmai és terepi személyzetet, a terepi munka időtartamát, a gépeket és földmunkát, a geodéziai felmérést, dokumentációt, szakértői vizsgálatokat, restaurálást, leletfeldolgozást és jelentéskészítést. A végső költséget jelentősen befolyásolja a lelőhely komplexitása, mélysége, megőrzöttsége, megközelíthetősége és a feltárást követő feldolgozás.
- Finnország: a költség nem annyira a beruházás típusától függ, hanem inkább az alkalmazott feltárási módszertantól. Az árat a kutatás becsült időtartama, a szükséges munkatársak száma és a várható restaurálási/konzerválási munka mennyisége alapján határozzák meg.

- Szlovákia: A válaszadó szerint nincs olyan egységes m^2-alapú költség, amely alapján a különböző beruházástípusok költségeit meg lehetne határozni. A régészeti cégek és intézmények saját szempontjaik alapján kalkulálják áraikat, figyelembe véve többek között a régészek és egyéb munkatársak bérét, a helyszín távolságát, a feltárás becsült időtartamát és a szállásköltségeket.
- Franciaország: Nem lehet egységes átlagos négyzetméterárat meghatározni, mivel a költségek jelentősen eltérnek a feltárás típusától, a lelőhely természetétől és a régészeti rétegek mélységétől függően.

A nemzetközi válaszok egyik legfontosabb tanulsága, hogy a régészeti feltárások költségét a vizsgált országok többségében nem egyetlen, a régészeti lelőhely adottságaitól független egységár alapján határozzák meg. A költségek meghatározásánál jellemzően figyelembe veszik a régészeti lelőhely sűrűségét és komplexitását, a rétegtani viszonyokat, a feltárás mélységét és kiterjedését, a leletanyag mennyiségét és jellegét, valamint a terepi és a feltárást követő feldolgozási munkák tényleges ráfordítását.

A válaszok alapján tehát a nemzetközi gyakorlat jellemzően arra törekszik, hogy a feltárási költség minél közelebb kerüljön a tényleges szakmai ráfordításhoz. A vizsgált országok többségében a régészeti szolgáltatások díjának kialakítása alapvetően szabadpiaci körülmények között történik: a régészeti vállalkozások saját költségeik, a szükséges munkaerő és munkaidő, valamint az adott projekt szakmai sajátosságai alapján alakítják ki ajánlataikat. Ezt több országban közbeszerzési, engedélyezési vagy szakmai minőségbiztosítási rendszer egészíti ki.

Ezzel szemben a magyar rendszerben a jogszabályban meghatározott díjtételek a konkrét lelőhely régészeti sűrűségéből, komplexitásából és az ebből következő tényleges munkaráfordításból fakadó különbségeket csak korlátozottan képesek megjeleníteni. Ez azt eredményezheti, hogy azonos területnagyság mellett jelentősen eltérő szakmai és munkaráfordítást igénylő feltárásokhoz is ugyanolyan költségszámítás kapcsolódik. A nemzetközi tapasztalatok ezért egy olyan differenciáltabb, a tényleges régészeti adottságokat és szakmai ráfordítást jobban tükröző, ugyanakkor megfelelő szakmai kontroll és minőségbiztosítás mellett működő költségmodell kialakításának szükségességére hívják fel a figyelmet.

MELLÉKLETEK

1. Háttérelemzések a kérdőívre adott válaszok és általános statisztikai adatok alapján

Kézi földmunka ár

Régió	Megye	Múzeum	Ár nettó	
			Ft/m²	Ft/óra
Nyugat-Dunántúl				
	Győr-Moson-Sopron	Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum	1 734	4 478
	Vas	Savaria Múzeum	-	6 000
	Zala	Zalaegerszegi Múzeumok Igazgatósága	-	3 880
		Régiós átlag	1 734	4 786
Közép-Dunántúl				
	Fejér	Szent István Király Múzeum	1 610	4 150
	Komárom	Kuny Domokos Múzeum	1 450	-
	Veszprém	Laczkó Dezső Múzeum	1 700	-
		Régiós átlag	1 587	4 150
Dél-Dunántúl				
	Baranya	Janus Pannonius Múzeum	-	4 400
	Somogy	Rippl-Rónai Múzeum	-	-
	Tolna	Wosinsky Mór Múzeum	1 600	-
		Régiós átlag	1 600	4 400
Észak-Alföld				
	Hajdú-Bihar	Déri Múzeum	1 250	-
	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Jósa András Múzeum	1 300	3 100
	Jász-Nagykun-Szolnok	Damjanich János Múzeum	1 500	-
		Régiós átlag	1 350	3 100
Dél-Alföld				
	Bács-Kiskun	Kecskeméti Katona József Múzeum	980	3 800
	Békés	Munkácsy Mihály Múzeum	1 080	-
	Csongrád-Csanád	Móra Ferenc Múzeum	-	3 600
		Régiós átlag	1 030	3 700
Észak-Magyarország				
	Borsod-Abaúj-Zemplén	Herman Ottó Múzeum	1 830	4 250
	Heves	Dobó István Vármúzeum	-	3 480
	Nógrád	Dorny Béla Múzeum	900	-

		Régiós átlag	915	3 865
Közép-Magyarország	Pest	Ferenczy Múzeumi Centrum	1 400	3 700
Budapest		Budapesti Történeti Múzeum	-	4 150
Országos	Országos	MNM NRI	1 670	4 600

Országos átlag	1410,708333	4050,111111

Geodézia

Geodézia						
Régió	**Megye**	**Múzeum**	**Ár**			
			Ft/m2	**Ft/óra**	**Ft/mérnöknap**	**Ft/kiszállás**
Nyugat-Dunántúl						
	Győr-Moson-Sopron	Rómer Flóris Művészeti é s Történeti Múzeum	73		117000	-
	Vas	Savaria Múzeum	-	12000	-	-
	Zala	Zalaegerszegi Múzeumok I gazgatósága	-	-	-	-
		Régiós átlag				
Közép-Dunántúl						
	Fejér	Szent István Király Múze	-	-	-	-
	Komárom	Kuny Domokos Múzeum*	210	-	-	-
	Veszprém	Laczkó Dezső Múzeum	140	-	-	-
		Régiós átlag				
Dél-Dunántúl						
	Baranya	Janus Pannonius Múzeum	-	-	-	-
	Somogy	Rippl-Rónai Múzeum	240	-	-	-
	Tolna	Wosinsky Mór Múzeum	200	-	-	-
		Régiós átlag				
Észak-Alföld						
	Hajdú-Bihar	Déri Múzeum	-	-	-	-
	Szabolcs-Szatmár-Ber	Jósa András Múzeum	-	17500	-	-
	Jász-Nagykun-Szolnok	Damjanich János Múzeum	180	-	-	-
		Régiós átlag				
Dél-Alföld						
	Bács-Kiskun	Kecskeméti Katona József Múzeum	120	-	-	55000
	Békés	Munkácsy Mihály Múzeum	130	-	-	-
	Csongrád-Csanád	Móra Ferenc Múzeum	-	-	-	-
		Régiós átlag				
Észak-Magyarorsz						
	Borsod-Abaúj-Zemplén	Herman Ottó Múzeum	-	-	-	-
	Heves	Dobó István Vármúzeum	-	-	-	-
	Nógrád	Dorny Béla Múzeum	100	-	-	-
		Régiós átlag				
Közép-Magyarorsz	Pest	Ferenczy Múzeumi Centrur	-	-	80000	-
Budapest	Budapest	Budapesti Történeti Múze	-	-	-	-
* Az árban benne v		**Országos átlag:**	**154,78**			

Térinformatika

Térinformatika							
Régió	**Megye**	**Múzeum**	**Ár**				
			Ft/m2	**Ft/óra**	**Feltárási szelvényrajz**	**Metszetrajz Ft/db**	**Részletrajz Ft/db**
Nyugat-Dunántúl							
	Győr-Moson-Sopron	Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum	-	-	3200	1300	3200
	Vas	Savaria Múzeum	-	-	-	-	-
	Zala	Zalaegerszegi Múzeumok Igazgatósága	-	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Közép-Dunántúl							
	Fejér	Szent István Király Múzeum	-	-	-	-	-
	Komárom	Kuny Domokos Múzeum*	210	-	-	-	-
	Veszprém	Laczkó Dezső Múzeum	140	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Dél-Dunántúl							
	Baranya	Janus Pannonius Múzeum	-	-	-	-	-
	Somogy	Rippl-Rónai Múzeum	240	-	-	-	-
	Tolna	Wosinsky Mór Múzeum	150	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Észak-Alföld							
	Hajdú-Bihar	Déri Múzeum	140	-	-	-	-
	Szabolcs-Szatmár-Ber	Jósa András Múzeum**	115	-	-	-	-
	Jász-Nagykun-Szolnok	Damjanich János Múzeum	180	-	-	-	-
		Régiós átlag	**145**	-	-	-	-
Dél-Alföld							
	Bács-Kiskun	Kecskeméti Katona József Mú	130	-	-	-	-
	Békés	Munkácsy Mihály Múzeum	130	-	-	-	-
	Csongrád-Csanád	Móra Ferenc Múzeum	-	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Észak-Magyarorsz							
	Borsod-Abaúj-Zemplén	Herman Ottó Múzeum***	170	-	-	-	-
	Heves	Dobó István Vármúzeum****					
	Nógrád	Dorny Béla Múzeum	100	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Közép-Magyarorsz	Pest	Ferenczy Múzeumi Centrum***	570	-	-	-	-
Budapest	Budapest	Budapesti Történeti Múzeum	-	-	-	-	-
* Az árban benne v		**Országos átlag:**	**189,58**				
** Az ár digitaliz							
*** Elszámolás 5x5							
**** 6.000.000 Ft							
***** Elsődleges l							

Restaurálás

Régió	Megye	Múzeum	Ár				
			Ft/m^2	Ft/óra	M30 rekesz Ft/rekesz	M30 rekesz (csont) Ft/rekesz	M30 rekesz (kerámia) Ft/rekesz
Nyugat-Dunántúl							
	Győr-Moson-Sopron	Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum	-	-	-	-	-
	Vas	Savaria Múzeum	-	-	-	-	-
	Zala	Zalaegerszegi Múzeumok Igazgatósága	-	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Közép-Dunántúl							
	Fejér	Szent István Király Múzeum*	-	11 500	37 000	35 000	80 000
	Komárom	Kuny Domokos Múzeum	-	-	-	-	-
	Veszprém	Laczkó Dezső Múzeum	-	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Dél-Dunántúl							
	Baranya	Janus Pannonius Múzeum	-	-	-	-	-
	Somogy	Rippl-Rónai Múzeum	-	-	-	-	-
	Tolna	Wosinsky Mór Múzeum	-	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Észak-Alföld							
	Hajdú-Bihar	Déri Múzeum	-	8 500	85 000	-	-
	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Jósa András Múzeum	-	-	36 000	-	-
	Jász-Nagykun-Szolnok	Damjanich János Múzeum	-	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Dél-Alföld							
	Bács-Kiskun	Kecskeméti Katona József Múzeum**	-	-	85 000	-	-

	Békés	Munkácsy Mihály Múzeum	-	-	-	-	-
	Csongrád-Csanád	Móra Ferenc Múzeum	-	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Észak-Magyarország							
	Borsod-Abaúj-Zemplén	Herman Ottó Múzeum***					
	Heves	Dobó István Vármúzeum	-	-	-	-	-
	Nógrád	Dorny Béla Múzeum	800	-	-	-	-
		Régiós átlag					
Közép-Magyarország	Pest	Ferenczy Múzeumi Centrum	-	-	65 000	-	-
Budapest	Budapest	Budapesti Történeti Múzeum	-	-	-	-	-

* + 5000 Ft/M30 rekesz (restaurálási dokumentáció készítése elsődleges leletfeldolgozáshoz)

** Kerámia restaurálás

*** 2023-2025: 1 db M30-as láda leletanyag mosás 20.000 Ft+Áfa; Válogatás, ragasztás 80.000 Ft+Áfa; Kiegészítés 25.000-40.000-50.000 Ft+Áfa mérettartományok alapján; Csoportosan restaurálható fémek 8.000 Ft+Áfa; Egyedi, kisméretű fémtárgyak 18.000 Ft+Áfa/db; 2026-ban még nincs szerződésünk.

Elődleges leletfeldolgozás

Elsődleges feldolg						
Régió	**Megye**	**Múzeum**	**Ár**			
			Ft/m2	**Ft/lelet**	**Állatcsont megha ározás Ft/rekesz**	**Embercsont meghatá ozás Ft/egyed**
Nyugat-Dunántúl						
	Győr-Moson-Sopron	Rómer Flóris Művészeti é s Történeti Múzeum	-	-	-	-
	Vas	Savaria Múzeum	-	-	-	-
	Zala	Zalaegerszegi Múzeumok I gazgatósága	-	-	-	-
		Régiós átlag				
Közép-Dunántúl						
	Fejér	Szent István Király Múze	-	-	-	-
	Komárom	Kuny Domokos Múzeum	-	-	-	-
	Veszprém	Laczkó Dezső Múzeum	-	-	-	-
		Régiós átlag				
Dél-Dunántúl						
	Baranya	Janus Pannonius Múzeum	-	-	-	-
	Somogy	Rippl-Rónai Múzeum	-	-	-	-
	Tolna	Wosinsky Mór Múzeum	-	-	-	-
		Régiós átlag				
Észak-Alföld						
	Hajdú-Bihar	Déri Múzeum	300	-	-	-
	Szabolcs-Szatmár-Ber	Jósa András Múzeum	-	420	46000	5900
	Jász-Nagykun-Szolnok	Damjanich János Múzeum	-	-	-	-
		Régiós átlag				
Dél-Alföld						
	Bács-Kiskun	Kecskeméti Katona József Múzeum	-	-	-	-
	Békés	Munkácsy Mihály Múzeum	-	-	-	-
	Csongrád-Csanád	Móra Ferenc Múzeum	-	-	-	-
		Régiós átlag				
Észak-Magyarorsz						
	Borsod-Abaúj-Zemplén	Herman Ottó Múzeum	-	-	-	-
	Heves	Dobó István Vármúzeum	-	-	-	-
	Nógrád	Dorny Béla Múzeum	400	-	-	-
		Régiós átlag				
Közép-Magyarorsz	Pest	Ferenczy Múzeumi Centrur	570	-	-	-
Budapest	Budapest	Budapesti Történeti Múze	-	-	-	-
* Térinformatikáva		Országos átlag:	**423,33**			

Bérek

Bérek változása				
	2013	**2015**	**2026**	
Minimálbér	98000	105000	322800	
SZOCHO mértéke %	0,27	0,27	0,13	
minimálbér bér+járulék	124460	133350	364 764	
változás 2013 évhez képest			**2,93**	
változás 2015 évhez képest			**2,74**	
Garantált bérminimum	114000	122000	373200	
SZOCHO mértéke %	0,27	0,27	0,13	
garantált bérminimum+járulék	144780	154940	421 716	
változás 2013 évhez képest			**2,91**	
változás 2015 évhez képest			**2,72**	
Átlagbér*	230714	247900	789200	
SZOCHO mértéke %	0,27	0,27	0,13	
Átlagbér+járulék	293 006,78	314833	891 796	
változás 2013 évhez képest			**3,04**	
változás 2015 évhez képest			**2,83**	
* 2026. évi adat még nincs, hel				

Üzemanyag

Üzemanyag						
Ütemanyag típu	Üzemanyag átlaga (NAV) Ft/l			Árváltozás mértéke		
	2013	2025	2026. I-VIII.hó	2025/2013	2026/2013	
Benzin	420	605	578	0,44	0,38	
Gázolaj	395	615	595	0,56	0,51	

Gépkocsibérlés

Gépkocsi bérlés					
	2023	2024	2025	2026	Árváltozás mértéke
Bérelt gépkocsik száma	27	27	27	28	
Éves bérleti díj összesen	93746607	98881080	99361080	102751709	
Egy autó átlagos bérleti díja Ft/hó	305188	305188	306670	310219	1,02

2. Javasolt magyar akkreditációs és minőségbiztosítási modell a magánrégészeti szolgáltatók bevonására

A nemzetközi kérdőív eredményei alapján a magánrégészeti szolgáltatók bevonása önmagában nem szükségszerűen jár együtt a szakmai és tudományos színvonal csökkenésével. Azokban az országokban, ahol a régészeti feltárások piacán állami, önkormányzati és magánszereplők egyaránt jelen vannak, a szakmai minőség biztosítását jellemzően többlépcsős rendszer szolgálja. Ennek közös elemei a szolgáltatók akkreditációja vagy tanúsítása, a szakemberek egyéni képesítési követelményei, a kötelező szakmai és módszertani szabványok, a hatósági ellenőrzés, valamint a nem megfelelő teljesítéshez kapcsolódó szankciók.

A magyar rendszerben ezért a magánrégészeti cégek bevonását nem önmagában a piaci verseny megteremtéseként, hanem szabályozott szakmai piac létrehozásaként lenne célszerű megvalósítani. Ennek alapelve az lehetne, hogy a szolgáltatók között csak akkor kezdődjön meg az árverseny, ha valamennyi résztvevő előzetesen igazolta a megfelelő szakmai és szervezeti kompetenciáit.

1. A piacra lépés feltétele: szakmai akkreditáció

A régészeti feltárást végző magánvállalkozások számára kötelező szakmai akkreditációt vagy engedélyezést lenne célszerű bevezetni, mint ahogy arra egy évtizeddel ezelőtt már volt is példa (14/2015. (III. 11.) MvM rendelet, „a nagyberuházást megelőző régészeti feltárás végzésére jogosult intézmények és a feltárásban alvállalkozóként részt vevő szervezetek akkreditálásának szabályairól és eljárásrendjéről”).

Az akkreditáció feltételeként a vállalkozásnak igazolnia kellene, hogy rendelkezik a feladatellátáshoz szükséges személyi, tárgyi és szakmai feltételekkel.

Az akkreditáció vizsgálhatná többek között:

- a megfelelő számú és végzettségű régész rendelkezésre állását;
- a feltárásvezető régészek szakmai tapasztalatát;
- a régésztechnikusok és egyéb szakemberek biztosítását;
- a dokumentációs és digitális infrastruktúrát;
- a leletkezeléshez és -tároláshoz szükséges feltételeket;
- a restaurátori háttér biztosítását;
- természettudományos vizsgálatokra szakosodott laboratóriumokkal együttműködést;
- a korábbi szakmai referenciákat.

Az akkreditáció időben korlátozott, például öt évre szóló jogosultság lehetne, amelynek fenntartása időszakos szakmai felülvizsgálathoz kötött. Ez a francia modellhez hasonlóan lehetővé tenné, hogy az állam ne egyszer és mindenkorra adjon jogosultságot, hanem a szolgáltató szakmai teljesítményét rendszeresen felülvizsgálja. Franciaországban a magán- és egyéb régészeti szolgáltatók kompetenciáját az állam értékeli, a magánszolgáltatók akkreditációja pedig öt évre szól, és az akkreditált szolgáltatóknak rendszeresen szakmai, adminisztratív, technikai és pénzügyi beszámolót kell benyújtaniuk.

2. A vállalkozás mellett az egyes szakemberek kompetenciájának igazolása

A cég akkreditációja önmagában nem elegendő. A konkrét régészeti feladatokat megfelelő végzettséggel és tapasztalattal rendelkező szakemberekhez kellene kötni továbbra is. Ez lehetővé tenné, hogy egy adott, például összetett római kori vagy középkori lelőhely feltárására ne pusztán egy általánosan akkreditált vállalkozás pályázzon, hanem a pályázatban igazolható legyen az adott feladat elvégzéséhez szükséges konkrét régész szakmai kompetenciája és topográfiai ismeretei is.

3. Minimum teljesítendő szakmai követelmények minden feltárás előtt

Minden régészeti projekt esetében előre meg kellene határozni a minimum teljesítendő szakmai követelményeket – ez akár az ERD keretében is megtörténhet - melyeknek az ár értékelése előtt kellene megfelelni.

A követelményrendszer meghatározhatná például:

- a szükséges régészeti szakemberek számát és kompetenciáját;
- a feltárásvezető szakmai tapasztalatát;
- a szükséges régésztechnikus-kapacitást;
- az alkalmazandó feltárási módszertant;
- a dokumentáció követelményeit;
- a leletfeldolgozás módját;
- a restaurálási és specialistavizsgálatok szükségességét;
- a jelentéskészítés követelményeit;
- a tudományos feldolgozás minimális szintjét,
- a társadalmi hasznosulást.

Ennek alapvető célja, hogy a szolgáltató ne tudjon a szakmai kapacitás csökkentésével alacsonyabb árat ajánlani, ha ez egyben a szakmai követelmények teljesítését is veszélyeztetné.

4. A kiválasztás során a szakmai minőség és az ár együttes értékelése

A legfontosabb elem a konkrét munkák odaítélésének módja lenne. A jogosult vállalkozások közötti versenyben nem a legalacsonyabb ár automatikus elfogadását, hanem a szakmai minőség és az ár együttes értékelését kellene alkalmazni.

Egy lehetséges súlyozás:

Értékelési szempont	Javasolt súly
Szakmai és tudományos módszertan	20%
A projektben részt vevő szakemberek kompetenciája	15%
Korábbi szakmai referenciák és teljesítmény	10%
Leletfeldolgozási, restaurálási és dokumentációs terv	10%
Projektmenedzsment és határidők	5%
Ár	40%
Összesen	100%

Komplex vagy kiemelt jelentőségű régészeti lelőhelyek esetében a szakmai szempontok súlya tovább növelhető, például 60–70%-ra.

A rendszer lényegi eleme az lenne, hogy az ár csak a szakmai minimum teljesítése után váljon érdemi versenyszemponttá. Ezzel elkerülhető lenne, hogy egy vállalkozás pusztán a szakemberek számának csökkentésével, az utófeldolgozás szűkítésével vagy a dokumentációra fordított idő csökkentésével tudjon versenyelőnyre szert tenni.

5. A korábbi teljesítmény értékelése

A kiválasztás során a korábbi szakmai teljesítménynek is szerepet kellene kapnia. A későbbi – pár működési év elteltével igazolható - vállalkozások referenciái alapján vizsgálható lenne például:

- a korábbi feltárások szakmai minősége;
- a jelentések elkészítésének határideje;
- a dokumentáció minősége;
- a hatósági ellenőrzések eredménye;

- a szakmai kifogások vagy panaszok száma;
- a leletanyag megfelelő kezelése és átadása;
- a korábbi szerződések teljesítése;
- esetleges szankciók vagy akkreditációs problémák.

6. Független szakmai és hatósági ellenőrzés

A vállalkozások saját belső minőségbiztosítása mellett szükség van független külső kontrollra is. Ennek része lehetne:

- a feltárás helyszíni ellenőrzése;
- a dokumentáció ellenőrzése;
- a feltárási jelentés szakmai értékelése;
- a leletanyag kezelésének ellenőrzése;
- szükség esetén célzott vagy rendkívüli ellenőrzés.

A holland rendszerben például a minőségbiztosítás kombinálja a szervezetek tanúsítását, az egyes szakemberek kompetenciájának ellenőrzését és az állami felügyeletet. A tanúsítás alapját a régészeti minőségi szabványok és a részletes munkafolyamat-protokollok adják, a tanúsított szervezetek működését pedig rendszeresen auditálják. Ebben a minőségbiztosítási rendszerben a Hatóság, az Ásatási Bizottság és a Nemzeti Régészeti Intézet is szerepet vállalhatna.

7. A jogosultságot a feladat komplexitásához kellene igazítani

Nem indokolt minden régészeti munkára ugyanazokat a követelményeket alkalmazni. Egy egyszerű, alacsony régészeti kockázatú projekt és egy több korszakot érintő, nagy kiterjedésű, komplex lelőhely feltárása jelentősen eltérő szakmai kapacitást igényel.

Ezért három szintű rendszer is kialakítható:

I. kategória – egyszerű régészeti feladat:
alapvető szakmai és személyi követelmények;

II. kategória – összetett feltárás:
több korszakos szakember, specialisták és nagyobb technikai kapacitás;

III. kategória – kiemelt/komplex feltárás:
vezető régész, korszakos specialisták, restaurátor, természettudományos szakemberek, geodézia és részletes tudományos kutatási terv.

Ez megakadályozná, hogy egy kis kapacitású vállalkozás ugyanazon feltételekkel pályázhasson egy kisebb régészeti feladatra és egy több tízezer négyzetméteres, komplex lelőhely feltárására. Az olasz rendszer ehhez hasonló alapelven működik.

8. A magyar rendszer meglévő szakmai elemeire kellene építeni

Egy új rendszer kialakításakor nem feltétlenül szükséges teljesen új intézményrendszert létrehozni. A magyar régészetben már rendelkezésre állnak olyan szakmai és örökségvédelmi elemek, amelyekre egy korszerű akkreditációs rendszer építhető. Ezekhez kapcsolható lenne a vállalkozások akkreditációja, a szakemberek nyilvántartása, a szakmai standardok alkalmazása és a független ellenőrzés.

A cél ezért nem egy, a múzeumi rendszertől független „magánrégészeti piac” létrehozása lenne, hanem egy olyan szabályozott szakmai szolgáltatói rendszer, amelyben az állami, önkormányzati és magánszereplők azonos szakmai követelményeknek felelnek meg.

Jelen szöveg nem konkrét javaslat, hanem csupán vitaindító kezdemény a döntéshozók és a szakma párbeszédének elősegítésére.

3. Javasolt hatósági ártáblázat

1	Feladat	Egység	Nettó Ár (68/2018. Korm. Hat 8. mell.)	2013-2026 kumulált inflációval növelt nettó ár (a KSH éves fogyasztóiár-indexei alapján 2013 és 2025 között az árszínvonal kb. 72,4%-kal emelkedett.	Javasolt kerekített ár nettó Ft	Megjegyzés:
2	Terepbejárás					
3	a) Nem nyomvonalas	Ft/1 ha	4000+ áfa, de legalább 20 000 + áfa	6896 + áfa, de legalább 34 480 + áfa	7000 + áfa, de legalább 34 000 + áfa	
4	b) Nyomvonalas (20 méter szélességig)	Ft/km	40 000	68 960,00	70 000	
5	c) Nyomvonalas (20 méternél szélesebb)	Ft/km	80 000	137 920,00	140 000	
6	Fémkereső műszerrel végzett lelet- és lelőhely-felderítés	Ft/m^2	20	34,48	35	
7	További lelőhely-diagnosztikai módszerek					
8	1. Geofizikai kutatás					
9	a) Mágneses mérés	Ft/m^2	40	68,96	60	
10	b) Talajradaros mérés	Ft/m^2	140	241,36	210	
11	c) Talajellenállás-mérés	Ft/m^2	120	206,88	180	

	d) Geofizikai kutatás – geoelektromos mérés (ERT)	fm	nr	nr	1 500	Új elem
	e) Geofizikai kutatás – elektromágneses konduktivitás-mérés	m^2	nr	nr	210	Új elem
12	2. Légifelvételezés (földről irányított repülő szerkezetről, motoros sárkányrepülőről, repülőgépről)	Ft/10 ha/km	15 000	25 860,00	25 000	
13	3. Kis felületű szisztematikus mintavétel (lapátteszt, fedett, egyéb módszerrel nem vizsgálható területek kutatására)	Ft/10 ha/km	160 000	275 840,00		Nem használt tétel, törlése javasolt!
14	4. Fedett területek komplex vizsgálata (fúrás, lapátteszt és geofizika lehetőség szerinti kombinációja)					
15	a) Nem nyomvonalas	Ft/1 ha	32 000	55 168,00		Nem használt tételek, törlésük javasol!
16	b) Nyomvonalas (2 méter szélességig)	Ft/km	160 000	275 840,00		
17	c) Nyomvonalas (20 méter szélességig)	Ft/km	240 000	413 760,00		
18	d) Nyomvonalas (20 méternél szélesebb)	Ft/km	320 000	551 680,00		

19	5. Talajtani kutatások (sekély mélységű fúrás a régészeti lelőhelyek réteg- és talajviszonyainak meghatározásához)	Ft/1 ha/km	18 000	31 032,00		
20	Örökségvédelmi kockázatelemzés (a próbafeltárások megkezdése előtt)	Ft	80 000	137 920,00	140 000	
21	Kutatási terv készítése (további lelőhely-diagnosztikai módszerek alkalmazásának tervezése a próbafeltárás előkészítéséhez)					
22	a) Nem nyomvonalas	Ft	30 000	51 720,00	100 000	
23	b) Nyomvonalas	Ft/km	10 000 + áfa, de legalább 30 000 + áfa	17294 + áfa, de legalább 51 720 + áfa	17 000 + áfa, de legalább 100 000 + áfa	
24	Próbafeltárás (az ár a földmunka költségét nem tartalmazza)					
25	a) egy vagy több korszak történeti összefüggésben megmaradt emlékanyagának feltárása (1 rétegű) 10 méteres poligonnal határolt	Ft/m^2	2 520	4 344,48	4 300	
26	b) többrétegű lelőhely (2 rétegtől)	Ft/m^2	2 520 × (rétegszám) + áfa	4344,48 x (rétegszám) + áfa	4300 x (rétegszám) + áfa	

27	c) történeti városmag esetén	Ft/m^2	31 500	54 306,00	55 000	
28	d) negatív eredménnyel járó próbafeltárás	Ft/m^2	1 100	1 896,40	2 000	
29	Feltárási projektterv összeállítása					
30	a) Nem nyomvonalas	Ft	50 000	86 200,00	150 000	
31	b) Nyomvonalas (10 méter szélességig)	Ft	30 000	51 720,00	100 000	
32	c) Nyomvonalas (10 méternél szélesebb)	Ft/km	50 000	86 200,00	150 000	
33	Előzetes régészeti dokumentáció járulékos költségei: térképészeti előfeldolgozási díj [ha a beruházó nem tud olyan georeferált, CAD vagy GIS alapú digitális állományokat biztosítani, melyeken egyértelműen azonosítható a beruházás helye, kiterjedése, és lehetőleg a földmunka mértéke (keresztszelvények)], koordináció	Ft	25 000	43 100,00	50 000	

34	Teljes felületű feltárás 10 méteres poligonnal, illetve az 5 méternél nem nagyobb szélességű területet igénybe vevő beruházások esetén 10 méteres raszterben határolt területe (az ár a beruházó által végzett földmunka költségét nem tartalmazza)					
35	a) egy vagy több korszak történeti összefüggésben megmaradt emlékanyagának feltárása (1 rétegű)	Ft/m^2	2 520	4 344,48	4 300	
36	b) többrétegű lelőhely (2 rétegtől)	Ft/m^2	2 520 × (rétegszám) + áfa	4344,48 x (rétegszám) + áfa	4300 x (rétegszám) + áfa	
37	c) történeti városmag, kis intenzitású (kis mélység, csekély fedettség, kevés objektum)	Ft/m^2	15 750	27 153,00	28 000	
38	d) történeti városmag kis intenzitású (nagy mélység, csekély fedettség, kevés objektum)	Ft/m^2	31 500	54 306,00	56 000	

39	e) történeti városmag, közepes intenzitású (közepes mélység, közepes fedettség, területileg összefüggő objektumok)	Ft/m^2	47 250	81 459,00	84 000	
40	f) történeti városmag (nagy mélység, intenzív fedettség, egymást átfedő objektumok)	Ft/m^2	63 000	108 612,00	100 000	
41	g) történeti városmagban 5 m^2 alatti alapterületű feltárás (5 métert meghaladó mélység, intenzív fedettség, egymást átfedő objektumok)	Ft/m^2	100 000	172 400,00	170 000	
42	Régészeti megfigyelés	Ft/óra/fő	8 000 + áfa, de legalább 36 000/nap/fő + áfa	13 792 +áfa, de legalább 62 064/nap/fő +áfa	13 000 +áfa, de legalább 80 000/nap/fő +áfa	
43	Megfigyelés keretében végzett bontómunka	Ft/m^2	3 150	5 430,60	4 300	
44	Régészeti leletek elhelyezésének vagy végleges befogadásának egyszeri költsége	Ft/m^3	250 000	431 000,00	430 000	

RÉGÉSZET ÉS MÚZEUMOK
FONTOSABB KÉRDÉSEK ÉS AKTUÁLIS PROBLÉMÁK

BEVEZETÉS

Az elmúlt hónapokban több, a múzeumügy egészével foglalkozó, múzeumi szakmai szervezeteket képviselő szervezet dolgozott ki és hozott nyilvánosságra szakmai javaslatcsomagot a hazai múzeumi rendszer működésének, szakmai feltételeinek és hosszú távú fejlődésének elősegítésére. Ezek közé tartozik az ICOM Magyarország *A magyar múzeumi rendszer megújításának stratégiai alapjai* című anyaga (https://www.icomhungary.hu/hu/magyar-muzeumi-rendszer-megujitasanak-strategiai-alapjai), a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetségének *Válságban a vidéki muzeológia – Látlelet és megoldási javaslatok* című dokumentuma (https://ommik.hu/hir?hir=405-valsagban-a-videki-muzeologia), valamint a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület *Javaslatok a múzeumi szakemberek helyzetének javítására és a muzeális intézmények hatékony, fejlődés alapú működésének elősegítésére* című szakanyaga (https://mokk.skanzen.hu/20260504a-magyar-muzeumugyert-berek%2C-struktura-es-az-nka-ugye).

A hivatkozott dokumentumok számos, a teljes múzeumi ágazatot érintő kérdést tárgyalnak. Ezek között szerepel többek között a múzeumi szakemberek bérezésének és életpályájának rendezése, a szakmai utánpótlás és a pályán maradás feltételeinek javítása, a múzeumvezetők kiválasztásának és a szakmai irányításnak az átláthatósága, a kiszámítható finanszírozás, a múzeumi stratégiaalkotás, a jogszabályi környezet felülvizsgálata, valamint a gyűjtemények megőrzésének, kutatásának és hozzáférhetővé tételének fejlesztése.

A közgyűjteményi munkacsoport jelen anyagának nem célja, hogy ezeket az általános múzeumügyi megállapításokat és javaslatokat megismételje, vagy a teljes múzeumi ágazat helyzetét újraértékelje. Kiindulópontként tekintünk a fenti szakmai anyagokban megfogalmazott problémákra és törekvésekre, és azokra a kérdésekre összpontosítunk, amelyek a régészeti örökség gyarapításához, megőrzéséhez, kutatásához és társadalmi hasznosulásához, valamint a múzeumok régészeti szakfeladatainak ellátásához szorosabban kapcsolódnak. Célunk, hogy a múzeumügy egészét érintő kérdések régészeti vonatkozásait kiemelve olyan konkrét problémákat és megoldási javaslatokat fogalmazzunk meg, amelyek a régészeti örökség szakszerű kezelését és a múzeumi régészet hosszútávon fenntartható működését segítik.

Az *ICOM* múzeumi definíciója szerint: *„A múzeum a társadalom szolgálatában álló nem profitorientált, állandó intézmény, amely kutatja, gyűjti, megőrzi, értelmezi és kiállítja a tárgyi és szellemi örökséget. A múzeum a nyilvánosság számára nyitott, hozzáférhető és befogadó, elősegíti a sokszínűséget és a fenntarthatóságot. Etikusan, szakszerűen és a közösségek részvételével működik és kommunikál, változatos tapasztalatot nyújtva az oktatás, a szórakozás, a reflektív gondolkodás és a tudásmegosztás terén."* Ennek mentén vesszük végig a múzeumok és a régészet kapcsolódási pontjait, múzeumi szemszögből vizsgáljuk a kialakult állapotokat és a továbblépés lehetőségét.

II.1. Gyűjtés

A múzeumok, mint feltáró intézmények, nagyberuházások, tervásatások, mentő feltárások lebonyolítói. A területileg illetékes területi és megyei hatókörű városi múzeumok, kiegészülve az MNM NRI-vel jelen *hatósági árak* mellett már szinte képtelenek ellátni a kötelező ásatási feladataikat, a pénz sokszor már a terepi munkákra sem elég. A régen befagyasztott hatósági árak emelésére égetően szükség van, de egyúttal tiszta helyzetet kell teremteni: sem a múzeum, sem annak fenntartója „ne dézsmálhassa" meg ezt a bevételt szabályozatlan módon. A feltáró intézmény legyen jogosult 15% rezsiköltség elszámolására, de a feltárások

költségeit projektszinten, akár tételes elszámolással a feladatra fordítsák. A hatósági árak esetében szükséges egy érezhető, de nem túlzó mértékű díjemelés. Fontos tétel, hogy a megelőző feltárás ugyanolyan alapfeladata a múzeumoknak, mint az egyéb gyűjteményezési tevékenység, így a megelőző feltárások vállalási díjai nem lehetnek, vagy csak az eddigi gyakorlatnál jóval kisebb mértékben lehetnek az ilyen régészeti szakfeladatokat ellátó munkatársak bérezésének alapjai. A nagyberuházások teljesen aránytalanul oszlanak meg az országban, egyes területeken a régészeti feladatokat ellátó vállalkozások kapacitásaival együtt is alig tudják ellátni a feladatot, máshol pedig több évre visszamenőleg nincs nagyberuházás. Az alap, személyi- és dologi infrastruktúrát viszont az intézményeknek fent kell tartani.

Egy általános, a múzeumi szféra egészét érintő, a Pulszky társaság által javasolt bérrendezéssel a régészek bére és pótlékai is rendezendők lennének, így a megelőző feltárási bevételek a jövőben a tényleges feladatellátás költségeit, valamint azok tudományos és társadalmi hasznosulását fedezhetnék. (A múzeumi bérrendezés a kizárólagos alapfeltétele a hatósági négyzetméterár mérsékelt és nem túlzó emelésének.)

A tervásatások pályázati forrásai az elmúlt években lecsökkentek, az ásatási jogosultsággal rendelkező intézmények sokszor saját költségvetésükből gazdálkodják, egészítik ki ennek költségeit. A tudományos kutatások átlátható, szakma kontrollja mellett a döntéshozóknak gondolnia kell a tervásatások forrásainak biztosításáról, hiszen ez is közhasznú tevékenység.

Nagyberuházások előkészítésének bevált formája az ERD, az MNM NRI koordinálásával. A területileg illetékes múzeumokat ebbe a munkafolyamatba továbbra is priorizáltan kérjük bevonni kapacitásuk erejéig, így a terepi munkafolyamatok a próbafeltárások és a teljes felületű feltárások esetében egy intézménynél maradhatnak. A vidéki múzeumok egyre szűkülő szakmai létszáma és potenciálja a területileg aránytalanul eloszló nagyberuházások mellett abból is következik, hogy gazdasági önállóság hiányában, egyre nehezebben tudnak rugalmasan reagálni a sokszor hirtelen érkező, több lelőhelyet érintő, soknégyzetméteres feltárás-sorozatokra. Azt javasoljuk, hogy a múzeumok esetében, legalább a megyei hatókörű szintig biztosítsa a törvényalkotó a *gazdasági önállóságot*.

Szükséges lenne a *pusztuló lelőhelyek* számára *vis major helyzetekben* azonnal lehívható *központi alap visszaállítása* a feladatgazda minisztériumon belül. A jelenlegi szabályozás értelmében a korábban nem ismert lelőhelyek sérülése nyomán elvégzendő *mentő feltárások* finanszírozói a múzeumok. Elméletileg a sokszorosan elinflálódott állami támogatásból kellene ezt az összeget kigazdálkodni, de ez megoldhatatlan. Vagy a mentő feltárás költségét kellene átvállalni az államnak, vagy még inkább konszolidálni az állami apanázs összegét. A műemlékek területén végzett régészeti feladatellátás keretében meg kell teremteni azt az eljárástípust, amikor a műemléki és a régészeti szakfeladatokat egyben kezelik engedélyezés szintjén.

II.2. Megőrzés, állományvédelem

Milyen a régészeti gyűjtemények helyzete a múzeumokban? Tapasztalat alapján távol áll az optimálistól. A raktárak állapota sokszor az elvárható minimális szintet sem érik el, a szakszemélyzet helyzete (pl. gyűjteménykezelők) problémás, sok helyen, kisebb múzeumokban hiányoznak vagy társult feladatként látja el más beosztásban dolgozó munkatárs. Ezen állapoton segíthet barna mezős beruházások keretében *új raktárak építése* legalább megyei szinten, állami szerepvállalással, hiszen a gyűjtemények állami tulajdont képeznek, illetve a meglévő, de gyatra állapotú *raktárak felújítására* is célzott alapot kell létrehozni. A raktárak minőségi meghatározásához kritériumrendszert kell csatolni, érintve a minimálisan szükséges személyzet és az állományvédelem kérdését is. A jövőre gondolva a jelen állapothoz képest nagyobb és a későbbi gyarapodás miatt kapacitásában bővíthető raktárterületek szükségesek. A régészeti leletek mellett a múzeumokban őrzött antropológiai és archeozoológia anyag tárolása sem megfelelő, feldolgozásuk leltározásuk a kevés szakember miatt messze elmaradtak a régészetitől. Átvilágítást követően, a majdani feldolgozhatóság érdekében az embertani- és állatcsont anyagok esetleges központi raktározásának kérdéséről is érdemi vitát kell lefolytatni.

A *nyilvántartás* esetében komoly nehézséget okoz, hogy nincs egy egységesen használható nyilvántartó program, illetve, hogy a szekrénykataszter használata egyelőre a régészetben problémás, nem bevett módszer. Ezt szabályozással lehetne könnyíteni.

A *restaurálás terén* a legnagyobb gondot a pénztelenségen túl a múzeumi szakemberek csökkenő száma okozza. Szükségesnek látjuk annak részletezését, hogy az elsődleges leletfeldolgozás keretén belül meddig kell eljutni a megőrző intézménynek? Pl. a kerámia esetében mikor elég a ragasztás, a statikai megerősítés vagy az esztétikai kiegészítés? Utóbbi esetben leginkább csak publikációs vagy kiállítási esetben érdemes eljutni. Ugyanakkor indokolt és szükséges egy a Magyar Nemzeti Múzeumhoz rendelt központi, minőségi restaurálási kapacitás fenntartása az országosan előkerülő, extra-igényű leletanyagok számára.

II.3. Feldolgozás, bemutatás

A múzeum, mint a régészeti leletek és feltárási eredmények kiállítóhelye. Sokszor maguk a *múzeum épületek* is rendkívül *rossz állapotban* vannak, energetikailag korszerűtlenek, működtetésük drága, ezért erre is szükséges lenne egy *célirányos pályázati* alap felállítása, ami ennek az épülettípusnak a *korszerű felújítását* tenné lehetővé.

Múzeum, mint feldolgozó és kutató intézmény. A múzeum tudományos műhely, a különböző gyűjtemények alapkutatásainak színterei. Sokszor humánerőforrás-hiányban szenvednek az intézmények, a régész-muzeológuson és a gyűjteménykezelőkön túl kevés helyen van önálló fotós és/grafikus vagy egyéb gyűjteményi szakember. Az elmúlt bő három évtized nagyfelületű feltárásainak feldolgozása jelentősen elmaradt, a legtöbb esetben még anyagközlő publikációk sem születtek meg. Egyre kevesebb muzeális intézményben jelenik meg a területi kutatások elsődleges fórumaként a korábban általános évkönyv, nem függetlenül a csökkenő pályázati forrástól és a változó, digitális világ igényei miatt. A szakmai kiadványok előkészítését és kiadását, a vidéki periodikák megjelenését támogatni kell.

A régészek sokszor több feladatot is ellátnak, leterheltek. A gyűjteményekben hatalmas mennyiségben halmozódtak fel a közöletlen leletanyagok. Intézményközi, illetve egyetemekkel kötött megállapodások alapján szakdolgozati, doktori témák alapanyagai lehetnének ezen anyagok. Tematikailag ide tartozik az a kérdés, hogy van-e feladata a topográfiai munkálatokban a múzeumoknak? Véleményünk szerint igen és mivel jogilag csak a nyilvántartásban szereplő lelőhelyek léteznek, ezért minden érintett, régészettel foglalkozó szervezetnek, intézménynek közös felelőssége a lelőhelyek alapfelderítése és bejelentése.

II.4. Önálló finanszírozás, a múzeumok fenntartói helyzete

A múzeumok fenntartói zömmel önkormányzatok, illetve maga az Állam, ritkábban egyházak, bár ez utóbbinál a régészeti gyűjtemény nem jellemző. Tapasztalat alapján a közép- és nagymúzeumoknál önálló alszámlán tárolják a régészeti bevételeket, kismúzeumoknál ez nem feltétlenül igaz. Az általános transzparencia azonban egyértelműen megkívánja az elkülönült régészeti alszámla használatát. Viszont a legnagyobb gond, megismételve a korábban leírtakat, a *gazdasági önállóság hiánya* a megyei hatókörű városi múzeumoknál, ahol mind a feladatellátás, mind a gyűjteménynagyság indokolná ezt. Kisebb múzeumok esetében nem védi törvény a múzeumok önállóságát, és nem egyszer összevonásra kerülnek más profilú intézményekkel, költségvetésük egybeolvad másokéval.

II.5. Társadalmi hasznosulás

A társadalmi hasznosulás kérdése a múzeumokban megkerülhetetlen, a régészet vonatkozásában is. Egy intézményvezetőnek meg kell adni a lehetőséget arra, hogy ismeretterjesztő szinten menedzselje az információt, első körben az ásató régész bevonásával. A (nem csak múzeumban dolgozó) régészeknek el kell fogadni azt, hogy az általuk feltárt tárgyak és információk nem képeznek kizárólagosan saját tulajdont. A

szellemi tulajdont tisztelve túl kell lépni azon a szemléleten, hogy egy-egy lelőhelyről csak az ásató adhat információt, akár évtizedekig blokkolva azok megismerését. Nagyon sok esetben azonban a jelentős régészeti leletanyagok szakmai publikációja azért is nehézkes, mert azok előkészítésére (fotózás, rajzolás, szerkesztés) nincs kerete a múzeumoknak, a pályázatok pedig korlátozottan hozzáférhetők (pl. OTKA) és szűkösek. Anyagközlés előkészítő munkáira célzott állami pályázatokat javaslunk. A korábbi években vezérelvként emlegetett digitalizáció eredményét is érdemes lenne átvilágítani, akár csak régészeti vonalon.

A közösségi múzeum, a közösségi régészet fogalma egyenlő-e a közösségi fémkeresős kutatással? Véleményünk szerint ennél jóval több kellene, hogy legyen. A múzeumok a társadalmi szerepvállalás jegyében a közösségi programjaikat a régészeten kívül is igyekeznek kiterjeszteni, és részben a Közösségi Régészeti Egyesület munkája is arra inspirálja a bármiféle szabad kapacitással rendelkező múzeumokat, hogy az önkénteseket bevonja programjaiba, szervezzen számukra közösségi tervásatásokat, topográfiai célú lelőhelyfelderítéseket, továbbá egyre szélesebb körben tartson ismeretterjesztő fórumokat, kiállításokat, rendezvényeket. Ehhez szükséges lenne minél több szponzort bevonni és a korábban tabuként kezelt TAÓ kibővítésével jelentős forráshoz juthatna a régészet. Választ kell találni arra a kihívásra is, amit a fémkeresőzés társadalmi kinyitása okozott: közösségi fémkeresőzés keretében fémtárgyak százezrei kerültek rövid idő alatt a múzeumokba, amelyeknek restaurálási költsége jelentős és egyéb feladatoktól vesz el munkaerőt, ha belefér egyáltalán a kapacitásba. Ezért azt javasoljuk, hogy nagyságrendi és állapotfelmérést követően legyen célzott állami pályázati alap ezen (állami tulajdonú) fémtárgyak külső restauráltatására.

Alapvetésnek tartjuk, hogy a régészeti leletek műtárgyakként a múzeumi gyűjteményben voltak és vannak a legjobb helyen. Vagyis a múzeum, mint a régészeti gyűjtemény kezelője érintett és érdekelt azok begyűjtésében, megőrzésében és bemutatásában, feldolgozásában, helyi és nagyobb közösségek számára a felhalmozott tudás átadásában. Annak érdekében, hogy ez a jövőben is maradéktalanul megvalósulhasson, **gazdasági önállóság**, felkészült **szakképzett személyzet**, **tisztességes bérezés** és életpályamodell kiszámítható, inflációkövető **intézményi finanszírozás** szükséges a közgyűjteményi szféra egészében.

KIHÍVÁSOK A RÉGÉSZET TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁSA TERÜLETÉN

III.1. A közösségi régészet intézményi beágyazottsága és finanszírozási problémái

Az aktuális helyzet értékelése

A magyar régészetben az elmúlt 10-15 év egyik legpozitívabb fejleménye a közösségi régészeti kezdeményezések térnyerése volt, ugyanakkor ez a fejlődés nagyrészt egyéni kezdeményezéseken és néhány elkötelezett szakember munkáján alapul. A programok működése a legtöbb helyen nem intézményi szinten biztosított, hanem személyfüggő. Ha egy meghatározó szervező távozik, vagy más feladatot kap, a program könnyen megszűnhet vagy jelentősen visszaeshet, átalakulhat. A közösségi régészet intézményi beágyazottsága csekély, a civilekkel közösen folytatott kutatásokat a legtöbb intézmény járulékos, perifériku tevékenységként kezeli, és nem alaptevékenységként. Ritkán kapcsolódik hozzá dedikált státusz. Költségvetés vagy adminisztratív háttér pedig szinte egyáltalán nincs ezekre a programokra. A közösségi régészeti projektek szinte kivétel nélkül alternatív erőforrásokra, finanszírozási modellekre épülnek. Stabil intézményi keretrendszer hiányában a programokat szervező szakemberek túlterheltek, miközben a társadalmi igény folyamatosan nő. A fokozódó civil részvétel nemcsak a régészetet érinti, hanem a múzeumi szféra egészét, az örökségvédelmet, a közművelődést és a kulturális menedzsmentet is. Szükséges a jelenleginél megbízhatóbb keretrendszer kialakítása, mert a most sikeres kezdeményezések hosszú távon sérülékenyek. Csak stabil intézményi háttérrel és intézmények közti kommunikációval alakulhat ki országos szinten harmonizált programszervezés. Az intézményi háttér erősítésével a közösségi régészet az örökségvédelem társadalmi támogatottságának növelésében jóval jelentősebb szerepet játszhatna.

Megoldási javaslatok

Jelen pillanatban a régészet társadalmasításában a közösségi régészet a legközvetlenebb eszköz, bizonyos szempontból az intézmények jövője épülhet erre. A közösségi régészetet a jövőben nem járulékos vagy fakultatív tevékenységként, hanem a régészeti örökségvédelem és a múzeumok társadalmi szerepvállalásának egyik alapfunkciójaként kell kezelni. Ennek megfelelően a működtetéséhez szükséges személyi, pénzügyi és technikai erőforrásokat is ugyanúgy tervezni kell, mint a kutatási, gyűjteménykezelési vagy közművelődési feladatokat. A közösségi régészet intézményesen nevesített és elismert feladattá kell váljon.

A jelenlegi finanszírozási rendszer alkalmatlan a közösségi régészeti kezdeményezések hosszú távú működtetésére. Az eseti pályázatok és átmeneti források helyett többéves, kiszámítható támogatási rendszerre lenne szükség, amely nem csupán a terepi tevékenységeket finanszírozza, hanem az önkéntesek képzését, a koordinációt, a dokumentációt, a restaurálást, a feldolgozást és az eredmények társadalmi bemutatását is. A közösségi régészet teljes folyamatát kell támogatni, különben a terepi eredmények feldolgozatlanul maradnak, ami hosszú távon a rendszer hitelességét veszélyezteti.

Alapvető fontosságú a szakmai kompetenciák fejlesztése is. A közösségi programok szervezése speciális tudást igényel, amely nem része automatikusan a régészeti képzésnek. Emiatt szükséges a közösségi régészeti koordinátorok, szervezők és szakmai vezetők célzott továbbképzése, valamint a civilek számára biztosított képzési rendszer kialakítása. A képzés nem csupán a szakmai minőség biztosítása miatt fontos, hanem azért is, mert általa válhatnak a résztvevők a múzeumok hosszú távú partnereivé.

A közösségi régészet a magyar örökségvédelem egyik meghatározó jövőbeli pillérévé válhat. Ehhez azonban minisztériumi szintű stratégiai elismerésre, szakmai irányelvekre és olyan keretrendszerre van szükség, amely egyszerre biztosítja az országos koordinációt és a helyi programok önállóságát.

Konkrét beavatkozás/intézkedés

A közösségi régészet megerősítését nem egyetlen beavatkozással, hanem több egymásra épülő intézkedésből álló rendszerfejlesztéssel lehet elérni. Komplex, fokozatos intézményesítési modell kialakítását támogatjuk, amely kitér a jogi-szakmai keretekre, a humánerőforrás kérdésére és a finanszírozásra. Olyan országos szakmai irányelv vagy protokoll elkészítését tartjuk szükségesnek, amely pontosan definiálja a közösségi régészet fogalmát, meghatározza a hozzá tartozó tevékenységeket, és kijelöli annak helyét a múzeumi feladatellátás rendszerében.

Minden megyei hatókörű vagy jelentős régészeti feladatot ellátó intézményben szükség van olyan munkatársra, aki részben vagy teljes munkaidőben a közösségi régészeti programok szervezéséért felel. Ezt új státuszok létrehozásával, vagy a meglévő munkakörök újradefiniálásával lehet elérni. Ezáltal megszűnik a programok személyfüggősége, javul az önkéntesek megtartása, kiszámíthatóbbá válnak a programok.

Többéves, pályázható vagy normatív jellegű támogatási rendszer létrehozását javasoljuk. A támogatásnak nem csupán a terepi munkára kellene kiterjednie, hanem a restaurálásra, feldolgozásra, képzésre, dokumentációra és kommunikációra is. A közösségi régészethez kapcsolódó többletfeladatok jelenleg láthatatlanul terhelik az intézményeket, azokhoz nem társul megfelelő pénzügyi háttér. Külön költségvetési sor vagy célzott támogatási konstrukció szükséges ahhoz, hogy a terület valódi szakmai prioritássá váljon.

A régész szakemberek számára közösségi régészeti továbbképzéseket kell kialakítani, miközben az önkéntesek számára is világos fejlődési útvonalat kell biztosítani.

A költséges vagy speciális tevékenységek, például a képzések, a restaurálás, a laborvizsgálatok vagy a digitális dokumentáció fejlesztése országos vagy regionális szinten koncentráltan is szervezhetők lennének. Ez egyszerre csökkentené a kisebb intézmények terheit és országosan egységesebb szakmai színvonalat eredményezne.

III.2. A közösségi régészeti programok országos koordinációja és a szakmai minimumok

Az aktuális helyzet értékelése

A közösségi régészeti programok országos szinten széttagoltan működnek, a kezdeményezések egymástól elszigetelten fejlődnek. Egyes intézményekben kiforrott programok működnek, míg másutt alig jelenik meg az önkéntesség. Hiányoznak azok a közösen elfogadott minimumszabályok, protokollok és együttműködési mechanizmusok, amelyek biztosítják a szakmai standardokat, tudásmegosztást és összekötik a különböző kezdeményezéseket. Ennek oka részben a természetes fejlődés, az alulról való szerveződés, részben pedig az a félelem, hogy bármilyen országos koordináció központosítássá válhat. Nem központi irányításra, hanem hálózati működésre van szükség. A jelenlegi helyzet jellemzője, hogy a programok felépítése, képzési rendszere, működési mechanikája és a tevékenységek dokumentációja között jelentős minőségbeli különbségek alakultak ki.

Jelenleg a kétévente megrendezésre kerülő Közösségi Régészeti Konferenciát leszámítva nincs olyan fórum, amely rendszeresen és strukturált formában kapcsolná össze az ezen a területen dolgozó szakembereket. Az országos hálózat kiépítése elősegítené az önkéntesek mobilitását, a hatékonyabb programszervezést és az országos szintű szakmai képviseletet.

Megoldási javaslatok

A következő időszak egyik legfontosabb feladata annak megteremtése, hogy a különböző intézmények ne párhuzamosan, hanem egymással együttműködve fejlesszék saját programjaikat. A magyar régészeti intézményrendszer sokszínűsége és területi sajátosságai értékeket képviselnek, amelyeket nem szabad egységes központi irányítással felváltani. A kívánatos modell sokkal inkább egy hálózati rendszer, amelyben a

helyi autonómia megmarad, ugyanakkor egy közösen kialakított szakmai minimumrendszer biztosítja a szakmai standardok betartását, az átjárhatóságot és az együttműködést.

A közösségi régészeti programokban dolgozó szakemberek száma viszonylag alacsony, és közöttük csak korlátozottan működnek rendszeres szakmai fórumok. A jövőben állandó konzultációs lehetőségekre, rendszeres szakmai találkozókra, közös képzésekre és tapasztalatcserére lesz szükség.

Stratégiai cél egy országos szakmai ökoszisztéma létrehozása, amely közös módszertani hátteret és együttműködési lehetőségeket biztosít, miközben megőrzi az intézmények önállóságát, innovációs potenciálját és helyi karakterét.

Konkrét beavatkozás/intézkedés

Olyan szakmai platformok létrehozását javasoljuk, amelyek összekötik a közösségi régészeti programokat szervező múzeumokat, egyetemeket, kutatóintézeteket és civil szervezeteket. Cél az információáramlás, a szakmai minőségbiztosítás és a stratégiai együttműködések megteremtése. Nem újabb adminisztratív szintek létrehozása a megoldás, hanem a már meglévő szakmai szervezetek, kezdeményezések összekapcsolása.

A második legfontosabb intézkedési irány a szakmai standardok kidolgozása. Szükség van olyan országosan egységes módszertani dokumentumokra, szakmai ajánlásokra, amelyek útmutatást adnak a közösségi régészeti projektek tervezéséhez és lebonyolításához. Ezek a dokumentumok kitérnének az önkéntesek képzésére, a terepi projektek dokumentációs követelményeire, az adatkezelésre, az etikai kérdésekre, a nagyközönséggel való kommunikációra. A közösségi régészeti munka bárhol az országban azonos alapvető örökségvédelmi és dokumentációs követelmények szerint kell történjen.

A koordináció nem valósítható meg pusztán dokumentumokon keresztül, hanem személyes együttműködésekre és szakmai kapcsolatrendszerekre kell épülnie. Ehhez erősíteni kell az országos szakmai találkozók és az önkéntesek képzési programjának rendszerét. Számos feladat nem országos, hanem regionális szinten kezelhető leghatékonyabban. Ennek érdekében szükség van olyan térségi szakmai fórumokra, ahol a hasonló problémákkal szembesülő intézmények rendszeresen egyeztethetnek, közös programokat szervezhetnek, illetve megoszthatják egymással infrastruktúrájukat és tapasztalataikat.

Indokolt egy olyan országos online felület, tudástár kialakítása, amely hozzáférést biztosít a képzési anyagokhoz, módszertani útmutatókhoz, mintadokumentumokhoz, kutatási eredményekhez és sikeres projektek tapasztalataihoz. Ez különösen a kisebb intézmények számára jelenthetne jelentős segítséget, amelyek gyakran korlátozott szakmai háttérrel rendelkeznek.

III.3. Kapacitáshiány és humánerőforrás-válság a magyar régészetben

Az aktuális helyzet értékelése

A magyar régészet strukturális problémája a humán és intézményi kapacitások hiánya. A válság gyökere a szakemberállomány krónikus alulfinanszírozottsága és elégtelen létszáma. A permanens forráshiány mellett a régészeti örökségvédelem feladatrendszere az elmúlt évtizedekben jelentősen kibővült, miközben az intézményi kapacitások ezt nem követték. Ennek eredményeként egyre nagyobb mennyiségű feladat koncentrálódik egyre kevesebb munkatársra. Hosszú távon ez a kutatások minőségének romlásához, a feldolgozatlan leletek gyarapodásához, a publikációs teljesítmény csökkenéséhez vezet, és végeredményben háttérbe szorul a társadalmi kapcsolattartás is. Különösen veszélyes, hogy a közösségi régészeti programok sikere sokszor elfedi a mögötte rejlő intézményi hiányokat. Hosszú távon fennáll a veszélye annak, hogy a rendszer a legaktívabb szakemberek túlterhelésére épül, ami fenntarthatatlan. A közösségi régészeti programok valamelyest enyhítik a kapacitáshiányt, azonban a magyar régészet kapacitásválságát nem szabad a közösségi régészet vagy az önkéntesség egyéb eszközeivel megoldani. A közösségi régészet társadalmi részvételi és örökségvédelmi program, nem pedig munkaerő-pótló mechanizmus.

Megoldási javaslatok

A humánerőforrás-válság megoldását új szakemberek bevonása, megtartása és képzése jelentheti. A digitalizáció, az adatbázis-fejlesztés vagy a mesterséges intelligencia alkalmazása fontos segítséget nyújthat a kapacitások jobb kihasználásában, de önmagában nem fogja megoldani a kapacitáshiány-problémát. A technológia feladata nem a szakemberek kiváltása, hanem az adminisztratív terhek csökkentése, a dokumentációs kötelezettségek egyszerűsítése és a szakmai munka hatékonyabb támogatása.

Jelenleg nincs kellő egyértelműséggel definiálva, mely tevékenységeket végezhet kizárólag szakképzett régész, és mely munkafolyamatok esetében nyújthatnak valódi segítséget a civilek. A rendszer akkor működhet jól, ha a közösségi régészeti programokban részt vevő önkéntesek számára is világos, milyen szerepet töltenek be a kutatásokban, milyen feladatokat láthatnak el, és milyen képzési vagy tapasztalati szinthez milyen jogosultságok kapcsolódnak. A társadalmi részvételre épülő projektek új karrierutakat nyithatnak a pályakezdő régészek számára, és hozzájárulhatnak egy korszerűbb, nyitottabb szakmai kultúra kialakulásához.

Konkrét beavatkozás/intézkedés

A jelenlegi kapacitáshiány kezelését elsősorban munkaerő-politikai kihívásként kell értelmezni. A régészeti, restaurátori, gyűjteménykezelői és digitális adatkezelői területeken egyaránt célzott kapacitásbővítésre van szükség. E nélkül sem a közösségi régészetből származó eredmények feldolgozása, sem a hagyományos örökségvédelmi feladatok ellátása nem biztosítható hosszú távon. A bérezési viszonyok rendezése elengedhetetlen, mivel a szakma munkaerő-megtartó képessége jelenleg rendkívül korlátozott.

Országos szinten szükséges lenne feltérképezni a régészeti munka teljes tevékenységi spektrumát, majd ezen belül világosan elkülöníteni a kizárólag szakképzett régész által végezhető feladatokat azoktól, amelyeket meghatározott feladatkörrel rendelkező régész asszisztensek és restaurátorok végezhetnek és amelyek megfelelő képzés és felügyelet mellett átadhatók önkénteseknek vagy közösségi régészeti szereplőknek. A cél nem a szakmai követelmények lazítása, hanem a humánerőforrás hatékonyabb szervezése, elosztása és a részvételi rendszer átláthatóbbá tétele.

A jövőben szükség lesz olyan szakemberekre, akik kifejezetten a közösségi régészeti programok szervezésére és koordinációjára készülnek fel. Többszörösen tagozott önkéntes hálózat kialakítását javasoljuk, amelyben a résztvevők képzések és akkreditációk révén fokozatosan magasabb szakmai felelősséget vállalhatnak. A cél egy olyan hierarchikus, de nyitott rendszer létrehozása, amelyben a régészet szférájában tevékenykedő önkéntesek hosszú távon fejlődhetnek, és adott esetben akár más önkéntesek munkájának irányításában is szerepet kaphatnak.

Összességében egy olyan örökségvédelmi rendszer kialakítását támogatjuk, amely egyszerre tartalmaz szakember-utánpótlási programot, jól körülhatárolt feladatmegosztást, képzési és akkreditációs modellt, digitalizált munkafolyamatokat és stabil pénzügyi hátteret.

III.4. Professzionális tudománykommunikáció és társadalmiláthatóság

Az aktuális helyzet értékelése

A magyar régészet jelentős tudományos eredményeket hoz létre, ugyanakkor ezek csak korlátozott mértékben jutnak el a társadalomhoz, a döntéshozókhoz és a helyi közösségekhez. A régész szakma az elmúlt évtizedekben nem tudta kellően bemutatni saját társadalmi hasznosságát, ezért a közvéleményben gyakran továbbra is beruházásokat akadályozó szereplőként jelenik meg. A sikeres örökségvédelemhez ugyanakkor a társadalom aktív partnersége elengedhetetlen. A régészet társadalmi láthatatlanságának, illetve torz megjelenésének oka részben a kommunikációs kompetenciák hiánya, részben a szakmai közeg hagyományos működésmódja, amely egyirányú tudásátadásban gondolkodik, miközben a média- és információfogyasztási

szokások radikálisan megváltoztak. A fiatal generáció történeteket, élményeket és részvételi lehetőségeket keres, amelyeket a közösségi régészeti programok biztosítani tudnak. A régészet társadalmi támogatottsága gyengébb a lehetőségeinél, és egyre nehezebb megszólítani az utánpótlást jelentő korosztályokat. A probléma kezelése az oktatásba való reintegrálás, a múzeumpedagógia és közösségi régészet összekapcsolása, megújuló kulturális marketing és a professzionális tudománykommunikáció révén lehetséges. A magyar régészet csak akkor lesz képes hosszú távon megőrizni társadalmi támogatottságát, ha a múlt kutatása mellett a jelen társadalmi kérdéseihez is képes kapcsolódni, és láthatóvá teszi saját közösségi hasznát.

Megoldási javaslatok

A társadalmi legitimáció megteremtése és fenntartása legalább olyan fontos feladat, mint maga a kutatás. A régészeti információáramlás nem működhet kizárólag a szakmai nyilvánosságban. A jelenlegi gyakorlatban a kommunikáció gyakran utólagos kiegészítő elemként jelenik meg, amikor már lezárult egy projekt vagy elkészült egy tudományos publikáció. Ezzel szemben a kívánatos modell szerint a társadalmi bevonásnak és kommunikációnak már a kutatás tervezési szakaszában meg kell jelennie. A közösségek informálása, az érdekeltek megszólítása, az eredmények közérthető bemutatása és a részvételi lehetőségek biztosítása nem külön feladatként, hanem a projekttervezés alapvető elemként kell működjön.

A régészeti kommunikáció jelenleg elsősorban eseményközpontú. A nagyközönség többnyire ásatási nyílt napok, szenzációs leletek vagy médiában jól értékesíthető hírek révén találkozik a régészettel, miközben a tudományos folyamat, az örökségvédelem mindennapi munkája és a kutatások társadalmi jelentősége rejtve marad. A jövőben a történetmesélésre, az emberi kapcsolódási pontokra és a helyi identitás kérdéseire kell nagyobb hangsúlyt helyezni. Azok a régészeti kutatási adatok épülnek be a köztudatba a legeredményesebben, amelyekhez helyi közösségek, civil csoportok vagy intézmények valamilyen személyes kötődést alakítottak ki.

A kommunikáció professzionalizációja elkerülhetetlen. A régészektől nem várható el, hogy egyszerre kutatók, projektmenedzserek, pedagógusok, kommunikációs szakemberek és tartalomgyártók legyenek. A hosszú távú megoldás olyan intézményi modell kialakítása lehet, amelyben a kommunikációs, múzeumpedagógiai, vizuális és közösségszervezési kompetenciák intézményesen kapcsolódnak a régészeti munkához.

Konkrét beavatkozás/intézkedés

A tudománykommunikáció a régészeti projektek teljes életciklusán végighúzódó folyamatként kell megjelenjen. Egyszerre kell szolgálja a tájékoztatást, a részvételt és az örökségtudatosság fejlesztését. A kommunikáció sikerének záloga az intézményes háttér erősítése, az országos stratégia, a digitális jelenlét, az oktatási intézményekkel való kapcsolatok és a közösségek felé irányuló folyamatos visszacsatolás együttes megteremtése.

Nem kampányszerű kommunikációban, hanem folyamatos társadalmi jelenlétben kell gondolkodni. Minden jelentős régészeti tevékenységet folytató intézményben erősíteni kell a kommunikációs és közösségkapcsolati feladatok szakmai hátterét. Ez történhet önálló munkatársak alkalmazásával vagy olyan regionális szolgáltató rendszerek kialakításával, amelyek több intézményt támogatnak egyszerre. A kommunikáció nem maradhat kizárólag az egyes régészek egyéni képességeire és szabadidejére épülő tevékenység.

Lehetőség szerint meg kell teremteni egy országos kommunikációs stratégia alapjait. Világosan meg kell tudni fogalmazni, hogy a régészet milyen társadalmi értéket termel, milyen módon járul hozzá az oktatáshoz, a kulturális identitáshoz, a helyi közösségek megerősítéséhez és a gazdasági fejlődéshez. Ezek az alapüzenetek jelenleg csak töredékesen jelennek meg a nyilvánosságban.

A digitális platformok tudatosabb használatát szorgalmazzuk. A közösségi média, a videós tartalmak, a podcastok és az interaktív online felületek ma már nem kiegészítő eszközök, hanem a társadalmi elérés elsődleges csatornái. Ennek megfelelően szükséges lenne központi tartalomfejlesztési támogatás, közös

kommunikációs segédanyagok és olyan képzések kialakítása, amelyek segítik az intézményeket a korszerű online jelenlét megteremtésében.

Az oktatási rendszerrel való kapcsolatot erősíteni kell. Szükség van olyan programokra, amelyek révén a régészet rendszeresebben jelenik meg az iskolákban, akár tananyagként, akár projektalapú foglalkozások vagy közösségi programok formájában. A jövő örökségvédelmének alapjait a fiatal generációk szemléletének alakításával lehet megteremteni.

III.5. A fémkeresőzés integrációjára épülő örökségvédelmi modell kialakítása

Az aktuális helyzet értékelése

Az illegális fémkeresőzés továbbra is jelentős veszélyt jelent a régészeti örökségre, miközben a fémkereső műszerek használata egyre szélesebb körben terjed. A helyzetet súlyosbítja, hogy az illegális szereplők egy része magas szintű szakmai ismeretekkel rendelkezik, jól ismeri a lelőhelyeket és a műkincspiac működését. Ugyanakkor az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatták, hogy a megfelelően képzett és ellenőrzött önkéntes fémkeresősök jelentős tudományos eredményeket alapoznak meg. A közösségi régészet egyik legjelentősebb társadalmi bázisa éppen a fémkeresős közösség. A probléma tehát nem maga a technológia, hanem annak szabályozatlansága és integrációjának töredékes volta. Jelenleg országosan nem egységes a fémkereső műszert használó múzeumbarátok regisztrációja, tevékenységük ellenőrzése, a jogosultságok és a felelősségi körök rendszere. A fémkeresőzés nem csak örökségvédelmi, hanem rendészeti és társadalompolitikai kérdéseket is érint. Ha nem sikerül megfelelő modellt kialakítani, akkor tovább fokozódhat a lelőhelyek károsodása. Ugyanakkor viszont, ha a szakma nem használja ki a bevonható társadalmi potenciált, akkor értékes információk veszhetnek el. A jövő útja az ellenőrzött integráció, a műszerek hatósági regisztrációja, a rendszerszintű képzés és a fokozott szakmai kontroll kombinációja.

Megoldási javaslatok

A fémkeresőzés kérdésköre a társadalmi szerepvállalás egyik legösszetettebb és legérzékenyebb területe. A kontrollálatlan, illegális lelőhelyfelderítés és a leletek kimozdítása eredeti összefüggései közül a magyar régészeti örökség egyik legsúlyosabb veszélyforrása. A probléma hosszú távon nem kezelhető kizárólag tiltással, rendészeti eszközökkel vagy a fémkeresős közösségek általános elutasításával. Olyan modellt kell kialakítani, amely egyszerre képes védeni a régészeti örökséget és hasznosítani azt a jelentős társadalmi érdeklődést és terepi kapacitást, amely jelenleg is adott a fémkeresős közösségekben.

A fémkeresős közösség nem egységes csoport. Lényeges különbséget kell tenni az alkalmi érdeklődők, a képzett múzeumbarát önkéntesek és az illegális lelőhelyfosztogatók között. Jelenleg a szabályozás és a közbeszéd gyakran egyetlen kategóriaként kezeli ezeket az alapvetően eltérő szereplőket.

A jelenlegi helyzet konzerválását nem tartjuk kívánatosnak. A szinte átláthatatlan működési formákat fel kell váltania egy szakmailag kontrollált, átlátható és országosan egységes elvek mentén koordinált együttműködés. A legfontosabb cél nem a fémkeresős társadalom korlátozása, hanem a múzeumi és örökségvédelmi rendszerbe történő integrálása. A fémkeresőzés társadalmi igénye létezik, sőt növekszik, és ezt sem jogi, sem adminisztratív eszközökkel nem lehet megszüntetni. Az elmúlt évek több intézményi programja bizonyította, hogy megfelelő szakmai irányítás mellett a fémkeresős önkéntesek jelentős mennyiségű új lelőhelyet, kutatási adatot és leletet tudnak dokumentált módon a tudomány számára hozzáférhetővé tenni. Partneri viszonyt kell kialakítani. A fémkeresősök szakmai felügyelet mellett tudnak bekapcsolódni az örökségvédelem munkájába. A hangsúly a bizalomépítésen, a közös érdekek képviseletén, a hosszú távú együttműködésen van. A közösségi részvétel bővítése mellett párhuzamosan növelni kell az ellenőrzést, a jogérvényesítés hatékonyságát és az örökségvédelmi szabályok érvényesítését.

Konkrét beavatkozás/intézkedés

A régész szakma képviselői és a munkacsoport tagjai közt sincsen teljes egyetértés azt illetően, hogy fémkeresősök jogosultak lehetnek-e önálló munkavégzésre. Jelenleg országosan többféle gyakorlat létezik párhuzamosan, és mind a régészekkel közösen végzett terepmunka, mind az önálló kutatás produkált látványos szakmai eredményeket.

Egyértelmű, hogy a teljes tiltással a jelenlegi együttműködők jelentős részét visszakényszerítenénk az illegális zónába. Az örökségvédelmi hatóság nem tudja teljes mértékben betölteni az ellenőrzési funkciót, ezért ezt a kompetenciát tovább kell fejleszteni. Ennek egyik eleme a törvényi szabályozás, a másik a folyamatos ellenőrzés, monitoring megvalósítása. Az újraformálódó örökségvédelmi hatóság jogkörét úgy kellene alakítani, hogy joguk legyen terepi ellenőrzést is tartani.

A munkacsoport tagjainak többsége egyetért abban, hogy szükséges egy országos képzési rendszer kialakítása, hiszen a múzeumokkal együttműködő keresősök tudásszintje rendkívül eltérő és képzésük legtöbb esetben informálisan történik. A képzésnek ki kell terjedni az örökségvédelmi jogi ismeretekre, a lelőhelyvédelem alapelveire, a dokumentációs standardokra, a GPS-adatrögzítésre, a leletkezelés szabályaira, az etikai követelményekre. A munkacsoport tagjai nem értenek abban egyet, hogy ez kifejezetten a fémkeresős közösségekre szabott oktatási rendszer felállítása szükséges, vagy a jelenleg is létező régészeti asszisztensi képzés legyen kötelező érvényű, vagy egyáltalán nincs is rá szükség.

Amennyiben a szakmai konszenzus és a döntéshozók véleménye alapján a szakirányú végzettséggel nem rendelkező fémkeresősök önálló terepi munkavégzése engedélyezett lesz, az alábbi ajánlásokat tesszük: Minden fémkereső műszert regisztrálni kell az örökségvédelemért felelős hatóságnál. A fémkereső műszert jogszerűen, szerződéses viszonyban használókról központi, nyilvános listát kell vezetni. A fémkeresős önkéntes tevékenységét a területileg illetékes vagy országos gyűjtőterületű múzeummal kötött, országosan egységes szövegezésű szerződés alapján végezheti.

A fémkeresős tevékenység legyen bejelentésköteles. Az örökségvédelemért felelős hatóság hozzájárulásának feltétele legyen a területi vagy országos gyűjtőterületű múzeum kutatási programjának indokoltsága, a résztvevők szerződéses jogviszonyának fennállása, a fémkeresős akkreditált képzettsége és a korábbi kutatások rendezett dokumentációs viszonyai. Az önálló terepi tevékenységet és kapcsolódó dokumentációs kötelezettségek betartását a szerződő múzeum, az Ásatási Bizottság és az örökségvédelemért felelős hatóság saját hatáskörében rendszeresen ellenőrzi.

A fémkeresős együttműködés valódi tudományos haszna csak akkor realizálható, ha az adatok hosszú távon kereshetők és kutathatók maradnak. Az önállóan végzett terepi munkát visszaellenőrizhető módon, országosan egységes protokoll szerint dokumentálni kell. Ennek része az egységes digitális adatbeviteli felület, közös lelőhely- és leletnyilvántartási protokoll, GPS-koordináták szabványos kezelése, országosan kompatibilis adatstruktúra.

III.6. Feldolgozatlan leletek, adatvagyon és digitális infrastruktúra

Az aktuális helyzet értékelése

A közösségi régészeti programok egyre több adatot, lelőhelyet és leletet hoznak felszínre, miközben a feldolgozási kapacitások nem növekednek hasonló ütemben. Emiatt jelentős restaurálási, leltározási és publikációs hátralék halmozódik fel. A probléma oka egyrészt a fentebb jelzett kapacitáshiány, másrészt a korszerű digitális rendszerek kiépítésének elmaradása. A következmény az, hogy a tudományos eredmények sokszor évekig vagy akár évtizedekig láthatatlanok maradnak. Ez különösen frusztráló azoknak a civileknek, akik munkájukkal hozzájárultak a leletek előkerüléséhez, a tudományos eredményekhez. A közösségi régészeti projekteken, vagy fémkeresős terepbejárásokon megtalált leletek a civil szférából származó

erőforrásoknak köszönhetők, elvárható, hogy az eredményeket visszaforgassuk a társadalomba, ezáltal növelni tudjuk a kutatási eredmények társadalmi hasznosulását.

A probléma rendszerszintű. A digitális infrastruktúra hiánya valójában a teljes régészeti munkafolyamatot érinti, a terepi dokumentációtól a leltározáson és restauráláson át egészen a publikációig. Az adatok gyakran különböző formátumokban, eltérő nyilvántartási rendszerekben és intézményi szigetekben keletkeznek, ami jelentősen nehezíti az országos szintű kutatást és az információk hasznosítását. A régészet hosszú távú sikerének egyik alapfeltétele az, hogy a létrejövő tudás ne rekedjen meg helyi projektek szintjén, hanem országos kutatási erőforrássá váljon.

Megoldási javaslatok

Biztosítani kell, hogy a közösségi régészeti projektekből származó tudás ne vesszen el, ne torlódjon fel, hanem gyorsan és hatékonyan épüljön be a tudományos kutatásba, az örökségvédelembe és a társadalmi kommunikációba. A digitális nyilvántartás alapjainak megteremtése, az országosan kompatibilis rendszerek kialakítása sokban járulhat hozzá az adminisztratív terhek csökkentéséhez, a tudományos munka fellendüléséhez és a társadalmi hasznosuláshoz. Nyílt, ugyanakkor szakmailag kontrollált online adatbázisra van szükség, amely biztosítja az adatok kutathatóságát.

Konkrét beavatkozás/intézkedés

Az országos digitális infrastruktúra megteremtése a régészet középtávú stratégiájának fontos eleme. A teljes régészeti adatút újragondolására van szükség, a terepi adatfelvételtől a publikációig. Az online, kereshető adatbázis kiépítésével a civilek segítségével megszerzett adatokat képesek leszünk tartósan megőrizni, kutathatóvá és láthatóvá tenni.

El kell mozdulni az egyszeri adatbevitel és a digitális folyamatkezelés irányába. A cél olyan rendszer kialakítása, amelyben a terepen rögzített információk automatikusan továbbvihetők a nyilvántartás, a kutatás, a restaurálás és a publikáció különböző szakaszaiba. Ezzel jelentősen csökkenthető az adminisztratív teher, miközben javul az adatok pontossága és követhetősége.

A digitális rendszerek önmagukban nem elegendőek, amennyiben nem társul hozzájuk megfelelő szakemberállomány. Támogatjuk adatkezelők, digitális örökségvédelmi szakemberek, leltározók célzott bevonását.

A társadalmi szerepvállalás a magyar régészet jövőjének egyik meghatározó stratégiai kérdése. A közösségi régészet, az önkéntesség, a tudománykommunikáció és a digitális fejlesztések a modern örökségvédelem alapvető elemei. A siker feltétele a stabil intézményi háttér, az országos koordináció, a megfelelő humánerőforrás, a professzionális kommunikáció és a korszerű adatkezelési infrastruktúra egyidejű fejlesztése. Fenti feltételek teljesülése esetén a közösségi részvétel a magyar régészet egyik legfontosabb társadalmi és szakmai erőforrásává válhat.

AZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI FELADATELLÁTÁS HATÓSÁGI KIHÍVÁSAI

Jogszabályi környezet, hatósági tevékenység és intézményrendszer, közhiteles nyilvántartás és régészeti lelőhelyek védelme

BEVEZETÉS

A hatósági munkacsoport feladata a magyar régészeti örökségvédelem hatósági eszközeinek áttekintése – a régészeti hatósági és felügyeleti munka, valamint a régészeti lelőhelyek közhiteles hatósági nyilvántartása (a továbbiakban: nyilvántartás) és a védetté nyilvánítás, illetve a régészeti tanácsadó testület (a továbbiakban: Ásatási Bizottság) kérdéseire egyaránt kiterjedően –, továbbá helyzetkép készítése a hatósági eszközök hatékonyságáról, alkalmazásuk lehetőségeiről és nehézségeiről. Mindezt az a tapasztalat indokolja, hogy a régészeti örökségvédelmi hatósági gyakorlat országosan nem minden tekintetben egységes, például a jogszabályok értelmezésében, az alkalmazott eljárásrendben, az ügyek elbírálásában. A jogalkotók és döntéshozók teljes körű tájékoztatása érdekében a munkacsoport áttekinti a hatósági feladatellátás jelenlegi szervezeti kereteit és számba veszi a hatályos jogszabályokat. Rámutat a hatósági feladatellátást nehezítő körülményekre, és a rendszer hiányosságaira, továbbá javaslatokat tesz azok felülvizsgálatára és megoldási lehetőségeket kínál.

A munkacsoport célja megfogalmazni egy olyan erős felhatalmazással bíró, független, szakmai irányítású kulturális örökségvédelmi hatóság működésének feltételeit, amely országosan egységes eljárásrenddel és jogalkalmazással garantálja a jogszabályi előírások és a szakmai normák következetes betartását. Ennek keretében a hatóság kölcsönös, partneri együttműködésre, hatékonyságra és proaktív problémamegoldásra törekszik a régészeti feladatellátókkal és az építtetőkkel/beruházókkal, valamint felügyeleti tevékenységet végez. A Kötv. a preambulumában megfogalmazza, hogy a kulturális örökség a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozza, ezért megóvása mindenkinek kötelessége. A jól működő hatósági és felügyeleti rendszer tevékenységével ehhez nyújt segítséget – közelebb hozva a társadalmat a kulturális örökség értékeinek és azok védelme jelentőségének felismeréséhez és megértéséhez.

IV.1. A kulturális örökségvédelem hatósági feladatainak helyzete Magyarországon napjainkban

Az 1990-es évektől Európa-szerte egyre inkább általánossá vált a kulturális örökség holisztikus szemléletű, integrált kezelése. Ennek nyomán a 2000-es évek elején 3 halmazt rendeltek a magyar szabályozásban a kulturális örökségvédelem fogalmához: a régészeti örökség védelmét, a műemlékvédelmet és a kulturális javak védelmét. A hazai integrált örökségvédelem, a vonatkozó jogszabályok és a felállításra kerülő intézményrendszer ezekre terjedt ki. Ezt sok kritika érte, hiszen például a kulturális örökség részét képező szellemi örökséget nem említi a Kötv., ennek kezelése egy nemzetközi szerződés magyar törvénybe iktatott előírásai szerint zajlik. A közgyűjteményben őrzött kulturális javak szabályozását önálló törvények (múzeumi, levéltári) biztosítják. Továbbá a világörökség 2011-től önálló törvény alá tartozik (*a világörökségről* szóló 2011. évi LXXVII. törvény). Időközben pedig egyfelől a kulturális örökség védelmének törvényi keretei között nevesítették a nemzeti emlékhelyeket, a kiemelt nemzeti emlékhelyeket és annak meghatározott környezetét, majd legutoljára 2025 szeptemberében a hadtörténeti örökség védelmét, másfelől viszont *a magyar építészetről* szóló 2023. évi C. törvény (a továbbiakban Méptv.) 2024 januárjától kiemelte a Kötv. hatálya alól a műemlékvédelmet (a nemzeti emlékhelyek, a kiemelt nemzeti emlékhelyek és annak meghatározott környezetének kérdéskörével együtt). Ugyanakkor a jelenleg hatályos magyar jogszabályi meghatározás továbbra is kiterjed ezekre (Kötv. 7. § 18. pontja: szerint a „kulturális örökség elemei: a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a

kiemelt nemzeti emlékhely és annak a Méptv. 154. § (4) bekezdése szerinti településkép-védelmi környezete, valamint a kulturális javak.)

A kulturális örökségvédelem hatósági feladatellátásának felülvizsgálata során így elsőként azt kell megállapítani, hogy az integráció a felsorolt egyes területekre terjedt ki, és bár mindezeket a területeket napjainkban több törvény szabályozza, ***a szakterület komplexitása alapjaiban megtartandó***.

Jogszabályi környezet

A régészeti örökség védelmére vonatkozó hatályos jogszabályok:

- A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.)
- A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet (Korm. rendelet)
- Az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X. 18.) Korm. rendelet (bírságrendelet)
- A régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló 439/2013. (XI. 20.) Korm. rendelet (szakértői rendelet)

Hatályos, de „használaton kívüli" jogszabályok:

- A régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 13/2015. (III. 11.) MvM rendelet – a rendelkezések beépültek a Korm. rendeletbe
- A nagyberuházást megelőző régészeti feltárás végzésére jogosult intézmények és a feltárásban alvállalkozóként részt vevő szervezetek akkreditálásának szabályairól és eljárásrendjéről szóló 14/2015. (III. 11.) MvM rendelet – hatályos: 2015. III. 12. – jelenleg is hatályban, noha az akkreditációra vonatkozó törvényi rendelkezéseket a 2017: CLXXXI. tv. hatályon kívül helyezte 2018. IV. 1-től!
- a nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű közlekedési infrastruktúra-beruházás megfigyeléséhez kapcsolódó egyes eljárási szabályokról szóló 10/2016. (IV. 13.) MvM rendelet – hatályos: 2016. IV. 16. – jelenleg is hatályban, noha a nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű közlekedési infrastruktúra-beruházásokra vonatkozó törvényi rendelkezéseket a 2017: CLXXXI. tv. 13. § b) pontja hatályon kívül helyezte 2018. IV. 1-től!

Hatályos, régészeti-örökségvédelmi kapcsolódású jogszabályok:

- A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény
- A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény
- A világörökségről szóló 2011. évi LXXVII. törvény
- A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (BTK)
- Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (Ákr.)
- A magyar építészetről szóló 2023. évi C. törvény
- A közhitelességről és a közhiteles nyilvántartások egységes vezetéséről szóló 2024. évi LXXXII. törvény
- A muzeális intézményekben folytatható kutatásról szóló 47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet
- Az egyes közérdeken alapuló kényszerítő indok alapján eljáró szakhatóságok kijelöléséről szóló 531/2017. (XII. 29.) Korm. rendelet
- A Természetvédelmi Őrszolgálat Szolgálati Szabályzatáról szóló 9/2000. (V. 19.) KöM rendelet
- A régészeti leletek elsődleges leletfeldolgozásáról és muzeális intézménybe történő végleges befogadásáról szóló 52/2016. (XII. 29.) EMMI rendelet
- A muzeális intézmények nyilvántartási szabályzatáról szóló 20/2002. (X. 4.) NKÖM rendelet

A régészeti örökségvédelem szervezetrendszere

Jelenlegi örökségvédelmi ***hatósági szervezetrendszer****:* a Korm. rendelet 3. § kijelölése alapján

- örökségvédelmi hatóság: a fővárosi és 19 megyei kormányhivatalban az általános építési hatósággal nagyrészt közös szervezeti egységben megyei illetékességgel tevékenykedő örökségvédelmi hatóságok (a műemlékvédelem, régészeti és hadtörténeti örökség szakterületén), amelyek a kormányhivatalok révén a Vidék- és Területfejlesztési Minisztériumhoz (VTM) tartoznak, ugyanakkor örökségvédelmi szempontból szakmai irányító szervük (a kormányhivatalok örökségvédelmi hatósági feladatellátásának törvényességi, szakszerűségi ellenőrzése tekintetében és az Ákr. szerinti felügyeleti szerveként) a Társadalmi Kapcsolatokért és Kultúráért Felelős Minisztérium (TKKM);
- a fővárosi kormányhivatal meghatározott feladatok tekintetében országos területi illetékességgel jár el;
- nyilvántartási hatóság: minisztériumban (TKKM);
- védés: ideiglenes – kormányhivatalok örökségvédelmi hatóságai; rendeleti védés – minisztériumban (TKKM).
- Az örökségvédelmi hatósági eljárások első fokon zajlanak, a döntések ellen jogorvoslatért bírósághoz lehet fordulni, mivel Ákr. 116. § (1) bekezdés értelmében fellebbezési lehetőség örökségvédelmi eljárásban sincs, mivel a Kötv. ennek lehetőségéről nem rendelkezik.

A régészeti örökségvédelem felügyeleti feladatainak ellátásában, jogszabályi felhatalmazás alapján közreműködő ***más hatósági szereplők****:*

- természetvédelmi őrök (a Természetvédelmi Őrszolgálat Szolgálati Szabályzatáról szóló 9/2000. (V. 19.) KöM rendelet 6. § (1) bekezdés alapján);
- a természetvédelmi őr, az önkormányzati természetvédelmi őr, az erdészeti hatóság arra felhatalmazott ügyintézője, valamint a mezőőr (a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 187/A.§ alapján);
- jegyző (Kötv. 24. § esetén);
- rendőrség (engedély/bejelentés nélkül végzett fémkeresőzés, régészeti leletek elidegenítése esetén vagy BTK-ba ütköző esetben).

A régészeti örökségvédelem ***nem hatósági közreműködői****:*

- jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv = Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézet;
- Ásatási Bizottság: a Kötv. 6. §-a szerinti tanácsadó testület, amely a hatósági és egyéb szakmai döntések előkészítésében tölt be fontos szakmai véleményező és mediátor szerepet;
- a 439/2013. (XI. 20.) Korm. rendelet szerinti örökségvédelmi szakértők;
- feltárásra jogosult intézmények (Kötv. 20. § (6) bekezdése szerint).

A településtervezés régészeti örökségvédelmi vonatkozásában, így különösen: állami főépítész, települési főépítész, önkormányzat.

A régészeti örökségvédelem ***civil segítői****:* közösségi régészeti csoportok / helyi civil egyesületek, magánszemélyek.

IV.2. A régészeti örökségvédelem hatósági feladatellátásával kapcsolatban azonosítható problémák

A ***régészeti örökségvédelmi hatósági gyakorlat és jogértelmezés országosan nem egységes, eltérő az alkalmazott eljárásrend, az azonos típusú ügyek elbírálása***, és erre a szakmai irányító minisztérium korábban nem bírt ráhatással – ez azonosítható a legnagyobb problémaként.

A helyzet hátterében több tényező áll:

***A jogszabályi környezetből eredő problémák**:* a Kötv.-t és Korm. rendeletet nagyon sokszor módosították (a Kötv.-t 2001. évi hatályba lépése óta 75 alkalommal), s bár a módosítások egy kisebb része technikai volt, vagy nem a régészetet érintette, mára mindkét jogszabály túlbonyolított, nehezen átlátható, és helyenként önmagával is ellenmondásban áll!

***Központi szakmai koordináció és irányítás hiánya**: a* tényleges és hatékony központi szakmai irányítás megszűnt a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2012. évi felszámolásával, azt követően a szakterületet erősen megosztották, és különböző intézményekhez rendelték a feladatellátást. 2012 és 2026 között a régészeti örökségvédelem 3 minisztériumhoz tartozott (Belügyminisztérium, Miniszterelnökség, majd Építési és Beruházási Minisztérium, legutóbbi nevén Építési és Közlekedési Minisztérium). A munkatársak létszámát jelentősen csökkentették: 2018 őszétől egyetlen régész dolgozott a szakterületért felelős minisztériumban. Később ugyan megemelték a létszámot, de az Építési és Közlekedési Minisztériumban a szakmai irányítás 2024 óta osztályszintű szervezeti egységhez volt rendelve. Előremutató iránynak tekinthető *a Társadalmi Kapcsolatokért és Kultúráért Felelős Minisztérium ideiglenes működési rendjéről* szóló 2/2026. (VIII. 19.) TKKM utasítás 1. melléklet 18. f) pontja, amely immár Régészeti Főosztályt említ. Mindazonáltal

– hiányoznak a szakmai továbbképzések (amelyek a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal működése idején rendszeresek voltak, de a szakigazgatási szervek létrehozásával 2011-től egyre ritkultak, jelenleg gyakorlatilag nincsenek), a rendszeres szakmai irányítói útmutatók / minisztériumi állásfoglalások, az egységes eljárásrendekre vonatkozó ajánlások, amelyekkel biztosítani lehet a jogalkalmazás egységességét;
– a hatósági munka ellenőrzése nem a régészeti szakterületre specializált, hanem egységes séma szerint folyó, általános törvényességi és szakszerűségi vizsgálat;
– az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program (OSAP) sok múzeumi adatot tartalmaz, mivel az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program kötelező adatszolgáltatásairól szóló 388/2017. (XII. 13.) Korm. rendelet kiterjed a múzeumok adatszolgáltatására is (6. melléklet). Ugyanakkor az OSAP-ba nem kerül adat a többi feltárásra jogosult intézmény részéről, így összességében a ténylegesen elvégzett régészeti feltárások/beavatkozások számáról és költségeiről hiányoznak az ágazati döntéseket megalapozó statisztikai adatok.

A régészeti lelőhelyek központi, közhiteles hatósági nyilvántartásával kapcsolatos nehézségek és problémák:

– A nyilvántartási feladatellátást olyannyira megakasztotta a szakterület 2018. évi átszervezése, hogy évekbe tellett, mire – létszámbővítést követően – sikerült feldolgozni az időközben érkezett bejelentéseket, és az új lelőhelyek ténylegesen megjelentek a nyilvántartásban.
– A nyilvántartásba azok a lelőhelyek kerültek, amelyek a szisztematikus topográfiai kutatások, korábbi régészeti feltárások vagy a beruházásokhoz kapcsolódó megelőző feltárások során ismertté váltak, ily módon a nyilvántartás a hatósági munka alapja. Az elmúlt több mint 25 évben (1999-től kezdődően) mintegy 65.000 régészeti lelőhely került a nyilvántartásba, azonban ezek között előfordulnak bizonytalannak minősülő adatok (régi adatgyűjtések, területi meghatározás bizonytalanságai). A téves adatok nyilvántartásban történő szereplése hosszú évekre, a nyilvántartás kampányszerű bővítésére, a hibás, hiányos, illetve a régészeti feladatellátásban dolgozó régészek által nem pontosított/javított lelőhelybejelentésekre, továbbá az utóbbi években a nyilvántartási hatóság súlyos létszámhiányára vezethető vissza. Mindez nehézséget okoznak/okozhatnak a hatóság hiteles feladatellátásában, ezért a nyilvántartás szakmai és technikai fejlesztésre szorul az átfogó adattartalom javításának érdekében.
– A Kötv. 74. §-a előírja, hogy a nyilvántartott régészeti lelőhellyé és az egyedi, miniszteri rendeletben védett régészeti lelőhellyé, továbbá a régészeti védőövezetté nyilvánítás tényét mint jogi jelleget az ingatlan-nyilvántartásban fel kell jegyezni, ez 2015 óta a nyilvántartási hatóság feladata. Ugyanakkor a korábban keletkezett jogi jelleg legfeljebb az egyedi védettség esetén került rá a tulajdoni lapokra, az általános védelem esetén nem. Így jelenleg a földhivatali nyilvántartás nincs szinkronban az örökségvédelmi nyilvántartással, és a közhiteles ingatlannyilvántartáshoz nem lehet csatlakozni az adatok integritása miatt. Jóllehet, a Kötv.

arról is rendelkezik, hogy a bejegyzés elmaradása a védettség fennállásának tényét nem érinti, mégis számtalan nehézség adódik – különösen a kisebb volumenű, földmunkával járó beruházások előkészítése során. Jogszabály rögzíti a tervezők felelősségét a beruházási ingatlan örökségvédelmi érintettségének ellenőrzésével kapcsolatban, ennek támogatására bárki térítésmentesen kikeresheti bármely ingatlan régészeti érintettségéta VEDING alapján (A védett ingatlanok lekérdezéséhez és kereséséhez az Országos Építésügyi Nyilvántartás hivatalos Védett ingatlanok felülete biztosít lehetőséget, ahol település és helyrajzi szám alapján lehet keresni.)

– A Lechner Tudásközpont (LTK) földmérési és térinformatikai államigazgatási szervként kezeli az országos téradat-nyilvántartásokat, és a Kötv. előírása (71.§ (1a) bekezdés) alapján a nyilvántartási hatóság számára biztosítja az adatokat (eotr topográfiai térkép, szintvonal, és légifotók, a felszínborítás-rétegeket és a földrészlet-térképeket). Az adatok folyamatos frissítése lassan megy, általában az LTK belső, igazgatóságok között kialakult gyakorlat szerint negyedévenként adják át az adatokat (jelenleg féléves késésben vannak). A nyilvántartási felületen keresztül a biztosított adatok hozzáférhetők az örökségvédelmi felhasználók számára az ÖVNYR rendszerén (Örökségvédelmi Nyilvántartási Rendszeren) keresztül, de a nagyberuházások régészeti előkészítése során még a jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szervnek is problémát okoz a megfelelő (naprakész) adatok hiánya.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek egyedi, miniszteri rendelettel történő védésével, illetve a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyekkel kapcsolatos nehézségek és problémák: Eleinte évekig az volt a védetté nyilvánítás lényegi oka, hogy a korabeli szabályozás értelmében beruházások esetén akkor kerülhetett sor (mai szóhasználattal) megelőző feltárásra, ha a terület lelőhelyként egyedi védelem alatt állt (*a muzeális emlékek védelméről* szóló 1963. évi 9. törvényerejű rendelet 18. §-a kimondta, hogy „A régészeti (történeti) jelentőségű földterületen védetté nyilvánítását követően nem szabad olyan munkálatokat végezni, amelyek a terület jellegzetes állapotát megváltoztatják”, és a védett területen építkezéshez és a terület jellegét veszélyeztető más változtatáshoz minisztériumi engedély volt szükséges). Ezt követően a kiemelt nagyberuházások (nagy állami beruházások) előkészítése során már folytak megelőző ásatások, valamint hangsúlyossá vált, hogy a védetté nyilvánított lelőhelyeket a földmunkával járó beruházásokkal kerüljék el. A helyzetet a Kötv. 2001. évi hatályba lépése egy csapásra megváltoztatta, mivel a törvény a jogkövetkezményt nem az egyedi, hanem az általános védettséghez kötötte, vagyis ahhoz, hogy a lelőhely szerepeljen a nyilvántartásban.

– Ezért sok a védetté nyilvánított lelőhely, és jelenleg hiába írja elő a jogszabály a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek elkerülésének követelményét, ennek a hatóság nem, vagy esetenként beruházói, gazdasági vagy politikai lobbierő okán nehezen tud érvényt szerezni. Így a kiemelten és fokozottan védett státuszhoz nem kötődik kielégítő (és a védettség fokának megfelelő mértékű) jogkövetkezmény.

– További probléma, hogy a védések többé-kevésbé egyenletes sorozata 2016-ban leállt, bár folyt és jelenleg is folyik védési előkészítő munka a minisztériumban, a jogalkotó évek óta nem döntött régészeti lelőhely egyedi védelmének miniszteri rendeletben történő kimondásáról minden különösebb indokolás nélkül. Jelenleg 1949 védetté nyilvánított régészeti lelőhely szerepel a nyilvántartásban.

– Elodázhatatlan továbbá az egyedileg (miniszteri rendelettel) védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek revíziója annak érdekében, hogy felmérjük a lelőhelyek általános állapotát, és az egyedi védelem betölthesse a jogszabályban meghatározott szerepét (pl. lelőhely elkerülése).

– Időszerű a régészeti lelőhelyek védési stratégiájának újragondolása.

Az Ásatási Bizottság tevékenységével kapcsolatos problémák: az Ásatási Bizottság – több, jogszabályban meghatározott feladata között – véleményezi a tervásatások (kutatási program keretében végzett régészeti feltárások) és a (beruházásokhoz régészeti előkészítésére végzendő) teljes felületű megelőző feltárások engedélyezése iránt benyújtott kérelmeket, de a többi, szintén jelentős eredményeket hozó feltárástípusra (különösen a próba- és mentő feltárásokra) alapvetően nincs rálátása.

A kormányhivatalokon belüli problémák: a kormányhivatal elsősorban hivatali ügyintézést vár el a régész felügyelőktől, amelynek keretében a jogszerűség és a határidők betartása a prioritás; szűk a hatóság mérlegelési jogköre; a kormányhivatalok zömében nem biztosítottak a felügyeleti munka optimális feltételei, sok helyütt nem támogatják az örökségvédelmi hatóság együttműködést elősegítő, koordináló, támogató szerepét, ezzel összefüggésben:

– *szakmai integritás és függetlenség:*
  - a döntéseket olykor erősen alá/mellé kell rendelni más (pl. beruházói/politikai) érdeknek;
  - bár minden kormányhivatalban egységesen építésügyi és örökségvédelmi főosztály működik (egy kivétellel: Zalában az építésügy és az örökségvédelem a mérésüggyel és a műszaki biztonság szakterületével (!) közösen alkot főosztályt), a főosztályokon belül már nem minden megyében önálló az örökségvédelem (7 kormányhivatalban van örökségvédelmi osztály), 8 kormányhivatalban az építésüggyel közös szervezeti egységben látják el a régészeti és műemlékvédelmi (örökségvédelmi feladatokat), 5 kormányhivatalban pedig még az osztály nevében sem jelenik meg az örökségvédelem.

megye, főváros	főosztály	osztály	régész végzettségű vezetők létszáma	régész felügyelők létszáma
Bács-Kiskun	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi és Örökségvédelmi	0	2
Baranya	Építésügyi és Örökségvédelmi	Örökségvédelmi	0	1
Békés	Építésügyi és Örökségvédelmi	Örökségvédelmi	0	2
Borsod-Abaúj-Zemplén	Építésügyi és Örökségvédelmi	Örökségvédelmi	0	4
Budapest	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi és Örökségvédelmi	0	6
Csongrád-Csanád	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi Hatósági 1.	0	4
Fejér	Építésügyi és Örökségvédelmi	Örökségvédelmi	0	2
Győr-Moson-Sopron	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi és Örökségvédelmi	0	2
Hajdú-Bihar	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi Hatósági 1.	0	2
Heves	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi	0	2
Jász-Nagykun	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi és Örökségvédelmi	0	2
Komárom-Esztergom	Építésügyi és Örökségvédelmi	Örökségvédelmi	0	1
Nógrád	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi és Örökségvédelmi	0	2
Pest	Építésügyi és Örökségvédelmi	Örökségvédelmi	0	3
Somogy	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi és Örökségvédelmi	0	2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi és Örökségvédelmi	0	1
Tolna	Építésügyi és Örökségvédelmi	Örökségvédelmi	1	2
Vas	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi 1.	0	2
Veszprém	Építésügyi és Örökségvédelmi	Építésügyi 4.	0	1
Zala	Építésügyi, Örökségvédelmi, Mérésügyi és Műszaki Biztonsági	Építésügyi és Örökségvédelmi	0	1
	mindösszesen 1		44	

– *létszám és leterheltség*: A nyilvántartásban a 2026. augusztusi állapot szerint közel 65.000 lelőhely szerepel, amelyek közül kb. 1950 egyedi védelem alatt is áll. A Kötv. alapján jogkövetkezmény (földmunkával járó beruházás esetén a lelőhely elkerülése vagy megelőző feltárás stb.) a nyilvántartottsághoz kötődik. 2025 szeptembere óta az örökségvédelmi hatóságok látják el a hadtörténeti örökség védelmével kapcsolatos hatósági feladatokat is. A régészeti örökség és a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei védelmének hatósági és felügyeleti feladatai ellátásához a kormányhivatalokban megyei illetékességgel mindösszesen 44 régész felügyelő dolgozik egyenetlen eloszlásban, közülük három régész felügyelő Budapest Fővárosi Kormányhivatal országos illetékességű feladatainak ellátásában, valamint további néhány régész a nyilvántartási és védéssel kapcsolatos jogszabályalkotási feladatok elvégzésére a minisztériumban (TKKM);
– *felszereltség*: a kormányhivatalokban eltérő a régész felügyelők felszereltsége, sok helyen hiányoznak a terepi munkavégzéshez szükséges technikai eszközök, olykor még azok a munkavédelmi eszközök is, amelyek nélkül nem léphetnek beruházási területre;
– *alkalmazási feltételek*: a Korm. rendeletben meghatározottak szerint a régészeti szakterületen elégséges a mesterképzésben szerzett régész szakképzettség, egyetemi szintű bölcsészettudományi szakképzettség és régészeti szakirányú tudományos fokozat. Valójában a felügyelői munka nem látható el terepi gyakorlat nélkül;
– *felkészültség és szakmai továbbképzés*: jelenleg kizárólag a kötelező közigazgatási továbbképzést kapják a régész felügyelők (jogi, közigazgatási), és hiányzik minden további szakmai továbbképzés; további problémát jelent, hogy a hadtörténeti örökséggel kapcsolatos hatósági feladatokat úgy rótta a 2025. szeptemberi jogszabálymódosítás a régész felügyelők feladatául, hogy erre vonatkozó szaktudásuk nincs.
– a nagyberuházások esetében nincs hatósági eszköz és közgazdasági tudás a beruházói nyilatkozat adattartalmának ellenőrzésére, és a beruházók olykor megkerülik a beruházás bekerülési költségének „alulbecsülésével” az ERD készítésének kötelezettségét.
– bár nem a szervezetrendszer problémája, de a hatósági ügyintézést nehezíti, hogy a régészeti hatósági ügyintézés a Korm. rendelet 81/A. §-a alapján az építésügyi hatósági engedélyezési eljárást támogató elektronikus dokumentációs rendszerben (a továbbiakban: ÉTDR) zajlik, amelyet azonban – ahogy a neve is mutatja – alapvetően építési ügyekre fejlesztettek, és a régészeti ügyekre nehezen, illetve nem minden esetben alkalmazható.

A régészeti örökségvédelem finanszírozási problémái

– a Kötv. 81. §-a előírja, hogy a kulturális örökség védelmével kapcsolatos költségvetési pénzeszközöket a miniszter által felügyelt és más érintett költségvetési fejezeten belül milyen feladatok költségeire figyelemmel kell meghatározni; ezek között első helyen szerepelnek a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek állagvédelme, a mentő feltárások támogatása; az Ásatási Bizottság már évek óta sürgeti, hogy a kulturális örökség védelméért felelős minisztérium különítsen el a feladatellátáshoz arányos nagyságrendű pénzalapot/keretet, amelynek a segítségével finanszírozni lehetne olyan kiemelt jelentőségű lelőhelyek és leletegyüttesek mentő feltárását, ahol nem áll rendelkezésre megfelelő anyagi háttér (mivel ezeket a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező, területileg illetékes múzeumoknak kell ellátni célzott források nélkül) – ennek ellenére ezekre a feladatokra nincs a minisztérium költségvetésében állandó keret, a mentő feltárások támogatása esetleges, a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek állagvédelmére esetenként jut pénz;
– az egyedileg védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket nem lehet megvédeni kizárólag jogi eszközökkel, ehhez anyagi erőforrásokat is szükséges rendelni;
– különösen megoldandó probléma a veszélyeztetett vagy frissen rongált lelőhelyek feltárásának finanszírozása;
– a hadtörténeti örökség védelmével kapcsolatos feladatok ellátásának finanszírozása a 2025. őszi jogszabálymódosítás alapján nem egyértelmű, de egyes, időközben lefolytatott intézményközi egyeztetések (MNMKK MNM NRI, BTM) alapján a hadtörténeti kutatásokat jelenleg a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum oldja meg, de külön finanszírozás szükséges;
– az örökségvédelmi többletköltségre jelenleg nincs forrás a kormányhivataloknál.

Egyéb problémák

– A településtervezés jelentősége különösen fontos a régészeti örökségvédelemben. Az örökségvédelmi hatástanulmány, amely a településterv, valamint az annak módosítását megalapozó dokumentáció része, tartalmazza a településtervhez és településrendezési tervezési feladathoz kapcsolódó régészeti lelőhelyek állapotfelmérését, a várható környezeti hatások értékelését, a védelmi összefüggések bemutatását és a döntést elősegítő szakterületi javaslatokat. A lelőhelyek előkerülése okán a településterveket időről időre felül kell vizsgálni.

– A legfeljebb 300 m^2 összes hasznos alapterületű, kizárólag lakófunkciót és azt kiszolgáló helyiséget tartalmazó új lakóépület építése bejelentésköteles tevékenység *az építésügyi hatósági eljárásokról és ellenőrzésekről* szóló 281/2024. (IX. 30.) Korm. rendelet alapján. A bejelentést az építéshatóság tudomásul veszi, régészeti érintettség esetén a tudomásul vételről tájékoztatja a kormányhivatal örökségvédelmi hatóságát. Az örökségvédelmi hatóságnak nyilvántartott régészeti lelőhelyen csak annyi hatásköre és lehetősége van, hogy figyelmeztesse az építtetőt/bejelentőt a régészeti örökséggel kapcsolatos feladataira, egyedileg védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen pedig felszólítsa arra, hogy örökségvédelmi engedélyt kell kérnie. Az építtető/bejelentő által – megelőző régészeti szakfeladat-ellátás nélkül – elvégzett földmunkák csak utólag, már a lelőhely rongálását követően derülnek ki. Ekkor a hatóságnak örökségvédelmi bírságot kell kiszabnia, de ezzel a lelőhelyrongálással elvesztett régészeti adatok nem pótolhatóak.

– Szükséges az ügyfelek és társhatóságok részletes tájékoztatására/edukálására honlapok fejlesztése, kiadványok szerkesztése (ez szakmai feladat, de anyagi háttér szükséges hozzá).

– Nem minden eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben megtartandó épített régészeti emlék műemlék, ugyanakkor ezek kezelésére, valamint a szükséges állagmegőrző intézkedésekre szükséges lenne egy műemléki szakemberek közreműködésével összeállított útmutató.

– Az állami és hatósági digitális/elektronikus nyilvántartásokat össze kellene hangolni az örökségvédelmi nyilvántartásokkal (beleértve az ingatlan-nyilvántartást is), az elkerülendő lelőhelyeket egyértelműen fel kell ezeken tüntetni.

– Bizonyos beavatkozások (pl. az erdőtelepítés és a tuskózásos fakitermelés) régészeti örökségre gyakorolt hatása visszafordíthatatlan károkat okoz. Az energiaipar beruházásai (naperőművek) veszélyeztetik a tájképi jelentőségű lelőhelyek látképi egységét.

IV.3. Részletes javaslatok

A kulturális örökség körébe tartozó elemek hosszútávú, fenntartható védelme érdekében szükség van az örökségvédelmi hatósági feladatellátás feltételeinek és kereteinek megerősítésére. Ennek során megkerülhetetlen a magyar integrált örökségvédelem újraértelmezésével feloldani az ellentmondásokat. ***Elsődleges megtartani a jelenlegi szabályozás szerint a kulturális örökség körébe tartozó elemek további, jogszabályban rögzített védelmét***, tisztázni az együtt ellátandó vagy külön szervezetben végzendő feladatköröket.

A jogszabályi környezettel kapcsolatos változtatási javaslatok

A jogszabályi környezet vonatkozásában szorgalmazandó ***a jogszabályi környezet megfontolt, széles szakmai konszenzuson alapuló, transzparens újjáalakítása*** = új jogszabályok megalkotása. Elsősorban a Kötv. és a Korm. rendelet helyébe kell átlátható, egyszerűbb jogszabályokat alkotni, de átvizsgálandó a teljes örökségvédelmi jogszabályrendszer. Tehát nem elegendő a „21. századi közgyűjteményi és örökségvédelmi törvény” megalkotása, a teljes jogszabályi hátteret módosítani szükséges, valamint ezen túlmenően a régészettel érintkező, más ágazatok jogszabályait is helyenként igazítani kellene. Mivel ez hosszabb időt igénylő folyamat, ezért kisebb lépésekben az alábbi problémákra kell megoldást találni (jogszabályi vagy szakmai irányítói útmutatások útján):

– Lelőhelyrongálás: A lelőhelyrongálás évente – csak a felderített esetek tanúsága szerint is – több száz milliós kárt okoz. Ezért időszerű lenne a Kötv. és a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény, illetve a BTK megfeleltetése. A Rendőrségről szóló törvény előírja, mely esetekben ad tájékoztatást a rendőrfőkapitány az illetékes hatóságoknak. A 8. §-ban felsorolt eseteket szükséges kiegészíteni a kulturális örökség elemeinek károsításának, rongálásának eseteivel. Sikeresebbé kell tenni a régészeti-rendészeti együttműködést: tudatosítani kell a lelőhelyrongálás jogkövetkezményeit, fokozni a lebukás veszélyét, gyorsítani az ügyintézést, hatékonyabbá tenni a felderítést, és az eredményes felderítési eseteknek széles körű médiamegjelenést biztosítani.
– Régészeti leletek elidegenítése: Az elidegenítés jelenleg is tilos; ezen túlmenően régészeti leletet csak konkrét céllal (pl. tudományos kutatás/vizsgálat vagy kiállítás) és hatósági engedéllyel lehet külföldre vinni; ugyanakkor szükséges az ellenőrzés szigorítása („leletrendőrség”), amely pl. figyeli a leletek vagy fémkeresőzők közösségi média megjelenéseit. Itt is lényeges a régészeti-rendészeti együttműködés.
– Fémkeresőzés: Magyarországon a régészeti leleteknek és lelőhelyeknek magánszemélyek által fémkereső műszerrel történő „felderítése” több évtizedes probléma, az ország lelőhelyeinek jelentős része bolygatott, „lerabolt”, és az előkerült régészeti leletek kis hányada kerül hazai múzeumokba (a többi magánúton vagy a szervezett bűnözés keretein belül külföldre vándorol). 2015-től kezdve a hobbi-fémkeresőzést (a fémkereső műszer hivatáshoz nem kötött használatát) az örökségvédelmi hatóság engedélyéhez kötötte a jogszabály. Ez a lépés természetesen nem szüntette meg a jelenséget, de egyértelműsítette a tevékenység illegalitását, illetve rögzítette azokat a feltételeket, amelyek között múzeum- és örökségbarát módon lehetett végezni. Noha egyes rendészeti erők és a Közösségi Régészeti Egyesület a jogszabályok szigorítását, valamint például a fémkereső műszerek nyilvántartását sürgették, 2025 szeptemberétől a vonatkozó jogszabály módosításával feloldották az engedélykötelességet, és jelenleg csak bejelentéshez köti a jogszabály ezt a tevékenységet. Javasolt a fémkereső műszer hivatáshoz nem kötött használatának nagyobb fokú felügyelete és gyakorlásának szigorítása. Ismételten meg kell vizsgálni a fémkereső műszerek nyilvántartásának kérdését, ebben társtárcák közreműködésére is szükség van. Javasolt továbbá annak előírása, hogy az ún. mélykereső műszer kizárólag hivatás gyakorlásához legyen használható.
– Mágneshorgászat: A mágneshorgászat a fémkeresőzéshez hasonlóan súlyos károkat okoz az ország víz alatti lelőhelyeiben. Ezért elő kell írni a mágneshorgászat régészeti lelőhelyen és hadtörténeti örökségi helyszínen történő tilalmát.
– Kettős engedélyezés felszámolása/átgondolása: a közigazgatás 2010-es években végrehajtott egyszerűsítése során felszámolták a több szakterületet érintő, párhuzamos engedélyezési eljárásokat. A természetvédelem és a régészet területén azonban megmaradt egy ilyen „kettős engedélyezés”: meghatározott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyek a természet védelméről szóló törvény hatálya alá is esnek (pl. kunhalom, földvár); ezek tervásatása esetén külön, önálló hatósági eljárásban kell engedélyt kérni az illetékes természetvédelmi hatóságtól. Javasolt e kettős engedélyezés megszüntetése: ennek egyik megoldása lehet, hogy tervásatás esetén az örökségvédelmi hatóság vonja be az eljárásba a természetvédelmi hatóságot, és egyetlen eljárásban rendelkezzen a két hatóság.
– Hadtörténeti örökség védelme: A védelemhez nem kapcsolódik jogkövetkezmény, mint a régészeti lelőhelyek esetében; nyilvántartás, a résztvevők jogainak és feladatainak pontosítása, hadtörténeti örökség elemeinek feltárása: mely intézmény a feladatellátó, protokollok, finanszírozás.
– Eredeti összefüggéseiben megmaradt emlékek: A helyben megtartandó épített régészeti emlék hatékonyabb védelmének érdekében jogszabályi rögzítésén kívül a nyilvántartásban is pontosan fel kell tüntetni a helyét.
– Örökségvédelmi bírság eljárásrendjének szigorítása: Megfontolandó a szigorítás olyan módon, hogy „az okozott kár nagysága” régészeti lelőhely esetében ne legyen a bírságalap megállapításának szempontja (a hatóságnak ne azt kelljen bizonyítania, hogy mi pusztult el, hanem maga a lelőhelyrongálás vagy az előírt, de el nem végzett régészeti feltárás ténye alapozza meg a bírságolást). Átgondolandó a bírságolás összege és egyéb szempontrendszere is, hogy nagyobb visszatartó erővel bírjon.

– Felülvizsgálandó a nagyberuházások bekerülési költségének számítási alapja, és biztosítani kell a beruházás bekerülési költségére vonatkozó beruházói nyilatkozat örökségvédelmi hatóság általi ellenőrizhetőségét.
– Újragondolandó a szakértői névjegyzékbe vétel feltételrendszere, kidolgozandó a szakértői tevékenység monitorozásának és minőségbiztosításának módja.
– A régészeti hatósági ügyintézés ÉTDR-ben történő végzésével kapcsolatos probléma megoldása: részben jogszabályi, részben informatikai fejlesztés kérdése.
– Az örökségvédelmi jogszabályok rendezése során külön figyelmet kell fordítani a deregulációra: jelenleg is hatályban vannak olyan miniszteri rendeletek, amelyeknek vagy beépült a tartalma magasabb örökségvédelmi jogszabályba (13/2015. (III. 11.) MvM rendelet), vagy már teljesen használaton kívül vannak a Kötv. régészeti rendelkezéseinek változása miatt (14/2015. (III. 11.) MvM rendelet és 10/2016. (IV. 13.) MvM rendelet).
– Az intézményrendszertől függetlenül javasolt a szakkérdés vizsgálatának eljárásrendje helyébe visszaállítani a szakhatósági eljárásrendet.
– Az építési engedélyekben az örökségvédelmi hatóság által előírt feltételek érvényesülésének egyidejű ellenőrzéséhez szükséges megteremteni annak szabályait, hogy az ÉTDR-rendszerben (e-építési naplóban) az előírt régészeti beavatkozást végző intézmény/a régészeti feltárást vezető régész bejegyzést tehessen; ez informatikai fejlesztést is igényel, tehát egyúttal finanszírozási kérdés is.
– Rendezni szükséges a régészeti lelőhelyet érintő, legfeljebb 300 m^2 összes hasznos alapterületű, kizárólag lakófunkciót és azt kiszolgáló helyiséget tartalmazó új lakóépület építésének tudomásulvételi eljárását úgy, hogy az örökségvédelmi hatóság az építéshatóság tudomásulvétele előtt intézkedni tudjon a lelőhely védelmében.

A régészeti örökségvédelem szervezetrendszerével kapcsolatos javaslatok

A parlament 2026-os őszi jogalkotási tervében szerepel a „Független Örökségvédelmi Hivatal” (a továbbiakban: Hivatal) létrehozása az összehangolt szakmai és hivatalos feladatok ellátására – „Az új hivatal országos hatáskörrel, egységes szakmai gyakorlattal és valódi döntési joggal fog dolgozni.” (https://www.parlament.hu/documents/d/guest/torvenyalkotasi-program_2026-osz)

Az örökségvédelmi hatósági-felügyeleti feladatellátás a Hivatal létrehozása mellett igényli az örökségvédelmi hatóság függetlenségének és integritásának a biztosítását is. Ezért meglátásunk szerint az örökségvédelem hatósági és felügyeleti feladatai optimális esetben a leghatékonyabban olyan szervezeti rendben láthatóak el, amelyben a szakmai irányító minisztérium (TKKM) alatt egy önálló, független örökségvédelmi intézmény (Hivatal) irányítja az örökségvédelmi feladatokat szorosan összefogva a – sok szállal egymáshoz kötődő – régészeti és műemlékvédelmi tevékenységet (mint pl. műemlékek régészeti kutatása, falkutatás, kertrégészet stb.). A javasolt struktúrában a helyi örökségvédelmi hatósági és felügyeleti ügyeket pedig ennek a Hivatalnak (a kormányhivatalokból kivált) területi irodái (szakigazgatási szervei) intézik. Ez egybecseng az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, a Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete és a Magyar Restaurátorok Egyesülete által augusztus 17-én közzétett, *Javaslatok a jövő műemlékvédelmi hatóságának működésével és felépítésével kapcsolatban* című közös állásfoglalásban foglaltakkal (amely ugyan nem tér ki a régészetre): https://epuletkutatas.blogspot.com/2026/08/javaslatok-jovo-muemlekvedelmi.html?m=1&fbclid=IwY2xjawTzzHVwZG9mBWV4dG4DYWVtAjEwAGJyaWQRMUhZZlNJTlA5RDdPYngyamFzcnRjBmFwcF9pZBAyMjIwMzkxNzg4MjAwODkyAAEelSQYCvp4996D9A1FWBkRV-EzmX3jFGqLCR7vmIGu-K6QyTDf1ONjGWEUpH4_aem_nYHh2vIcmIxNu3XwDOwYIQ.

A munkacsoport megvizsgálta, hogy a javasolt ideális modell működésének (és a működésre való átállásnak)
- milyen előnyei és hátrányai vannak,
- milyen módosítások és erőforrások szükségesek, valamint
- vélhetően milyen kockázattal jár.

A munkacsoport csak az örökségvédelem hatósági szerepeit és feladatellátását mutatja be, de általánosságban érdemes hangsúlyozni, hogy a régészeti örökségvédelemben (is) olyan struktúrát kell kialakítani, amelyben a feladatok megoszlanak, és senki nem határozhat meg magának feladatot az összeférhetetlenség elkerülése érdekében (korábban pl. maguk a feltárásokat végző múzeumok adtak a beruházásokra árkalkulációt, ezt az összeférhetetlenséget feloldotta a régészeti feladatellátásra vonatkozó hatósági árszabás bevezetése, illetve nagyberuházások esetén a jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv beruházás-előkészítő tevékenysége).

Örökségvédelmi szervezeti modell a régészeti örökségvédelmi és a műemlékvédelmi hatósági feladatellátásra fókuszálva – a Hivatal létrejötte után:

ideális esetben:

modell	résztvevő 1	résztvevő 2	résztvevő 3	modell előnye	modell hátránya	modell létrehozásával járó jogszabályi és szervezeti átalakítások
az örökség-védelmi rendszer jelentős szervezeti átalakítás a a kormány-hivatali rendszer-ből kilépve	**TKKM** jogalkotá-si, ágazati irányítási és ellenőr-zési felada-tokkal	**Hivatal** teljes ágazati jogkörrel rendelke-ző önálló örökség-védelmi szervként integrált örökség-védelmi felada-tokkal és központi hatósági felada-tokkal	**a Hivatal területi kirendelt ségei / regionális irodái / szakigazg atási szervei** területi hatósági és felügyeleti felada-tokkal (a kormány-hivatali örökség-védelmi hatóságok helyett)	tehermentesíti a szakmai irányító szervet, és megalapozottabb szakmai döntéseket, egységes központi hatósági feladatellátást biztosít a Hivatal felállításával, valamint a központi hatósági feladatok ellátása nagyobb létszámmal és magasabb színvonalon biztosítható + függetleníti és az ágazati szakmai irányításhoz (TKKM + Hivatal) kapcsolja a területi szerveket, ezzel hosszútávú megoldást ad, szakmailag teljes függetlenséget biztosít a szakterületnek	kialakítása hosszabb időt és nagyobb költséget igényel, tekintettel a Hivatal és a területi szervek létrehozásával járó költségekre és feladatokra	jogalkotási feladatokat igényel (törvény- és kormányrendeletek módosítása és/vagy alkotása + szakpolitikai és kormányzati döntés a kormányhivatali rendszer átalakításáról és az örökségvédelmi közigazgatási rendszer új alapokra helyezéséről jogszabályalkotást követően önálló költségvetési szerv (Hivatal) létrehozása szükséges (alapító okirat) + területi szervek létrehozása

átmeneti jelleggel:

Nyomatékosan fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az örökségvédelmi hatósági és felügyeleti rendszer fentebb vázolt, ideális modelljének létrehozása

- többszintű, egymásra épülő kormányzati és ágazati szakpolitikai döntések sorát igényli,
- átfogó jogszabályozási feladatot (több törvénymódosítást és kormányrendelet megváltoztatását) tesz szükségessé, továbbá
- magas költségvonzata van, és
- hosszabb idő alatt valósítható meg.

Ezért a modell teljes megvalósulásáig a gazdasági-politikai és közigazgatási realitásoktól és prioritásoktól nem elszakadva a lehetséges átmeneti megoldásokat is végig kell gondolni. Így számolni kell a Hivatal létrehozásáig, illetve a létrehozását követően is olyan átmeneti modellel (modellekkel), amelyben (amelyekben) a kormányhivatalokban maradnak az örökségvédelmi (régészeti és műemlékvédelmi) hatósági feladatok. E tekintetben lényeges az örökségvédelmi szervezeti egységek mielőbbi önállósítása és függetlenítése az építésügytől, és minden kormányhivatalban önálló örökségvédelmi osztály kialakítása a szükséges felügyelői és ügykezelői létszám biztosításával.

modell	résztvevő 1	résztvevő 2	résztvevő 3	modell előnye	modell hátránya	modell létrehozásával járó jogszabályi és szervezeti átalakítások	munkacsoport véleménye
1. típusú átmeneti szervezeti állapot rövid távon a Hivatal létrejötte előtt	TKKM jogalkotási, ágazati irányítási, ellenőrzési és központi hatósági feladatokkal (nyilvántartás)		önállósított örökségvédelmi hatóság a kormányhivatalban (helyi hatósági és felügyeleti feladatokkal)	nagyobb függetlenséget biztosít a kormányhivatalon belül, de a szükséges és elvárt integritást nem biztosítja	a területi hatósági feladatellátás továbbra is a kormányhivatalnál marad (amelyek a Vidék- és Területfejlesztési Minisztériumhoz tartoznak), így függetlenségük csak a jelenlegi nehézségekkel együtt érvényesíthető	kormányhivatalnál SZMSZ módosítása az önálló örökségvédelmi szervezeti egységek kialakítása érdekében (ahol jelenleg nincs ilyen)	**NEM TÁMOGATOTT a rendszer kizárólag a lehető legrövidebb ideig tartandó fenn**
2. típusú átmeneti állapot legfeljebb középtávon a Hivatal létrejötte után	TKKM ld. fent	Hivatal teljes ágazati jogkörrel rendelkező önálló örökségvédelmi szervként integrált örökségvédelmi feladatokkal és kizárólag központi hatósági feladatokkal (nyilvántartás)	ld. fent	ld. fent	ld. fent	ld. fent	ÁTMENETI IDŐRE SZÜKSÉG ESETÉN ELFOGADHATÓ

Bármilyen struktúra is alakul ki,

- annak biztosítania kell a hatósági feladatellátás (politikai/beruházói) függetlenségét és pártatlanságát, szakmaiságát és törvényességét, az egységes és átlátható jogalkalmazást;
- a rendszerben jelenleg dolgozó, több évtizeden szakmai múlttal rendelkező (vagy akár pályakezdő) örökségvédelmi hatósági munkatársak egzisztenciális biztonságát garantálni szükséges;
- a részvevő felek számára ki kell alakulnia/ki kell alakítani egyeztetési, kooperációs lehetőségeket, felületeket, kötelezettségeket, lehetőségeket.

A régészeti örökségvédelem hatósági feladatellátásának korrekciójára vonatkozó javaslatok

*A **jogszabályi környezet** változtatására vonatkozó részletes javaslatokat ld. fentebb, a 44-46. oldalon.*

*A **szakmai irányítás**t érintő javaslatok:*

– Aktívabb szakmai irányítás igénye: rendszeres örökségvédelmi szakmai továbbképzéssel, gyakoribb szakmai irányítói útmutatók / minisztériumi állásfoglalások, az egységes eljárásrendekre vonatkozó ajánlások kiadásával kell a jogalkalmazást egységesíteni, a hatósági munka érdemi ellenőrzésével vizsgálni a jogalkalmazás megfelelőségét, hasznos lenne online szakmai fórum működtetése.

– Fontos lenne olyan statisztika/adatgyűjtés, amely átlátható és pontos adatokat tartalmaz minden (engedély- és bejelentésköteles) feltárási tevékenységről, azok valós (nem csak tervezett) bekerülési költségéről és tényleges időigényéről, mivel csak az engedélyköteles feltárások tervezett adatairól vannak információk országon viszonylatban az Ásatási Bizottságnál, megyénként az örökségvédelmi hatóságnál. Ennek alapján lehetne tervezni olyan költségvetési módosításokat, amelyek a szakterület finanszírozási problémáit megoldhatnák vagy lényegesen enyhíthetnék.

*A **régészeti lelőhelyek közhiteles hatósági nyilvántartása** anomáliáinak kezelése (minden bizonnyal fejlesztést igényel, tehát anyagi kérdés is):*

– Mivel eddig csak eseti ügyekben történt felülvizsgálat, indokolt a meglévő nyilvántartás generális és szakmai revíziója. Továbbá a nyilvántartás fejlesztése is nagyban támogathatná a hatósági munkát azzal, hogy feltüntetésre kerülnének eddig hiányzó adatok. A nyilvántartott magyarországi lelőhelyek száma mintegy 65.000, ezeken kívül az eddig felderítetlen lelőhelyek száma ennek többszöröse. Megjegyzendő, hogy az ország különböző tájegységeinek régészeti felderítettsége egyenetlen, óriásiak az eltérések a lelőhelyek ismertsége tekintetében.

– Szakmai szempontból kiemelt jelentőségű lenne a nyilvántartás és a Magyar Nemzeti Múzeum által működtetett Archeodatabase (Régészeti Adatbázis) szorosabb összekapcsolása és fejlesztése, egy hatékony adatkapcsolat kialakítása (így hozzáférhetővé válnának hatósági adatok és ásatási dokumentációk együttesen) – az adatok biztonságának garantálásával.

– Az állami alapadatokhoz való hozzáférést a nagyberuházások régészeti előkészítését végző, jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv számára is térítésmentessé kellene tenni a földmérési és térképészeti tevékenységről szóló 2012. évi XLVI. törvény módosításával.

*A **védetté nyilvánított lelőhelyek**kel kapcsolatos javaslatok:*

– az átfogó revízió folyamata már megkezdődött, de ki kell egészíteni terepi kutatásokkal (elsősorban műszeres mérésekkel). A revízió alapján mérlegelendő, hogy az egyedi védelemre korábban okot adó körülmények általánosságban megfelelőek/fennálnak-e,

– ezenkívül fontos lenne az egyes védett lelőhelyekhez egyedi kezelési/cselekvési tervek készítése is, hogy a védett értékek ne károsodjanak tovább, a fenntartható használat biztosítható legyen,

– emellett érdemes újragondolni a régészeti védelem szerepét (pl. a kiemelt védelem alatt álló lelőhelyek esetében maradéktalanul érvényt kell szerezni az elkerülés követelményének, meg kell határozni a feltétlenül elkerülendő lelőhelyek körét), szintjeit és eljárását a társadalom jelentősebb bevonásával.

*A jelenlegi **kormányhivatalok régész munkatársainak helyzeté**t érintő javaslatok:*

– Az örökségvédelmi hatóságok régész munkatársai összetett feladatokat látnak el, amelyek részben hatósági, részben felügyeleti tevékenységből állnak. Megnevezésük országosan mégsem egyöntetű. Különleges szaktudásukat azonban lényegesnek tartjuk megnevezésükkel is elismerni: ők nem egyszerűen ügyeket intéznek (feladatuk jellegét még a régészeti szakügyintéző megnevezés sem tükrözi megfelelően), hanem felügyelik a régészeti örökséget illetékességi területükön. Ezért javasoljuk a kormányhivatalok SZMSZ-ében a titulusukat egységesen régész felügyelőként esetleg régészeti felügyelőként megnevezni.

– létszám és felszereltség tekintetében szakmai elvárás (amely jelenleg nem teljesül maradéktalanul), hogy a terepi munka kapjon nagyobb szerepet, ezért javasolt a régészeti érintettség, a hatósági feladatok általi leterheltség függvényében megyénként legalább 3-5 fő felügyelő + az adminisztratív munkarészek elvégzéséhez ügykezelő + a régész felügyelők terepi munkájának ellátásához szükséges felszerelés (terepre alkalmas személygépkocsi/terepjáró, mobiltelefon, laptop/tablet, GPS, lézeres távolságmérő, megfelelő terepruha és terepjáráshoz alkalmas bakancs, továbbá a munkaterületekre történő belépéshez munkavédelmi cipő, munkavédelmi sisak, láthatósági mellény);

– a fentiekkel szorosan összefüggően a felügyeleti munka erősítése;

– alkalmazási feltételek: Munkájukhoz alapvető fontosságú a régész végzettség, de javasolt az alkalmazási feltételek közé visszaemelni a feltárási gyakorlatot is. A közigazgatási/jogi gyakorlat mindenképpen előny, de ezek az ismeretek megszerezhetőek munkavégzés közben, a köztisztviselői tudást, ismeretanyagot és tapasztalatot idővel, illetve a kötelező köztisztviselői továbbképzések során megszerzik, a kormányhivatali rendszer megmaradása esetén a kormányhivatalban biztosított a jogi támogatás;

– felkészültség és továbbképzés: szükség lenne a Probono rendszerben akkreditált régészeti-örökségvédelmi képzésre és a képzést záró vizsgára; a továbbképzés területei/témái: térinformatikai ismeretek (különösen a QGIS ismerete, mivel a jelenlegi lelőhely-bejelentés kötelezővé teszi a bejelentő által QGIS-ben készített poligon meglétét), ortofotók értelmezésének képessége, különböző műszaki tervek olvasása, hadirégészeti alapismeretek, víz alatti örökség, nagyberuházások kezelése, településrendezési tervek, terepi munka (feltárás modern módszerei, geofizika, informatika-térinformatika).

Ásatási Bizottság

A miniszter és az örökségvédelmi hatóság döntéseinek előkészítésére működtetett tanácsadó testület szerepét meg kell erősíteni, de eldöntendő kérdés, hogy a Hivatal létrehozását követően milyen (minisztériumi vagy hivatali) szinten.

– Nem csak a tervásatások és a teljes felületű feltárások engedély iránti kérelmeinek véleményezésében és esetenként a folyamatban lévő feltárások helyszíni ellenőrzésében kell szerepet játszania. Tevékenységében nagyobb hangsúlyt kell annak kapnia, hogy a testület a miniszter szakértő tanácsadó testülete: a jogszabálymódosítások során az Ásatási Bizottság nem egyszerűen egy a tervezeteket véleményező szervezetek között, hanem a jogszabályok, -módosítások kidolgozásában is részt kell kapnia.

– A nagyberuházások kérdéskörével foglalkozó munkacsoport felvetette a régészeti magáncégek (minősített magánrégészeti szolgáltatók) feltárásokba történő bevonásának lehetőségét a kapacitásgondok megoldása érdekében. Ennek körében a beruházási munkacsoport javasolta, hogy a cégek minőségbiztosítási eljárásában (akkreditációjában) az Ásatási Bizottság vegyen részt.

– Ajánlásokat dolgozhat ki (pl. legutóbb frissítette a tervásatások előkészítésére vonatkozó korábbi útmutatóját), és kapcsolatot tarthat fenn társtudományok szakértőivel (pl. antropológusok bevonásával kidolgozhatja a feltárások során előkerülő embertani anyag kezelésének módját), vagy éppen a hadiörökség és az 1711 utáni örökség kérdéseivel, valamint a feltárási protokollok véleményezésével támogathatja a szakértői feladatok ellátását.

– A jelenleg jogszabályban előírt feladatokon kívül közreműködhet a mentő feltárások támogatásának szakmai előkészítésében / kérdéseiben, a természeti okok (klimatikus helyzetek: aszály, vízhiány) következtében fellépő új kihívások áttekintésében, illetve a gyors és hosszabb távú megoldások tervezésében. Részt vehet a régészeti örökség védelmével kapcsolatos állami elismerések (pl. találói jutalom) előkészítésében, továbbá a régészeti örökség védelme érdekében kimagasló, a feltáró és tudományos munkásságon túlmutató, széleskörű régészeti szakmai tevékenység elismeréseként adományozható Schönvisner István-díj odaítélésében. Felmerül a szakértői tevékenység szakmai monitorozása is mint szakértői testületi feladat.

A régészeti örökségvédelemben szükséges pénzügyi lépések, finanszírozási struktúrák

– A természetvédelmi őrszolgálat több mint negyedszázada jogszabályban elrendelt feladatként végzi a régészeti lelőhelyek és leletek védelmét, őrzését, megóvását, károsításuk megelőzését. Ugyanakkor tevékenységük ellátásának költségeit a központi költségvetés soha nem rendezte. Fontosnak tartjuk ennek a mulasztásnak a rendezését, és a feladatellátás költségvetési vonzatának biztosítását. Emellett elengedhetetlen az őrszolgálat, valamint a rendőrség munkatársainak régészeti alapképzéséről gondoskodni, és intézményesíteni a természetőrök, a rendőrség és a régész felügyelők munkakapcsolatát.

– Javasolt egy átfogó, akár több lábon álló örökségvédelmi pénzügyi rendszer kidolgozását, amelynek elemei lehetnének:

- SZJA-ból jóváírható (TAO mintájára) az igazoltan magáncélú beruházások (kizárólag a legfeljebb 300 m^2 összes hasznos alapterületű, kizárólag lakófunkciót és azt kiszolgáló helyiséget tartalmazó új lakóépület építése) az örökségvédelmi hatóság által előírt régészeti beavatkozás költsége vagy annak meghatározott része;
- 1% felajánlásának lehetősége örökségvédelmi célra;
- az örökségvédelmi bírságból befolyó összeg visszaforgatásának lehetősége (a bírság ne a központi költségvetésbe kerüljön, hanem az örökségvédelmi/régészeti alapba);
- a 2000-es évek óta újból és újból felmerül az örökségvédelmi adó/járulék kérdése (minden mélyépítéssel járó, engedélyköteles beruházás meghatározott %-a régészeti érintettségtől függetlenül, ami biztosíthatná, hogy a ráta valóban alacsony %-arányú maradhasson) → az ebből felhalmozódó összeg képezhetne örökségvédelmi/régészeti alapot, vagy ebből megoldhatóvá válna a központi régészeti feladatellátás meghatározott része (pl. forráshiányos nagyberuházások esetén). Ezt a problémakört át kell gondolni, és megfelelő számításokkal alá kell támasztani;
- szerencsejáték bevételek – célzott, régészeti, műemléki témájú sorsjegy kibocsátása;
- online adománygyűjtési kampányok – régészeti lelőhelyek feltárás, megmentés, fejlesztés témában – a szakmai irányító felügyelete alatt.

A lelőhelyek védelmének erősítését szolgáló lépések és lehetőségek *– bármelyik szervezeti modell esetén:*

a lelőhelyek általános védelmé*re szolgáló lépések:*

– javasoljuk, hogy a településrendezési eszközök módosításakor az örökségvédelmi hatóság előírhassa a tartalmilag elavult hatástanulmány aktualizálását;

– a települési örökségvédelmi hatástanulmány érvényességi idejét az intenzív gazdasági és társadalmi folyamatok, valamint a változó koncepciók (megújuló energia, vízvisszatartó tájgazdálkodás stb.) miatt a jelenlegi 10 évről 5–8 évre indokolt lenne lecsökkenteni. Szükség lenne az örökségvédelmi hatástanulmányok minőségének egységes megítélésére is, valamint a hatástanulmányok szakmai kontrolljára;

– továbbá szorosabb kapcsolatot kell kiépíteni a főépítészekkel és településtervezőkkel;

– elkerülés követelményének feltételrendszerét át kell gondolni;

– fel kell gyorsítani az országos régészeti topográfiai munkát és a lelőhely-revíziót;

– prediktív modellezés (örökségvédelmi előrejelző modell) lépéseinek megtervezése országos szinten, a prediktív modellezés eredménye alapján a nyilvántartásban is meg kell jeleníteni a régészeti érdekű területeket, és átgondolni a későbbiekben azt, hogy a régészeti érdekű terület fogalmához jogkövetkezmény kapcsolódjon (a településtervezés során önálló jelkulccsal lehet egyébként lehatárolni a régészeti érdekű területet);

– szükség van országos régészeti stratégia szakmai alapon történő kidolgozására, elfogadására és végrehajtására.

a lelőhelyek fizikai védelmé*nek erősítése, a gazdasági és gazdálkodási tevékenységek régészeti lelőhelyekre gyakorolt káros hatásának mérséklése:*

– hálózatos rendszerű örökségvédelmi lelőhely-monitoring rendszer (őrszolgálat) lehetőségének/kialakításának vizsgálata;

– lelőhelyek beruházással való elkerülésének következetes betartatása;

– azokat az egyedileg védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket, amelyek teljes elkerülése a megőrzés ajánlatos módja, ki kell sajátítani, de legalábbis kivonni a mezőgazdasági művelés alól;
– regeneratív (mélyszántás/szántás nélküli) mezőgazdasági technológia előnyben részesítése (a mg. számára jó a vízkészletek megtartása miatt /alkalmazhatósága korlátozott/, a régészeti lelőhelyvédelemnek jó a lelőhelyek szétszántásának kiküszöbölése);
– művelésváltás: a gyep (rét és legelő) művelési ágat előnyben kell részesíteni a mélyszántásos és talajlazításos szántókkal szemben;
– az EU közös agrárpolitikai támogatás lehetőségeinek vizsgálata (közösen a természetvédelmi és agrártárcákkal);
– erdő, termőföld használata terén örökségvédelmi szempontból kímélő gyakorlatok, technológiák, kutatása, fejlesztése, publikálása – kutatási programok, egyetemi együttműködések támogatásával;
– az erdőtelepítés és a tuskózásos fakitermelés kerülje el a lelőhelyeket. Szükség van továbbá az örökségvédelmi közreműködés kötelező beemelésére az erdőtervezési folyamatokba;
– az erdőterületre eső, védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet területén alakítsanak ki véderdőt, illetve örökségvédelmi rendeltetésű erdőt, szakmailag erdészeti és örökségvédelmi szempontból egyaránt átgondolt művelési technológiákkal, fafajokkal, vagy nyilvánítsák parkerdővé (ezzel megakadályozva a tuskózást);
– a fémkeresős kutatást megakadályozó műszaki megoldások kidolgozása, ha mást nem akadályoz a hivatásszerű fémkeresőzésben.

Egyéb javaslatok
– átgondolandó a jelenlegi 1711-es régészeti korszakhatárt megváltoztatni a 100 évnél idősebb, régészeti módszerekkel kutatható föld alatti emlékek védelmére és dokumentálására (a Kárpát-medence államainak többsége 100 évben húzta meg a régészeti örökség határát);
– javasolt szervezettebbé és nyitottabbá tenni a régészeti örökség védelmébe bevont más hatóságokkal való együttműködést, különösen a rendészeti szervekkel és a természetvédelmi őrszolgálattal.

A munkacsoport eredményei alapján az alábbi döntések előkészítése indokolt:

1. Átlátható és közérthető szabályozás és eljárásrend kialakítása:
- az örökségvédelmi jogszabályok megfontolt, széles szakmai konszenzuson alapuló, transzparens újjáalakítása, amely modern, átfogó, világos és koherens szabályozást eredményez
- elsődleges a jelenlegi szabályozás szerint a kulturális örökség körébe tartozó elemek további, jogszabályban rögzített védelmének megtartása („integrált örökségvédelem") – különösen a műemléki érték és a régészeti örökség együttes védelmére fókuszálva

2. Örökségvédelmi hatósági szervezetrendszer reformja:
- az örökségvédelmi hatósági–felügyeleti feladatellátás megújításának fontos keretkövetelménye egy önálló és független örökségvédelmi hivatal létrehozása az országosan egységes, transzparens szakmai és hatósági feladatellátás érdekében
- az örökségvédelmi hatóság függetlenségének és integritásának biztosítása érdekében fel kell oldani a kormányhivatalok építési és örökségvédelmi főosztályainak kettős szakmai irányítását (a kormányhivatalokon belüli önállósított örökségvédelmi feladatellátás rövid, átmeneti időszakra javasolt), ideális esetben a helyi örökségvédelmi hatósági feladatellátás a hivatal szervezetéhez kapcsolódik
- a területi örökségvédelem hatósági és felügyeleti feladatellátásának szorosabb ágazati szakmai irányítása

3. Az örökségvédelmet támogató pénzügyi módszerek kidolgozása, bevezetése és alkalmazása

A MAGYAR RÉGÉSZETI KUTATÁS RÖVID- ÉS KÖZÉPTÁVÚ TERVEI

V.1. A magyar régészettudomány küldetése, stratégiai irányai és kutatási prioritásai

A fő kérdés: Mi **a magyar régészet szerepe és tudományos célja** a 21. században? A magyar régészet 21. századi szerepe nem korlátozható a leletek feltárására, megmentésére és a nemzeti múlt bemutatására. Feladata, hogy a Kárpát-medence anyagi örökségéből ellenőrizhető, értelmezhető és társadalmilag hasznosítható tudást hozzon létre. Ehhez a tudományterületnek újra kell fogalmaznia társadalmi önmeghatározását: módszertana az utóbbi évtizedekben gyökeresen átalakult, miközben önleírása gyakran még mindig a 19. században kialakult fogalmi keretekhez, társadalomképhez és a társadalmi értékrendről alkotott elképzelésekhez kötődik. Ez ma már tudománypolitikai kérdés is, hiszen a múlt a politikai, médiapiaci, identitáspolitikai és digitális térben egyaránt erőteljesen formálódik.

A régészet elsődleges feladata ezért nem kész, változatlan múltképek szolgáltatása, hanem annak bemutatása, hogyan lehet a töredékes forrásokból felelős következtetéseket levonni. A lelet, a réteg, a tárgyegyüttes, a településszerkezet, az emberi maradvány vagy egy természettudományos mérés önmagában még nem jelentést hordozó adat, hanem értelmezésre szoruló bizonyíték. A régészet e bizonyítékok kontextusba helyezésével, összevetésével és kritikus értelmezésével alakítja a múlt anyagi nyomait megbízható társadalmi tudássá.

Ebben az értelemben a régészet a társadalom bizonyítékalapú emlékezeti infrastruktúrája. Segít abban, hogy a múlt ne nosztalgia, mítosz, politikai egyszerűsítés vagy áltudományos identitáspótlék legyen, hanem nyilvánosan ellenőrizhető és újraértelmezhető tudás. A Kárpát-medence múltja nem egyetlen eredettörténet, hanem egymásra rétegződő, egymással kölcsönhatásban álló társadalmak, eszmék, képzetek, technológiák, mobilitások, környezeti alkalmazkodások, illetve kulturális önkifejezések és kapcsolatok története. A régészet ennek sokszínűségét teszi láthatóvá a helyi tájhasználattól és településtörténettől az őskőkortól a római birodalmi kapcsolatrendszereken át a népvándorlás kori, középkori és újkori anyagi kultúráig. E szemléletből következik az is, hogy az 1711-es régészeti korszakhatár felülvizsgálata indokolt.

Tudományos értelemben a régészet integratív kutatási tér. Az emberi közösségek történetére, kulturális viszonyaira, életmódjára, mobilitására, technológiájára, gazdasági és kulturális kapcsolataira, környezeti alkalmazkodására vagy identitásformáira csak a humán-, természet- és élettudományok módszereinek összekapcsolásával adhat megalapozott választ. Az archeometria, az izotópkutatás, az archaeogenetika, az antropológia, a környezetrégészet, a térinformatika, a hálózatelemzés, a statisztika és a digitális és MI alapú adatfeldolgozás nem pusztán kiegészítő technikák: új kutatási helyzeteket teremtenek. Jelentésüket ugyanakkor mindig a régészeti kontextus és a történeti kérdésfeltevés adja meg. A régészet így nemcsak alkalmazza, hanem új problémákkal és forrásokkal gazdagítja is a társtudományokat.

A magyar régészet sajátos erőforrása a Kárpát-medence rendkívül gazdag, sok korszakot átfogó öröksége, valamint a térség közép-, kelet- és délkelet-európai kapcsolatrendszere. A hazai kutatás és a nemzetközi jelenlét nem egymást kizáró irány: a gazdag hazai forrásanyag szakszerű feldolgozása, illetve a nemzetközi kutatási térben való aktív, kezdeményező részvétel teremti meg a nemzetközi hozzájárulás alapját.

Különösen fontosak azok a kutatási kérdések, amelyek a mai társadalom számára is értelmezési keretet adnak: a vízhasználat, tájváltozás és klímaalkalmazkodás; környezeti és társadalmi krízisek; háború régészete, a mobilitás és népességmozgás; a technológiai változások, gazdasági hálózatok és erőforrás-használat; valamint a globalizáció, a centrum–periféria viszonyok, a kulturális változás dinamikája és mozgatórugói, illetve az identitásformák történeti vizsgálata. A római limes kutatása sem önmagában egy katonai határ története, hanem a birodalmi és helyi társadalmak, gazdasági hálózatok, mobilitások és kulturális alkalmazkodások találkozási zónájának vizsgálata. Ez egyszerre ad tudományos, oktatási és társadalmi relevanciát.

A tudományos munka, az örökségvédelem és a társadalmi hasznosulás ezért nem választható el egymástól. A feltárások során létrejövő leletanyag, dokumentáció és digitális adatvagyon nem lezárt adminisztratív eredmény, hanem jövőbeli kutatások, oktatási programok, kiállítások és közösségi tudás alapja. Feldolgozatlansága, rossz tárolása vagy hozzáférhetetlensége nemcsak szakmai veszteség, hanem a társadalom múltértelmezésének és emlékezeti infrastruktúrájának sérülése is. A régészeti örökséget ezért nem passzív teherként, hanem stratégiai erőforrásként kell kezelni.

A régészet társadalmi küldetése a tudás közvetítését is magában foglalja. A helyi örökség kutatása erősítheti a tájhoz és településhez való kötődést, a „tájotthonosságot"; a közösségi régészet pedig szakmailag ellenőrzött keretek között bevonhatja a helyi társadalmat a kutatásba és az örökség megőrzésébe. A közoktatásban a régészet különösen alkalmas a forráskritika, az érvelés, a bizonyítékhasználat és a hosszú távú gondolkodás fejlesztésére. Az AI-korszakban, amikor az ellenőrizetlen és manipulált tartalmak tömegesen jelennek meg, e készségfejlesztő szerepnek különös súlya van. A korszerű tudománykommunikáció feladata, hogy mindezt digitálisan hozzáférhető, vizuálisan erős és élményszerű, ugyanakkor szakmailag hiteles formákban tegye jelenvalóvá.

Összességében **a magyar régészet 21. századi küldetése** a Kárpát-medence múltjának anyagi forrásain alapuló, kritikus és felelősen használható társadalmi tudás létrehozása. Tudományos célja az interdiszciplináris, módszertanilag korszerű és nemzetközileg kapcsolódó kutatás; társadalmi feladata pedig a bizonyítékalapú történeti gondolkodás, a sokrétű kulturális emlékezet, valamint a helyi, nemzeti és európai önismeret erősítése.

A magyar régészet t**ársadalmi küldetés**e, hogy a Kárpát-medence múltjának anyagi nyomaiból ellenőrizhető, értelmezhető és hozzáférhető tudást hozzon létre, valamint segítse a világ kutatása által létrehozott tudás magyarországi recepcióját. Nem kész múltképeket ad, hanem megmutatja, hogyan lehet leletekből, rétegekből, tárgyegyüttesekből, környezeti nyomokból és természettudományos adatokból, valamint történeti forrásokból felelős következtetéseket levonni. Ezzel a társadalom bizonyítékalapú emlékezeti infrastruktúráját erősíti, és ellensúlyt képezhet a mítoszokkal, leegyszerűsítő identitásnarratívákkal és áltudományos magyarázatokkal szemben. Társadalmi jelentősége a kulturális örökség megőrzésén túl a nemzeti és a helyi közösségek önismeretében, a tájhoz és településhez való kötődés erősítésében, a közoktatásban használható forráskritikai szemléletben, valamint – megfelelő bemutatás esetén – a kulturális és turisztikai hasznosításban áll. Az AI-korszakban különösen fontos, hogy a régészet az adat, a hipotézis, az értelmezés és a bizonyíték közötti különbséget szisztematikusan elválasztva mutassa be.

Tudományos küldetése az emberi társadalmak hosszú távú működésének vizsgálata integratív módszerekkel. 2040-ig kiemelt kérdések lehetnek a tájhasználat, vízhasználat, klímaalkalmazkodás és talajromlás; a mobilitás, népességmozgás és identitás; a technológiai változások és gazdasági hálózatok; továbbá a birodalmi, regionális és helyi társadalmak kapcsolatainak kutatása.

A hazai, regionális és nemzetközi **kutatási irányok** áttekintésével és meghatározásával kapcsolatban le kell szögezni, hogy a magyar régészetnek három, egymásra épülő kutatási színtéren kell működnie:

- Hazai szinten elsődleges feladat a már feltárt és múzeumokban őrzött régészeti hagyaték felmérése, állagmegóvása, feldolgozása, publikálása és hozzáférhetővé tétele. A feltárásokon keletkező dokumentáció, leletanyag és digitális adat nem adminisztratív melléktermék, hanem további kutatások, oktatás és társadalmi közvetítés alapja.
- Regionális szinten a Kárpát-medence, valamint Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa kapcsolatrendszereinek kutatása a természetes keret. Magyarország sajátos földrajzi helyzete és gazdag leletanyaga lehetővé teszi a helyi jelenségek tágabb kulturális, mobilitási, kereskedelmi, technológiai, környezeti és társadalmi folyamatokba illesztését.
- Nemzetközi szinten a közös európai kutatási programok, a kutatói mobilitás, az infrastruktúra-hozzáférés, a nemzetközi publikációk és – indokolt esetben – külföldi lelőhelyeken folytatott expedíciós kutatások adhatnak keretet. A hazai örökség feldolgozása és a nemzetközi jelenlét nem egymással versengő, hanem egymást feltételező irányok.

Szükségesek **országos kutatási prioritások**, de ezek nem határozhatják meg kötelező érvénnyel, hogy mely korszakokat vagy történeti problémákat szabad vagy kell kutatni. Az országos prioritásoknak elsősorban azokra a közös feladatokra kell irányulniuk, amelyek intézményközi koordinációt, tartós infrastruktúrát és célzott finanszírozást igényelnek. Ilyen prioritás lehet: a veszélyeztetett, romló állapotú leletanyagok restaurálása és feldolgozása / a feldolgozatlan múzeumi anyagok országos felmérése, kutathatóságának nyilvántartása / a feltárási dokumentáció, adatkezelés, mintavétel és publikálás minimumszabványainak kialakítása / a régészeti adatvagyon hosszú távú megőrzése és összekapcsolhatósága / a restaurátori, állományvédelmi és kutatási kapacitások fejlesztése / a környezeti és mezőgazdasági hatásoknak kitett lelőhelyek preventív védelme. A prioritások szakmai egyeztetésen, átlátható és időszakonként felülvizsgált szempontokon alapuljanak. Nem kapcsolódhatnak politikai preferenciákhoz vagy csak évfordulós logikához. A prioritások ne kizárólagos kutatási irányok, hanem kiegészítő finanszírozási és szervezési keretek legyenek. A szabad témaválasztású, kutatói kezdeményezésű pályázatoknak változatlanul a rendszer alapját kell képezniük. Ezek mellett indokoltak olyan tematikus pályázatok, amelyek közös örökségvédelmi, adatkezelési vagy feldolgozási problémák megoldását támogatják.

A **kutatói szabadság**ot az garantálja, ha a prioritások kijelölése nem központi tartalmi irányítás, hanem széles szakmai konszenzus eredménye; ha a pályázatok értékelése szakmai és lehetőség szerint nemzetközi bírálatra épül; valamint ha a kisebb, helyi vagy korszakos kezdeményezések számára is megmaradnak az elérhető pályázati utak. Az alulról induló kutatásokból kinövő „magprojektek” később hosszabb programok alapjává válhatnak.

A **hosszú távú programok**at nem merev, 10–15 évre előre részletezett munkatervként, hanem egymásra épülő finanszírozási és értékelési ciklusokként érdemes kialakítani. Egy program működhet például három- vagy négyéves szakaszokban, amelyek végén független szakmai értékelés vizsgálja az eredményeket, a teljesíthetőséget és a következő periódus céljait.

Ez a forma egyszerre teremt hosszú távú kiszámíthatóságot és szakmai kontrollt. Lehetővé teszi, hogy a kutatók ne minden pályázati ciklusban teljesen új témával induljanak, de a kutatási kérdések, módszerek és együttműködések a közben felmerülő eredményekhez igazodjanak.

A programoknak tartalmazniuk kell a kutatási kérdést, a feltárási vagy forrásfeldolgozási tervet, a restaurálási és mintavételi stratégiát, az adatkezelést, a publikációt, az utánpótlásképzést és a társadalmi hasznosítást is. Finanszírozásukban a személyi kapacitást, a műszeres vizsgálatokat, a restaurálást, a dokumentációt és a publikációt egyaránt biztosítani kell.

A **múzeumok, egyetemek és kutatóintézetek** eltérő, de egymást kiegészítő szerepet töltenek be. A múzeumok őrzik a gyűjteményeket, biztosítják a leletanyaghoz való hozzáférést, a restaurálási hátteret és a közönséghez való kapcsolódás fontos tereit. Az egyetemek az alap- és továbbképzés, a módszertani megújulás, a tanásatások, valamint a hallgatók kutatási programokba való bevonásának helyei. A kutatóintézetek a hosszabb távú kutatásszervezés, a nemzetközi kapcsolatok és a nagyobb interdiszciplináris programok meghatározó szereplői lehetnek. A közös programokat már a tervezés kezdetétől együtt kell kialakítani. A múzeumi gyűjtemény és restaurátori igény, az egyetemi kutatói utánpótlás és a kutatóintézeti módszertani háttér ne utólag, hanem a kutatási terv részeként jelenjen meg.

A hosszú távú kutatási programokhoz **intézményi együttműködés**ek szükségesek: tartós, nem személyes kapcsolatokra épülő együttműködési formák múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek, örökségvédelmi szervek, restaurátorok és természettudományos laborok között. Ezeknek ki kell terjedniük a közös kutatási és képzési programokra / a leletanyaghoz, laborokhoz és digitális infrastruktúrához való hozzáférésre / a mintavétel, adatkezelés, restaurálás és publikáció szakmai protokolljaira / a kutatási eredmények megosztására és társadalmi közvetítésére / a hallgatók, fiatal kutatók és technikai szakemberek intézmények közötti mobilitására. A restaurátorok bevonása különösen fontos. A feltárás után végzett konzerválás késedelme közvetlenül lassítja vagy akár ellehetetleníti a tudományos feldolgozást. Emellett a még feltáratlan örökséget érő mezőgazdasági, talajkémiai és hidrológiai kockázatok kezelése régészek, restaurátorok, környezetvédelmi és mezőgazdasági szakemberek együttműködését igényli.

Magyarország valódi **tudományos versenyelőnnyel** rendelkezik. A legfontosabb előny a Kárpát-medence gazdag, sok korszakot átfogó leletanyaga és a térség közvetítő földrajzi helyzete. Ez különösen alkalmassá teszi Magyarországot arra, hogy hosszú távú társadalmi, kulturális, környezeti és technológiai folyamatokat vizsgáljon. Versenyelőnyt jelenthet:

- a Kárpát-medence őskori, római kori, népvándorlás kori, középkori és újkori társadalmainak kutatása;
- a mobilitás, kapcsolati hálózatok, kereskedelem és technológiaátadás vizsgálata;
- a környezetrégészeti, tájhasználati és klímaalkalmazkodási kutatások;
- a római limes és Pannonia regionális rendszerként való értelmezése;
- a megelőző feltárások során keletkezett nagy mennyiségű, sokszor egyedi kutatási potenciállal rendelkező adat és leletanyag feldolgozása;
- a régészeti örökség megőrzésének és preventív állományvédelmének fejlesztése.

A **nemzetközi versenyelőny** tekintetében nem az a cél, hogy a magyar régészet minden területen vezető szerepet töltsön be, hanem hogy ott váljon meghatározóvá, ahol a forrásanyag, a szakértelem és az intézményi háttér együtt valódi erősséget alkot. Ilyen területek lehetnek a Kárpát-medencei regionális kutatások, a mobilitás és kapcsolatrendszerek vizsgálata, a környezeti és társadalmi változások hosszú távú elemzése, továbbá a történeti és természettudományos módszereket összekapcsoló kutatások. Nemzetközi előny csak akkor tartható fenn, ha a magyar kutatók megfelelő hozzáférést kapnak a szakirodalomhoz, műszeres kapacitásokhoz és nemzetközi pályázati rendszerekhez; ha a leletanyag feldolgozása és publikációja kiszámítható; valamint ha a kutatócsoportok képesek angol nyelven, nemzetközi platformokon is közölni eredményeiket.

Az **európai és globális programokhoz való kapcsolódás** alapja a hazai kérdések nemzetközi nyelven való megfogalmazása. A Kárpát-medence leletanyaga akkor válik igazán láthatóvá, ha a magyarországi eredmények európai és globális problémákhoz kapcsolódnak: környezeti változásokhoz, mobilitáshoz, technológiák terjedéséhez, birodalmi rendszerekhez, gazdasági hálózatokhoz és kulturális kölcsönhatásokhoz. Ehhez szükséges a közös európai pályázatokban való részvétel, a nemzetközi labor- és infrastruktúra-hozzáférés, kutatócsere, közös képzések, hosszú távú regionális partnerségek, valamint nemzetközileg látható folyóiratokban és monográfiasorozatokban való publikálás. A határon átnyúló, Kárpát-medencei és délkelet-európai együttműködések különösen fontosak, de indokolt esetben a távolabbi, külföldi expedíciós programok is hozzájárulhatnak a tudományos és tudománydiplomáciai jelenléthez.

Cél: ***Egy olyan tudományos stratégiai keret kialakítása, amely meghatározza a magyar régészet rövid, majd hosszú távú (2040-ig) fejlődési irányait, nemzetközi jelenlétét.*** A beérkezett vélemények alapján nem egyetlen, teljesen egységes szakmai álláspont rajzolódik ki, hanem több, egymást részben kiegészítő hangsúly. Az alábbi összegzés ezért a visszatérő motívumokat és a lényeges vitapontokat emeli ki.

Helyzetelemzés

A vélemények a magyar régészetet egyszerre értelmezik tudományos, örökségvédelmi és társadalmi feladatként. Küldetése nem merül ki a leletek feltárásában: a Kárpát-medence múltjának kutatásán keresztül történeti önismeretet, helyi és országos kötődést, valamint ellenőrizhető, ideológiai egyszerűsítésektől mentes tudást adhat a társadalomnak. A régészet sajátos erőssége, hogy hosszú időtávban képes vizsgálni közösségek, környezet, technológiák, kulturális-, mobilitási- és identitásfolyamatok változásait.

A tudományos potenciál nagy: Magyarország és a Kárpát-medence gazdag leletanyaga, földrajzi helyzete és a régió történeti kapcsolatrendszerei nemzetközi érdeklődésre is számot tartanak. Ezt azonban korlátozza a feltárt anyagok nagy tömegének feldolgozatlansága, a kutatási idő és humán kapacitás hiánya, a szakirodalmi és műszeres hozzáférés egyenetlensége, valamint a publikációs és kiadói háttér gyengesége.

Az egyik alapvető felismerés, hogy az örökségvédelem, a megelőző feltárás és az alapkutatás ma sokszor külön logika szerint működik. A feltárások által létrehozott adatok, dokumentáció és leletanyag tudományos hasznosulása nem elég tervszerű. Ezzel összefüggésben a múzeumok, egyetemek és kutatóintézetek együttműködése sem egyszerűen kívánatos, hanem a kutatás, az oktatás, a gyűjteménykezelés és a társadalmi hasznosítás egymásra utaltsága miatt szükségszerű.

Prioritást élvező kutatási területek

A vélemények alapján nem egy szűk, korszakok szerint kijelölt prioritáslistát indokolt, inkább olyan kutatási területeket, amelyek a hazai örökség adottságaiból indulnak ki, ugyanakkor nemzetközi kérdésekhez kapcsolódnak. Ide sorolhatók:

- a Kárpát-medence hosszú távú környezettörténeti folyamatai, különösen a víz, a tájhasználat, az alkalmazkodás és az ember–környezet viszonya;
- a mobilitás, kapcsolatrendszerek, kereskedelem, technológiaátadás és csoportidentitások kutatása;
- a nagy mennyiségű, korábban feltárt leletanyag és dokumentáció elsődleges, majd tudományos feldolgozása;
- a kiemelt regionális rendszerek – például Pannonia és a limes hátországgal együtt értelmezett világa – kutatása;
- a magyar őstörténet és a Magyarországon, illetve a Kárpát-medencében különösen gazdagon vizsgálható korszakok és kulturális jelenségek;
- a célzott tervásatások, amelyek olyan lelőhelyeket és kérdéseket vizsgálnak, amelyekre a beruházásokhoz kötődő feltárások nem adnak megfelelő választ;
- az interdiszciplináris régészet, különösen az archeometria, bioarcheológia, környezetrégészet, digitális módszerek és nagy adathalmazok értelmezése.

A versenyelőny nem abból fakad, hogy Magyarország „mindenben” vezető kíván lenni, hanem abból, hogy az itt hozzáférhető forrásanyag, a Kárpát-medence közvetítő földrajzi helyzete és az erre épülő szakértelem bizonyos kérdésekben valódi előnyt jelent. Ezeket nem elszigetelt „hungarikumként”, hanem európai és globális folyamatok regionális esettanulmányaiként érdemes megjeleníteni.

Stratégiai alapelvek

Néhány világos alapelv körvonalazódik:

- Kérdésvezérelt, nem pusztán leletvezérelt kutatás. A feltárás, a mintavétel, a dokumentáció és az elemzés már a kutatási kérdésekhez igazodjon. Az interdiszciplináris vizsgálatoknak a projekt elejétől a régészeti értelmezéssel együtt kell épülniük.
- A kutatás és a társadalmi hasznosítás kapcsolata. A társadalmi kommunikáció nem helyettesítheti a publikációt és a feldolgozást. Hiteles ismeretterjesztés csak ellenőrzött, hivatkozható tudományos eredményekre épülhet; ugyanakkor a közoktatás, a kiállítások és a nyilvános kommunikáció a régészet legitimációjának fontos részei.
- Nyitottság és felelős adatkezelés. A tudományos adatoknak ellenőrizhetőnek és lehetőség szerint újrahasznosíthatónak kell lenniük, de a lelőhelyvédelmi és egyéb érzékeny adatokat védeni szükséges. Az egységesítés nem feltétlenül jelent kizárólagos központosítást: a kompatibilis rendszerek, a több példányban őrzött adatok és a biztonságos hosszú távú tárolás együtt lehetnek célok.
- A kutatói szabadság megőrzése. Ez a dokumentum egyik fontos vitapontja. Több hozzászólás ellenzi, hogy országos prioritások szűkítsék a szabad kutatási kezdeményezéseket; mások szükségesnek tartanak tematikus programokat. A két szempont összeegyeztethető, ha a szabad témaválasztású pályázatok mellett jelennek meg kiegészítő, szakmai alapon és átlátható módon kialakított tematikus felhívások. A prioritások így többletlehetőséget, nem kizárólagosságot jelentenének.
- Szakmai, nem politikai prioritáskijelölés. A tematikus irányok meghatározásának a múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek és szakmai szervezetek együttműködésére, valamint nemzetközi értékelésre kell épülnie.

Hosszú távú kutatási keretekre vonatkozó javaslatok

A 10–15 éves programok indítását az anyag indokoltnak tartja, különösen olyan esetekben, amelyek nagy leletanyagok feldolgozását, összetett természettudományos vizsgálatokat, regionális összehasonlítást vagy nemzetközi együttműködést igényelnek. E programoknak nem egyetlen kutatóhoz, hanem stabil kutatócsoportokhoz és intézményközi együttműködésekhez kell kapcsolódniuk. A hosszú távú működés feltételei:

- többéves, kiszámítható és ellenőrizhető finanszírozás;
- a kutatási programok mellett kisebb, gyorsabban teljesíthető pályázati formák a leletfeldolgozásra, tervásatásokra, képzésre és tudományszervezésre;
- a múzeumi gyűjtemények és szakemberek bevonása már a projekt tervezésének szakaszában;
- feldolgozó, restaurátori, technikusi és adatkezelő kapacitások bővítése;
- országosan hozzáférhető, de szakmailag bírált műszeres és laboratóriumi infrastruktúra;
- kutatói életpálya, mobilitás és továbbképzés, különösen digitális, statisztikai, természettudományos, nyelvi és kommunikációs kompetenciák terén;
- kiszámítható publikációs háttér, nemzetközi adatbázisokban látható folyóiratokkal és fenntartható monográfiasorozatokkal.

A múzeumok, egyetemek és kutatóintézetek feladatai eltérnek, de nem választhatók el mereven. A múzeumi gyűjtemények nélkül nincs forrásalapú kutatás; kutatás nélkül nincs magas színvonalú feldolgozás, kiállítás és oktatás; az egyetemi képzés pedig csak élő kutatási programokhoz kapcsolódva lehet vonzó és versenyképes.

Nemzetközi kutatási együttműködések és tudománydiplomácia

A magyar régészetnek három, egymást kiegészítő térben kell gondolkodnia: hazai, Kárpát-medencei–közép- és délkelet-európai, valamint globális szinten. A hazai örökség feldolgozása az elsődleges alap, de a régió történeti egységei és a határokon átnyúló kapcsolatrendszerek miatt elengedhetetlenek a romániai, szerbiai, horvátországi, ukrajnai és szélesebb V4+ együttműködések. A nemzetközi jelenlétnek több formája lehet:

- közös regionális kutatási programok és infrastruktúra-hozzáférés;
- európai uniós pályázatokra és kutatási hálózatokra való tudatos felkészülés;
- ösztöndíjak, szakembercsere és hosszú távú intézményi partnerségek;
- indokolt esetben magyar kezdeményezésű, külföldi lelőhelyeken megvalósuló expedíciós projektek;
- angol nyelvű, nemzetközi platformokon megjelenő publikációk, ugyanakkor a magyar nyelvű szakmai és ismeretterjesztő közlés fenntartása.

A tudománydiplomácia szempontjából a legfontosabb nem az egyszeri jelenlét, hanem a folytonosság: olyan együttműködések és publikációs struktúrák fenntartása, amelyekben a magyar régészet hosszú távon megbízható, kezdeményező és szakmailag látható partnerként van jelen.

V. 2. Örökségvédelem, megelőző régészet és tudományos feldolgozás kapcsolata

Fő kérdés: Hogyan válhat a régészeti örökség kezelése a tudományos kutatás szerves részévé? A régészeti örökség kezelése csak akkor tekinthető sikeresnek, ha a lelőhelyek és leletek megmentése nem önmagáért történik, hanem új tudományos ismeretek létrehozását és a kulturális örökség társadalmi hasznosítását szolgálja. A megelőző feltárás ezért nem a kutatás lezárása, hanem annak első fázisa. Már a feltárás tervezésekor biztosítani kell a későbbi feldolgozás, elemzés, publikálás és adatmegőrzés feltételeit. **A régészeti örökség védelme csak akkor teljes, ha a feltárások eredményei hosszú távon kutatható, feldolgozott és társadalmi haszonná alakított tudássá válnak.**

A feltárás, a restaurálás, a természettudományos vizsgálatok, az archeometriai elemzések, a tudományos feldolgozás, a publikálás és a bemutatás egymásra épülő elemei egyetlen kutatási életciklusnak, ezért az

örökségvédelem és a tudományos kutatás nem különálló tevékenységek, hanem egymást kölcsönösen feltételező folyamatok.

A megelőző régészet és az alapkutatás szorosabb összekapcsolásához a feltárások során keletkező adatokat és leletanyagot már a terepi munka kezdetétől tudományos erőforrásként kell kezelni. Ennek érdekében **a jelentősebb feltárásokhoz kutatási tervet** kell készíteni, a mintavételt és a dokumentációt a kutatási kérdésekhez kell igazítani, valamint biztosítani kell a kutatócsoportok korai bevonását és a feltárások elsődleges eredményeinek gyors közzétételét. Fontos **egy országos online leletközlő rendszer létrehozása** is, amely a korábbi Régészeti Kutatások Magyarországon (RKM) sorozat korszerű digitális utódjaként gyorsan hozzáférhetővé teszi az új eredményeket.

A későbbi kutathatóság érdekében minden feltárás esetében **egységes tudományos minimumkövetelményeket kell meghatározni**. Ennek részét képezi az egységes digitális dokumentáció, a térinformatikai nyilvántartás, a szabványos fotó- és 3D dokumentáció, az egységes mintavételi protokollok alkalmazása, az archeometriai vizsgálatokhoz szükséges minták megőrzése, valamint a FAIR-adatkezelési elvek szerinti adatkezelés és a digitális dokumentációk hosszú távú archiválása. Mindez biztosítja, hogy a feltárások során létrejövő adatok évtizedekkel később is új kutatási kérdések vizsgálatára legyenek felhasználhatók.

Ehhez a **finanszírozási rendszer szemléletváltására** is szükség van. A jelenlegi gyakorlat jellemzően csak a feltárás és az elsődleges feldolgozás költségeit fedezi, miközben sok esetben még a restaurálás, a nyilvántartásba vétel vagy az alapvető feldolgozás sem valósul meg teljeskörűen. A jövőben minden **feltárási projekt költségvetésének tartalmaznia** kell a restaurálás és állományvédelem, a raktározás, az elsődleges feldolgozás, és a minimálisan szükséges természettudományos vizsgálatok, a digitális adatfeldolgozás, a publikálás és a hosszú távú digitális adatmegőrzés költségeit is. A **minimálisan szükséges természettudományos vizsgálatok** körébe mindenképpen be kell vonni az ember- és állatcsontok szakszerű meghatározását. Emellett indokolt a feltárások során előkerült kőanyag geológus által végzett átvizsgálása és szakmai válogatása (selejtezés) is. Ez utóbbi nemcsak a leletanyag tudományos értékelését segíti elő (már az elsődleges feldolgozás során ismertté válik a kőanyag esetleges további vizsgálatában rejlő kutatási potenciál), hanem hozzájárul a hosszú távon megőrzendő raktári állomány mennyiségének optimalizálásához is. Egy feltárás csak akkor tekinthető valóban befejezettnek, ha ezek a feladatok is megvalósultak. **Országosan egységes, ugyanakkor korszerű feltárási és dokumentációs protokollokra** van szükség, amelyek biztosítják az egységes digitális terepi adatgyűjtést, a közös terminológia használatát, a GIS-alapú dokumentációt, a szabványos mintavételt, az archeometriai vizsgálatok előkészítését és a metaadatok egységes kezelését. Ezeknek a protokolloknak kompatibilisnek kell lenniük az országos régészeti adatbázisokkal és kutatási infrastruktúrákkal.

A megelőző feltárások során keletkező hatalmas adat- és leletanyag tudományos hasznosításának alapfeltétele a kutathatóság biztosítása. Ennek első lépéseként **országos szinten fel kell mérni a feldolgozatlan, restaurálatlan, leltározatlan és úgynevezett „gazdátlan" leletanyag mennyiségét**, majd létre kell hozni egy országos digitális nyilvántartást, amelyben ezek az anyagok kereshetők és kutathatók. Ehhez központi keresőrendszerre, digitális leletkatalógusra, nyílt metaadatokra és az egyetemi kutatásokkal való szoros kapcsolatra van szükség. Továbbá, felül kell vizsgálni a 47/2001. (III. 27.) Korm. rendelet vonatkozó rendelkezését (3. §) is, amely a muzeális intézménybe történő nyilvántartásba vételtől számított 5 évig elsőbbséget biztosít a leletet feltáró vagy elsőként feldolgozó szakember számára a kutatás és a tudományos hasznosítás terén, azonban jelenleg nincs olyan ellenőrzési vagy nyomonkövetési mechanizmus, amely biztosítaná, hogy ez az időszak valóban a leletanyag tudományos feldolgozására fordítódik. Ennek hiányában előfordulhat, hogy az 5 éves időszak érdemi kutatási eredmények nélkül telik el, miközben a leletanyag feldolgozása sem kezdődik meg, holott a feldolgozatlan leletanyag kiváló lehetőséget biztosít szakdolgozatok, doktori kutatások és közös egyetem–múzeum kutatócsoportok számára, miközben a kreditért végezhető

gyűjteményi és laboratóriumi gyakorlatok hozzájárulhatnak a feldolgozási hátralék csökkentéséhez és a következő kutatógeneráció gyakorlati képzéséhez.

A megelőző feltárások és az alapkutatások hatékonyabb összekapcsolása érdekében elvárás lehet a **kötelező kutatási terv készítése nagyobb feltárásokhoz** (kötelező leadni a régészeti terepmunka dokumentációjának leadásakor a Magyar Nemzeti Múzeumnak) továbbá **kötelező nyilatkozatot kell tenni a feldolgozási szándékról vagy a feldolgozásról való lemondásról** (kötelező leadni a régészeti terepmunka dokumentációjának leadásakor a Magyar Nemzeti Múzeumnak). Mivel az MNM számára le kell adni a kötelespéldányokat, mind a kutatás terv mind a feldolgozási nyilatkozat a lelőhely metaadatainak a részévé válik az MNM Régészeti Adatbázisában, így ezek az információk kereshetővé, és nyilvánosan elérhetővé válnak a régészek számára.

A feldolgozási hátralék csökkentése érdekében **növelni kell a múzeumok feldolgozó és restaurátori kapacitását, dedikált feldolgozási pályázatokat** kell indítani, valamint **nagyobb szerepet kell biztosítani a PhD-hallgatók és fiatal kutatók számára.** Nem minden leletanyagot szükséges azonos részletességgel feldolgozni, azonban minden anyagot olyan állapotban kell megőrizni és dokumentálni, hogy később tudományosan feldolgozható legyen. A feldolgozás országos prioritásait kizárólag szakmai szempontok – például a lelőhely jelentősége, a veszélyeztetettség, a tudományos potenciál vagy a nemzetközi jelentőség – alapján kell meghatározni.

A módszertani megújulásban kiemelt szerepet kapnak az **új technológiák**. A térinformatika, a 3D dokumentáció, a képfeldolgozás, az automatikus objektumfelismerés, a mesterséges intelligencián alapuló szöveg- és dokumentumelemzés, a hálózatelemzés és a prediktív modellezés nem helyettesítik a régészt, hanem jelentősen növelik a feldolgozás hatékonyságát és lehetővé teszik a korábban kezelhetetlen méretű adatállományok tudományos hasznosítását.

A javaslatok célja, hogy a feltárások során létrejövő régészeti örökség teljes tudományos potenciálja kibontakozhasson. Ennek érdekében egymásra épülő **feldolgozási forgatókönyveket kell kialakítani:** a feltárást követő 1–2 éven belül megvalósuló gyors alapfeldolgozást, a 3–6 éven belüli tematikus tudományos feldolgozást, valamint a 5–15 éves időtávon megvalósuló, interdiszciplináris kutatási programokat. Mindezt országos feldolgozási prioritások, egységes módszertani szabványok, korszerű kutatási infrastruktúra és a múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek, valamint természettudományos laboratóriumok hosszú távú együttműködése teheti fenntarthatóvá.

Vizsgálandó kérdések:

– ***Mi legyen az örökségvédelem és a tudományos kutatás kívánatos kapcsolata?*** A két területet egységes rendszerként kell kezelni. A régészeti örökség védelmének célja nem csupán a leletek megőrzése, hanem azok tudományos értelmezése és társadalmi hasznosítása. Tudományos feldolgozás nélkül a feltárás csupán adatmentés marad, míg örökségvédelem nélkül a kutatás elveszíti elsődleges forrásait. A feltárás, restaurálás, archeometriai vizsgálatok, feldolgozás, publikálás és bemutatás egyetlen kutatási életciklus elemei.

– Hogyan kapcsolható össze hatékonyabban a megelőző feltárás és az alapkutatás? A megelőző feltárások során keletkező anyagot már a feltárás kezdetétől kutatási potenciállal kell kezelni. Ennek eszközei:

- kötelező kutatási terv készítése nagyobb feltárásokhoz (kötelező legyen leadni a régészeti terepmunka dokumentációjának leadásakor a Magyar Nemzeti Múzeumnak;
- kötelező nyilatkozat a feldolgozási szándékról vagy a feldolgozásról való lemondásról (kötelező leadni a régészeti terepmunka dokumentációjának leadásakor a Magyar Nemzeti Múzeumnak;
- a mintavétel és dokumentáció tudományos kérdésekhez igazítása;
- a feltárások elsődleges eredményeinek gyors (1–2 éven belüli) publikálása;
- célzott pályázatok létrehozása a megelőző feltárások tudományos feldolgozására;
- kutatócsoportok bevonása már a terepi munkába;
- országos online leletközlő rendszer (RKM utódja).

– ***Milyen minimális tudományos követelmények biztosítsák minden feltárás későbbi kutathatóságát?*** A cél, hogy akár évtizedek múlva is új kutatási kérdések is vizsgálhatók legyenek ugyanazon adatok felhasználásával. Minden feltárás esetében egységes minimum-követelményeket kell meghatározni. Ide tartozik:

- egységes digitális dokumentáció;
- GIS-alapú térinformatikai nyilvántartás;
- szabványos fotó- és 3D dokumentáció;
- egységes mintavételi protokollok;
- archeometriai vizsgálatokhoz szükséges minták megőrzése;
- FAIR-elvek szerinti adatkezelés;
- DOI-val ellátott digitális dokumentáció.

– ***Hogyan biztosítható, hogy a feltárás a kutatás kezdete legyen, ne a lezárása?*** A jelenlegi finanszírozási rendszer elsősorban a feltárást és az elsődleges feldolgozást támogatja. A tapasztalat azonban az, hogy az elsődleges feldolgozás (1 éves dokumentáció elkészítése, restaurálás/állagmegőrzés, nyilvántartásba vétel) már nem fér bele a finanszírozásba, különösen, ha sok a leletanyag és ezen belül is a fémtárgy. A projekt csak akkor tekinthető lezártnak, ha ezek is elkészültek. A jövőben minden feltárás költségvetésének tartalmaznia kellene:

- a teljes restaurálást/állagvédelmet,
- raktározási költséget,
- elsődleges feldolgozást,
- természettudományos vizsgálatokat,
- digitális adatfeldolgozást,
- publikációt,
- hosszú távú adatmegőrzést (kötelező repozitálás).

– ***Milyen tudományos szempontú feltárási és dokumentációs protokollokra van szükség?*** Országosan egységes, ugyanakkor korszerű protokollokra van szükség. Ezek tartalmazzák:

- egységes, digitális terepi adatgyűjtést;
- egységes terminológiát;
- kötelező GIS-integrációt;
- szabványos mintavételt;
- archeometriai vizsgálatok előkészítését;
- metaadatok egységes kezelését.

A protokolloknak kompatibilisnek kell lenniük az országos régészeti adatbázisokkal.

– ***Hogyan hasznosítható a megelőző feltárások során keletkező hatalmas adat- és leletanyag?*** A legfontosabb feladat az adatok kutathatóvá tétele. Első lépésben fel kell mérni, hogy országosan mennyi mosatlan, restaurálatlan, feldolgozatlan, leltározatlan anyag van. Ehhez szükséges:

- országos digitális nyilvántartás (gazdátlan, feldolgozatlan anyagok országosan kereshetők legyenek);
- kutatható adatbázisok;
- nyílt metaadatok;
- központi keresőrendszer;
- digitális leletkatalógus;
- kapcsolódás az egyetemi kutatásokhoz.

– ***Hogyan lehet kezelni a feldolgozatlan leletanyag mennyiségét?*** A jelenlegi legnagyobb probléma a feldolgozási kapacitás hiánya. Nem minden anyagot kell azonos részletességgel feldolgozni, de minden anyagot kutatható állapotban kell megőrizni. Szükséges:

- múzeumi feldolgozó osztályok létrehozása;
- restaurátori kapacitások bővítése;
- dedikált feldolgozási pályázatok;

- PhD-hallgatók és fiatal kutatók bevonása;
- országos prioritási lista készítése.

– ***Hogyan határozhatók meg a tudományos feldolgozás országos prioritásai?*** A prioritásokat nem politikai, hanem szakmai alapon kell kijelölni. A prioritásokat időszakosan felülvizsgáló szakmai testület határozza meg. Javasolt prioritási szempontok:

- országos jelentőségű lelőhelyek;
- veszélyeztetett leletanyag;
- nagyberuházások feltárásai;
- kiemelkedő tudományos potenciál;
- nemzetközi jelentőség;
- új módszertani lehetőségek.

– ***Milyen szerepet kaphatnak az új technológiák (GIS, 3D dokumentáció, MI)?*** Az új technológiák nem helyettesítik a régészt, hanem megsokszorozzák a feldolgozási kapacitást. Az MI különösen a nagy adattömegek feldolgozásában és az adattisztításban jelenthet áttörést. Kiemelt fejlesztési területek:

- országos GIS-rendszerek (pl. MNM Régészeti Adatbázis térinformatikai modul);
- 3D dokumentáció;
- automatikus objektumfelismerés;
- képfeldolgozás;
- szöveg- és dokumentumelemzés;
- hálózatelemzés;
- prediktív modellezés.

– ***Hogyan kapcsolható a feldolgozás az egyetemi képzéshez és kutatási programokhoz?*** A feldolgozatlan leletanyag kiváló képzési erőforrás. Így a hallgatók valós kutatási projektekben vesznek részt, miközben a múzeumi feldolgozási hátralék is csökken. Javasolt:

- országos szakdolgozati témabank;
- PhD-programok kapcsolása múzeumi anyagokhoz;
- közös egyetem–múzeum kutatócsoportok;
- kreditért végezhető gyűjteményi és laboratóriumi gyakorlatok;
- hosszú távú kutatási programok.

Cél: *A feltárások során létrejövő örökség tudományos értékének teljesebb kibontása*

Feldolgozási forgatókönyvek

- Gyors alapfeldolgozás (1–2 év): restaurálás / digitalizálás / alapleírás / első publikáció
- Tematikus tudományos feldolgozás (3–6 év): részletes elemzés / archeometria / nemzetközi publikáció
- Hosszú távú kutatási program (5–15 év): interdiszciplináris kutatás / újramintázás / nemzetközi együttműködések / új módszerek alkalmazása

Feldolgozási prioritások

- veszélyeztetett leletanyag
- nagyberuházások feltárásai
- országos jelentőségű lelőhelyek
- feldolgozatlan nagyberuházásos anyagok
- kiemelt tudományos potenciállal rendelkező gyűjtemények
- egyetemi és kutatóintézeti kutatásokba bevonható anyagok
- nemzetközi kutatási programokhoz kapcsolható leletek

Módszertani fejlesztési irányok

A feldolgozatlan múzeumi anyagok országos felmérése, kutathatóságának nyilvántartását követően a legfontosabb fejlesztési irányok a következők:

- országos digitális dokumentációs szabványok
- egységes régészeti adatmodell
- FAIR-kompatibilis adatkezelés
- térinformatika és 3D dokumentáció általános alkalmazása
- mesterséges intelligencia támogatott adatfeldolgozás
- szabványos archeometriai mintavételi protokollok
- országos kutatható lelet- és adatnyilvántartás
- kutatási infrastruktúra (laborok, restaurálás, adattárolás) fejlesztése
- egyetem–múzeum–kutatóintézet együttműködésének intézményesítése

V. 3. Régészeti adatvagyon, kutatási infrastruktúra és módszertani megújulás

Fő kérdés: ***Hogyan alakítható át a régészeti adatvagyon korszerű tudományos infrastruktúrává?*** A régészeti adatvagyont nem pusztán archiválandó dokumentumok összességeként, hanem **nemzeti kutatási infrastruktúraként** kell kezelni. Ennek alapja egy olyan országos, hálózatos, interoperábilis adatökoszisztéma, amely összekapcsolja a lelőhelyeket, a feltárási dokumentációkat, a természettudományos vizsgálatok eredményeit, a leletanyagokat és a tudományos publikációkat. A cél nem új rendszerek létrehozása, hanem a meglévő rendszerek közös szabványok mentén történő összekapcsolása.

Ennek érdekében **országos, hálózatos és interoperábilis adatökoszisztémát** kell kialakítani, amely nem új, egymással versengő adatbázisok létrehozására épül, hanem a meglévő rendszerek – így különösen a Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisa és Nemzeti Régészeti Repozitóriuma, az ÖVNYR, a múzeumi nyilvántartások, a laboratóriumi adatbázisok, valamint az egyetemi és kutatóintézeti rendszerek – szabványos összekapcsolására. Az egységes adatmodellek, a kötelező metaadatszabványok, az interoperábilis adatkapcsolatok, a FAIR-adatkezelési elvek, a verziókövetés, a differenciált jogosultságkezelés és a hosszú távú digitális megőrzés együttesen biztosíthatják, hogy a régészeti adatok ne csupán megőrződjenek, hanem a kutatás számára folyamatosan hozzáférhetők és újraértelmezhetők maradjanak. A jelenleg hatályos jogszabályban meghatározott kötelező dokumentációs kötelezettségek – (a Korm. rendelet 27. § (1) bekezdés szerinti dokumentáció) – körét ezért célszerű kiterjeszteni valamennyi örökségvédelmi és örökségtudományi tevékenység során keletkező digitális dokumentációra, beleértve a restaurálási, archeometriai és feldolgozási adatokat is.

A korszerű kutatási infrastruktúra azonban nem kizárólag digitális rendszerekből áll. Szükség van az **archeometriai, örökségtudományi, bioarcheológiai és restaurátori laboratóriumok országos hálózatának** fejlesztésére, modern műszerezettségre, korszerű gyűjteményi raktárakra, digitalizáló és 3D dokumentációs központokra, valamint megfelelő humán infrastruktúrára, beleértve az adatkurátorok, kutatási adatmenedzserek és interdiszciplináris szakemberek képzését is.

A természettudományos vizsgálatoknak a jövőben nem különálló szolgáltatásként, hanem a régészeti kutatás integrált részeként kell működniük, országos mintavételi protokollok, egységes adatkezelés és közvetlen adatkapcsolat révén.

A **lelőhely-nyilvántartás és az országos régészeti topográfia** fejlesztésének szintén az integrált adatkezelésre kell épülnie. A különböző nyilvántartások automatikus adatkapcsolata, a távérzékelési adatok, a GIS-alapú elemzések és a folyamatos adatgazdagítás lehetővé teszik a lelőhelyek monitorozását, a prediktív modellezést és egy korszerű digitális topográfiai rendszer kialakítását.

A **módszertani megújulás kulcsszereplője a digitalizáció és a mesterséges intelligencia**. A GIS, a fotogrammetria, a 3D dokumentáció, a képfeldolgozás, a gépi tanulás, a természetesnyelv-feldolgozás és az automatikus adatkinyerés alkalmazása lehetővé teszi, hogy a különböző formátumú dokumentumokból – PDF-ekből, Word- és Excel-fájlokból, digitalizált kéziratokból, fotókból vagy rajzokból – strukturált, kereshető és egymással összekapcsolható kutatási adatok jöjjenek létre. Ez jelentősen növeli a meglévő adatvagyon tudományos értékét, és új kutatási lehetőségeket teremt a nagy adattömegek elemzése, a hálózatelemzés és a prediktív modellezés számára.

A **régészeti adatvagyon korszerű tudományos infrastruktúrává alakítása** tehát egy olyan egységes, digitális és jövőorientált kutatási ökoszisztéma kialakítását jelenti, amelyben a különböző intézményekben keletkező adatok közös szabványok alapján kapcsolódnak egymáshoz, hosszú távon megőrződnek, biztonságosan hozzáférhetők, újrahasznosíthatók és korszerű elemzési módszerekkel feldolgozhatók. Az országos együttműködésre, interoperábilis adatkezelésre, fejlett laboratóriumi és digitális infrastruktúrára, valamint a mesterséges intelligencia alkalmazására épülő rendszer biztosíthatja, hogy Magyarország régészeti tudásvagyona a jövőben a hazai és nemzetközi kutatás egyik meghatározó stratégiai erőforrásává váljon.

Vizsgálandó kérdések:

– ***Mi számít régészeti kutatási adatnak?*** Kutatási adatnak tekintendő minden olyan információ, amely a régészeti kutatás során keletkezik vagy ahhoz kapcsolódik. Többek között ide tartoznak:

- lelőhely- és objektumadatok;
- terepi dokumentációk;
- terepi fotók és rajzok;
- terepi 3D modellek, Lidar, és légifotó állományok;
- ásatási naplók;
- térinformatikai állományok;
- restaurálási dokumentáció;
- feldolgozási dokumentáció
- tárgyfotók, rajzok, 3D modellek;
- archeometriai és természettudományos vizsgálatok eredményei;
- leltári és gyűjteményi nyilvántartások;
- publikációk és az összes ún. „szürke irodalom”;
- metaadatok.

– ***Hogyan biztosítható az adatok egységes kezelése és hosszú távú megőrzése?*** A hosszú távú megőrzés nem egyszerű archiválási feladat, hanem a nemzeti tudásvagyon megőrzése. A Nemzeti Régészeti Repozitórium ezt a funkciót már jelenleg is betölti, de további fejlesztések szükségesek. Az országos rendszer alapelvei:

- egységes adatmodell;
- kötelező metaadatszabványok;
- interoperábilis adatbázisok;
- FAIR-adatkezelési elvek;
- verziókövetés;
- szabályozott jogosultságkezelés és embargó engedélyezés;
- országos digitális repozitórium.

– ***Hogyan kapcsolhatók össze a meglévő adatbázisok és nyilvántartások?*** A Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisa már jelenleg is olyan országos csomópont, amelyre interoperábilis módon más rendszerek épülhetnek és kapcsolódhatnak hálózatos módon. A cél nem egyetlen központi adatbázis létrehozása, hanem egy hálózatos országos adatplatform, amelyben:

- az MNM Régészeti Adatbázis,
- az MNM Nemzeti Régészeti Repozitórium,
- az ÖVNYR,
- a múzeumi nyilvántartások,
- laboratóriumi adatbázisok,
- egyetemi és kutatóintézeti rendszerek közös szabványokon keresztül kommunikálnak.

– ***Milyen országos infrastruktúrákra van szükség?*** Az országos infrastruktúra négy pillérre épül:

1. Digitális infrastruktúra
   - országos adatplatform;
   - repozitórium;
   - felhőalapú adattárolás;
   - API-k;
   - nagy teljesítményű szerverek.
2. Kutatási infrastruktúra
   - archeometriai laborok hálózata;
   - restaurátorközpontok hálózata;
   - bioarcheológiai laborok hálózata;
   - GIS és távérzékelési központok hálózata.
3. Gyűjteményi infrastruktúra
   - korszerű raktárak;
   - központi digitalizáló műhelyek;
   - fotó- és 3D dokumentációs központok.
4. Tudásinfrastruktúra
   - kutatókönyvtárak;
   - nemzetközi adatbázis-előfizetések;
   - országos képzési és továbbképzési programok.

– *Milyen országos laboratóriumi, restaurálási és gyűjteményi infrastruktúra szükséges a kutatásokhoz?*
- restaurátorközpontok létrehozása;
- országos archeometriai laborhálózat;
- modern műszerezettség;
- megfelelő személyi háttér;
- korszerű raktárbázisok.

– ***Hogyan fejleszthető a lelőhely-nyilvántartás és az országos régészeti topográfia?*** A lelőhely-nyilvántartásnak a jövőben kapcsolódnia kell tudományos adatplatformokhoz, de legalább a Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisához. Fejlesztési irányok:
- automatikus adatkapcsolat az ÖVNYR és az MNM Régészeti Adatbázis között;
- folyamatos adatgazdagítás;
- távérzékelési adatok integrálása (pl. MNM Régészeti Adatbázis Térinformatikai Modulja);
- monitorozási funkciók;
- prediktív modellek;
- országos topográfiai program újraindítása.

– ***Milyen országos adatkezelési és digitalizációs rendszerre van szükség?*** Fontos, hogy ne csak a feltárási dokumentáció, hanem a restaurálási dokumentációk, archeometriai eredmények, fotók, rajzok és egyéb kutatási állományok is bekerüljenek az országos rendszerbe (lásd fent). A szisztematikus archiválási rendszer kialakítása érdekében a jelenleg hatályos jogszabályokban meghatározott kötelező dokumentációs kötelezettségek (jelentés és dokumentáció) indokolt kiterjeszteni az örökségvédelmi és örökségtudományi tevékenységek során keletkező valamennyi releváns dokumentumtípusra. A rendszer alapelvei:

- szabványos metaadatok;
- egységes fájlstruktúra;
- kötelező minden régészeti dokumentációra kiterjedő archiválás;
- automatikus verziókövetés;
- hosszú távú digitális megőrzés.

– ***Hogyan biztosítható az adatok hosszú távú megőrzése és kutathatósága?*** A FAIR-elvek alkalmazása összeegyeztethető a lelőhelyek érzékeny adatainak védelmével, ha differenciált jogosultságkezelés működik. Szükséges:

- országos digitális repozitórium (pl. MNM Régészeti Adatbázis és Nemzeti Régészeti Repozitórium. Az MNM jogszabályi kötelezettségénél fogva egyébként is gyűjti ezeket;
- kötelező archiválási protokollok;
- redundáns adattárolás;
- nyílt metaadatok;
- DOI-azonosítók;
- kutatási engedélyhez kötött hozzáférési rendszer.

– ***Hogyan alkalmazhatók a GIS, 3D dokumentáció, természettudományos módszerek és mesterséges intelligencia?*** A modern módszereknek a régészeti munkafolyamat teljes életciklusát kell lefedniük. Kiemelt alkalmazási területek:

- GIS-alapú elemzések;
- 3D dokumentáció;
- fotogrammetria;
- archeometriai vizsgálatok;
- automatikus adatkinyerés;
- gépi tanulás;
- természetesnyelv-feldolgozás;
- OCR;
- képfelismerés.

– ***Hogyan építhetők be hatékonyabban a természettudományos módszerek?*** A természettudományos vizsgálatoknak nem különálló szolgáltatásként, hanem a kutatás integrált részeként kell működniük. Ennek feltételei:

- országos mintavételi protokollok;
- közös laborhálózat;
- stabil alapfinanszírozás;
- műszerfejlesztés;
- egységes adatkezelés;
- laboreredmények közvetlen integrálása az országos adatplatformba.

– ***Hogyan használhatók az új technológiák és elemzési módszerek?*** A legfontosabb fejlesztési irányok:

- mesterséges intelligencia az adatgazdagításban;
- automatikus metaadat-képzés;
- hálózatelemzés;
- prediktív modellezés;
- digitális topográfia;
- felhőalapú együttműködési platformok;
- nyílt API-k;
- nagy adattömegek elemzése.

Cél: ***Egy integrált, digitális és jövőorientált régészeti kutatási infrastruktúra megalapozása.***

Adatstratégiai javaslat

- Országos, hálózatos régészeti adatplatform létrehozása a meglévő rendszerekre építve.
- A Régészeti Adatbázis és a Nemzeti Régészeti Repozitórium fejlesztése országos integrációs csomópontként.
- Egységes adatmodellek és metaadatszabványok kötelező alkalmazása.
- A FAIR-adatkezelési elvek és a differenciált hozzáférési rendszer országos bevezetése.
- A feltárási, restaurálási, archeometriai és feldolgozási dokumentáció teljes körű digitális archiválása.
- API-alapú összekapcsolás az ÖVNYR-rel és más intézményi adatbázisokkal.
- Mesterséges intelligenciára épülő adatkinyerési és tudásmenedzsment-megoldások fejlesztése.

Országos kutatási infrastruktúra-fejlesztési irányok

Digitális infrastruktúra

- országos adatplatform és repozitórium;
- nagy teljesítményű adattárolás és biztonsági mentések;
- felhőalapú szolgáltatások;
- országos GIS-infrastruktúra.

Laboratóriumi infrastruktúra

- archeometriai laborhálózat fejlesztése;
- restaurátorközpontok létrehozása;
- bioarcheológiai és természettudományos kapacitások bővítése.

Gyűjteményi infrastruktúra

- korszerű műtárgyraktárak;
- digitalizáló központok;
- országos 3D dokumentációs kapacitás.

Humán infrastruktúra

- adatkurátorok és kutatási adatmenedzserek alkalmazása;
- digitális kompetenciák fejlesztése;
- interdiszciplináris képzések és továbbképzések.

A jövő régészeti kutatási infrastruktúrája nem elsősorban új adatbázisokat jelent, hanem egy szabványosított, interoperábilis, digitális ökoszisztémát, amelyben a meglévő tudásvagyon kutatható, újrahasznosítható és hosszú távon megőrizhető. Ennek alapja a közös adatmodellek, az országos együttműködés és a kutatási infrastruktúra összehangolt fejlesztése.

V. 4. Kutatási rendszer, finanszírozás, intézményi együttműködés és kutatói életpálya

Fő kérdés: *Hogyan biztosítható **a magyar régészeti kutatás hosszú távú fenntarthatósága**?* A fenntarthatóság nem kizárólag finanszírozási kérdés. A kutatási rendszer akkor működhet hosszú távon, ha a régészeti örökség feltárása, restaurálása, feldolgozása, adattárolása, publikálása, oktatása és társadalmi hasznosítása egymásra épülő, intézményesen összekapcsolt folyamattá válik. A jelenlegi rendszerben e feladatok gyakran szétválnak: a megelőző feltárás, az örökségvédelem és az alapkutatás eltérő logikák szerint működnek, miközben a feldolgozatlan anyagok, a restaurátori kapacitáshiány, az egyenetlen adatinfrastruktúra és a bizonytalan életpálya egymást erősítő problémákat okoznak.

A kutatás fenntarthatóságának alapfeltétele, hogy az állam a régészeti örökséget ne csak védendő, hanem feldolgozandó és kutatható közvagyonként kezelje. A feltárás nem a kutatás vége, hanem kezdete: a leletanyag, a dokumentáció, a minták és a digitális állományok csak restaurálással, rendezéssel, elemzéssel,

hozzáféréssel és publikációval válnak valódi tudományos eredménnyé. Ennek megfelelően a kutatási finanszírozásnak nem csupán az ásatást, hanem a teljes kutatási ciklust kell fedeznie.

Vizsgálandó kérdések:

– ***Milyen finanszírozási modellek támogatják a hosszú távú kutatásokat?*** A hosszú távú régészeti kutatás alapja a stabil intézményi alapfinanszírozás, amely nem kizárólag pályázatokból fedezi a múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek, és adatkezelési infrastruktúrák működését. Ezt egészíthetik ki a többéves, kutatócsoportokra és intézményi együttműködésekre épülő programfinanszírozások. A 10–15 éves programokat több, például három- vagy négyéves értékelési és finanszírozási szakaszra célszerű bontani. A program így hosszú távon tervezhető marad, de rendszeres szakmai értékelés után módosítható vagy megújítható. A finanszírozásnak a kutatás teljes ciklusát kell fedeznie: a feltárást, restaurálást, feldolgozást, természettudományos vizsgálatokat, adatrendezést, publikációt és társadalmi közvetítést is.

– ***Hogyan lehet egyensúlyt teremteni nagy programok és kisebb célzott kutatások között?*** A nagy, hosszú távú programok mellett szükségesek kisebb, világos célú és reálisan teljesíthető pályázati formák. A nagy programok alkalmasak összetett, interdiszciplináris és intézményközi kérdések vizsgálatára, infrastruktúrák működtetésére és nemzetközi partnerségek építésére. A kisebb pályázatok ugyanakkor lehetőséget adnak feldolgozatlan leletanyagok rendezésére, célzott tervásatásokra, módszertani kísérletekre, pilotvizsgálatokra, fiatal kutatók önálló indulására és új kutatási irányok kipróbálására. A két szint között átjárásra van szükség: a kisebb, sikeres „magprojektek” válhassanak később nagyobb kutatási programok alapjává. Így a rendszer nemcsak a már erős csoportokat támogatja, hanem folyamatosan termeli az új kutatási kezdeményezéseket is.

– ***Megfelelő arányban támogatja-e a rendszer a feldolgozást és publikációt?*** A rövid válasz: nem. A feltárás, különösen a beruházásokhoz kapcsolódó megelőző feltárás finanszírozása nincs megfelelő arányban a restaurálással, az elsődleges és tudományos feldolgozással, a mérésekkel, a dokumentáció rendezésével és a publikációval. Emiatt nagy mennyiségű leletanyag marad feldolgozatlanul, miközben állapota romolhat, tudományos értéke pedig részben vagy teljesen elveszhet. A finanszírozásnak külön, célzott keretet kell biztosítania a korábbi feltárások anyagának feldolgozására és közzétételére. A tudományos teljesítmény értékelésének is túl kell lépnie a folyóiratcikkek kizárólagos előnyén: értéknek kell tekinteni a leletanyagok rendezését és kutathatóvá tételét, a jól strukturált adatbázisok létrehozását, a módszertani protokollokat, a leletközléseket és a monográfiákat is.

– ***Milyen intézményi együttműködések szükségesek?*** Tartós együttműködés szükséges a múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek, örökségvédelmi szervek, restaurátorok, természettudományos laborok és adatkezelési intézmények között. Ennek nem személyes kapcsolatoktól függő alkalmi együttműködésekre, hanem közös kutatási programokra, megosztott infrastruktúrákra, szabványosított adatkezelésre és világos felelősségi rendekre kell épülnie. Különösen fontos a restaurátorok és a természettudományos szakemberek korai bevonása. A mintavételt, az állományvédelmet, a restaurálást és a vizsgálati stratégiát már a kutatás, illetve a feltárás tervezésekor össze kell kapcsolni a régészeti kérdésfeltevéssel.

– ***Milyen feladatmegosztás biztosíthatja a múzeumok, egyetemek és kutatóintézetek hatékony együttműködését?*** Az elsődleges alapműködési irányok mellett jelentős átfedések vannak a feladatok ellátásában, így pl. a tudományos kutatás is mindhárom fő szereplő tevékenységének részét alkotja. A múzeumok elsődleges feladata a gyűjtemények őrzése, a leletanyaghoz való hozzáférés, a restaurálás, a nyilvántartás, valamint a kiállításokon és közösségi programokon keresztül történő közvetítés. Az egyetemek alapfeladata az alap- és továbbképzés, a hallgatók kutatásba való bevonása, a módszertani képzés és a tudományos írás oktatása. A kutatóintézetek szerepe a hosszabb távú kutatásszervezés, a nemzetközi kapcsolatok, az interdiszciplináris programok és az országos szakmai koordináció lehet. E feladatok azonban nem választhatók el mereven. A múzeumi gyűjtemények nélkül nincs forrásalapú kutatás; kutatás nélkül nincs magas színvonalú feldolgozás, kiállítás és egyetemi oktatás; az egyetemek pedig csak élő kutatási programokon keresztül tudnak valódi utánpótlást képezni. A közös programokat ezért a kezdetektől együtt kell tervezni.

– ***Hogyan tehető kiszámíthatóvá a hosszú távú kutatások finanszírozása?*** A kiszámíthatóságot a többéves finanszírozási kötelezettségvállalás, az előre rögzített értékelési ciklusok és a világos teljesítési feltételek biztosíthatják. A hosszú távú programok ne minden évben újraosztott, bizonytalan keretekből működjenek, hanem többéves szerződésekkel, köztes szakmai értékeléssel. A finanszírozási rendszerben külön kell választani az intézményi alapműködéshez szükséges forrásokat és a versenyalapú kutatási támogatásokat. Nem lehet kizárólag pályázati pénzből fenntartani a raktárakat, restaurátori kapacitásokat, adatbiztonságot vagy a kutatói állásokat. A pályázatoknak a kutatási többletet, az új kérdéseket és az együttműködések fejlesztését kell szolgálniuk.

– ***Hogyan erősíthető az intézmények közötti mobilitás?*** A mobilitás feltétele, hogy a múzeumokban, egyetemeken és kutatóintézetekben ne jelentsen szakmai vagy anyagi hátrányt az intézményváltás. Ehhez összehasonlítható bérezés, átlátható előmeneteli rendszer, védett kutatási idő, elismerhető teljesítményszempontok és hozzáférhető infrastruktúra szükséges. Gyakorlati eszköz lehet a közös doktori és posztdoktori programok, intézményközi ösztöndíjak, vendégkutatói helyek, közös tanásatások, feldolgozó projektek és a laborokhoz való támogatott hozzáférés. Fontos, hogy a kutatók mobilitása ne egyéni kockázat, hanem tudatosan támogatott szakmai fejlődési lehetőség legyen.

– ***Ki végzi majd a kutatásokat 10–15 év múlva?*** A jövő kutatásait a mai hallgatók, doktoranduszok, fiatal muzeológusok, terepi régészek, restaurátorok és technikai szakemberek végzik majd. Ennek feltétele azonban, hogy a rendszer képes legyen őket megtartani, megfelelő munkafeltételeket és fejlődési lehetőségeket kínálni számukra. A jelenlegi szakemberállomány, korösszetétel és kompetenciák országos felmérése szükséges ahhoz, hogy láthatóvá váljon, mely tudások, specializációk és intézményi kapacitások veszélyeztetettek. Az utánpótlást nemcsak régészekben, hanem restaurátorokban, leletfeldolgozókban, technikusokban, adatkezelőkben, rajzolókban, fotósokban, laboratóriumi és természettudományos szakemberekben is tervezni kell.

– ***Hogyan támogatható a fiatal kutatók pályán maradása és szakmai mobilitása?*** A fiatalok megtartásának alapja a kiszámítható életpálya: megfelelő kezdőfizetés, határozott és határozatlan idejű kutatói státuszok, posztdoktori lehetőségek, pályázati önállóság és védett kutatási idő. A PhD-ösztöndíjak emelése, a hallgatói és doktoranduszi kutatási ösztöndíjak, valamint a kutatási programokhoz kapcsolt asszisztensi és gyakornoki helyek közvetlenül csökkenthetik a pályaelhagyást. A fiatalok számára fontos, hogy saját kutatási kérdésekkel is elindulhassanak, ugyanakkor tapasztalt kutatók, muzeológusok és restaurátorok mentorálják őket. A feldolgozatlan leletanyagokhoz kapcsolódó BA-, MA- és PhD-témák, valamint a kisebb célzott kutatási pályázatok egyszerre kínálhatnak képzési és önállósodási lehetőséget.

– ***Milyen kompetenciákra lesz szükség a jövő régészetében?*** A jövő régészének továbbra is szüksége lesz mély korszak-, lelőhely- és anyagspecifikus tudásra, valamint történeti és régészeti értelmezési képességre. Ezt egészítik ki a szélesebb módszertani kompetenciák: digitális adatkezelés, GIS, alapvető statisztikai gondolkodás, adatvizualizáció, dokumentációs szabványok, valamint a természettudományos módszerek lehetőségeinek és korlátainak ismerete. Fontos az interdiszciplináris együttműködés képessége: a régésznek értenie kell ahhoz, mikor és milyen kérdéshez szükséges restaurátori, archeometriai, antropológiai, környezettudományi vagy informatikai szakértelem. A mesterséges intelligencia és a nagyléptékű adatfeldolgozás használata is alapkompetenciává válhat, de csak strukturált, megfelelő minőségű adatokkal, átlátható módszerekkel és szakmai validálással. Az MI nem helyettesíti a régészeti értelmezést; döntéstámogató és hatékonyságnövelő eszköz lehet.

Cél: *Stabil, vonzó és fenntartható kutatói ökoszisztéma kialakítása.*

Kutatói utánpótlási javaslatok

A régészeti utánpótlás fő problémája nem pusztán a végzettek száma, hanem a pálya vonzereje, a képzés minősége és a szakmai megtartás. Az egyetemi régészképzésben ma számszerűen elegendő hallgató végez, de az alacsony bérezés, a kiszámíthatatlan álláslehetőségek, a demográfiai változások és a fejkvótaalapú

felsőoktatási finanszírozás gyengítik a szakma vonzerejét. A hallgatók egyre nagyobb része kénytelen tanulmányai mellett dolgozni, sokan pedig már képzésük alatt vagy röviddel utána elhagyják a pályát. Ezért szükséges:

- kiszámítható, átlátható és megfelelően finanszírozott kezdő kutatói, muzeológusi, restaurátori, technikusi és posztdoktori állások létrehozása;
- a PhD-ösztöndíjak jelentős emelése, hogy a doktori képzés mellett ne legyen szükség rendszeres, a kutatástól idegen munkavállalásra;
- országos humánerőforrás-felmérés készítése a régészetben és kapcsolódó területein: a szakemberek száma, kora, kompetenciái, intézményi megoszlása és várható utánpótlása alapján;
- ennek nyomán célzott doktori, posztdoktori és továbbképzési programok indítása azokban a szakterületekben, ahol a tudás eltűnése vagy a kapacitáshiány fenyeget;
- a BA-, MA- és PhD-hallgatók tervszerű bevonása feldolgozásra váró leletanyagok kutatásába, mentorálási rendszerrel;
- az egyetemi szakdolgozatok és doktori kutatások erősebb kapcsolása múzeumi gyűjteményekhez, korábbi feltárások anyagaihoz és hosszabb távú kutatási programokhoz.

A kutatói életpálya nem szűkülhet az egyetemi évek és néhány projekt időtartamára. A képzésnek az egyetem után is folytatódnia kell: a múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek, restaurátorműhelyek és laborok közös, akkreditálható vagy tanúsítható gyakorlati és továbbképzési formái szükségesek.

Képzési és életpálya-ajánlások

Az egyetemi képzés feladata nem lehet kizárólag „gyakorlati szakemberek” gyors előállítása. A terepi munkát és ásatásszervezést döntően valós munkahelyi környezetben lehet elsajátítani, az egyetemeknek viszont kiemelt feladata a leletanyag feldolgozására, a tudományos írásra, a módszertani gondolkodásra és a folyamatos önképzésre képes szakemberek képzése. A feltárt örökség hosszú távú megmentése csak publikációval és tudományos feldolgozással valósulhat meg. A MA-végzettségű régész ideális esetben egyensúlyban rendelkezik terepi, dokumentációs, feldolgozási, publikációs, gyűjteménykezelési és disszeminációs alapkompetenciákkal. Ezt a képzési idő önmagában nem képes teljes egészében biztosítani, ezért a mélyebb specializációt munkahelyi tanulással, továbbképzéssel és kutatási programokban való részvétellel kell támogatni. A képzés fejlesztésének fő irányai:

- az oktatói bérek és munkafeltételek rendezése, hogy az oktatók egy intézményhez és saját hallgatóik kutatói képzéséhez kötődve dolgozhassanak;
- az oktatók kutatási idejének és a hallgatók személyes mentorálásának biztosítása;
- kutatásfinanszírozás az egyetemeken, amely tanásatásokat, feldolgozó munkát, hallgatói ösztöndíjakat, a legjobb MA- és PhD-munkák publikációját is lehetővé teszi;
- az egyetemek és a feltáró intézmények, múzeumok, vállalkozások és a kutatóintézetek közötti szervezett gyakorlati együttműködés;
- korszak- és anyagspecifikus tudás mellett széles módszertani alapkészségek fejlesztése: digitális adatkezelés, GIS, alapvető statisztikai gondolkodás, a természettudományos módszerek lehetőségeinek és korlátainak ismerete, valamint nagy adatállományok kezelése;
- olyan szakemberképzés, amely nem minden régésztől vár el programozói, archeometriai vagy kommunikációs szaktudást, de képessé teszi őket e szakemberekkel való érdemi együttműködésre.

A fenntartható életpálya része a mobilitás is. A múzeumokban, egyetemeken és kutatóintézetekben összehasonlítható kutatási feltételeket, bérezést, kutatási időt és előmeneteli lehetőségeket kell biztosítani, hogy az intézmények közötti mozgás ne egzisztenciális hátrányt jelentsen. Kiemelt jelentőségű a restaurátori kapacitás országos erősítése. A restaurálás késedelme a leletanyag állapotromlásán keresztül közvetlenül akadályozza a kutatást.

Finanszírozási modelljavaslatok

A jelenlegi finanszírozási rendszerben a feltárások költségeihez képest általában nem biztosított elegendő és kiszámítható forrás a restaurálásra, az elsődleges feldolgozásra, a természettudományos vizsgálatokra, a publikációra és az adatkezelésre. A finanszírozásnak ezért a teljes kutatási ciklust kell követnie. Javasolt egy többszintű finanszírozási rendszer:

1. **Stabil alapfinanszírozás** a múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek, restaurátorműhelyek és adatkezelési infrastruktúrák fenntartására. Ez nem projektpénz, hanem a hosszú távú szakmai működés feltétele.
2. **Célzott leletfeldolgozási pályázatok** korábbi nagyberuházások, múzeumi raktárakban lévő, feldolgozatlan vagy veszélyeztetett anyagok rendezésére, restaurálására, elemzésére és közreadására. Ezeknek személyi költséget, rajzot, fotót, restaurálást, szükséges méréseket és publikációt is fedezniük kell.
3. **Kis és közepes léptékű, teljesíthető kutatási pályázatok**, amelyek nem kényszerítik a kutatókat túlméretezett programok benyújtására. Ezekből később nagyobb, nemzetközi versenyre alkalmas kutatási programok fejlődhetnek ki.
4. **Hosszú távú, 10–15 éves programok** többéves értékelési ciklusokkal. A finanszírozás folytatása a kutatási eredményekhez, az intézményi együttműködés működéséhez és a következő szakasz reális tervéhez kötődjön.
5. **Központi hozzáférési keret** régészeti szempontból indokolt laboratóriumi, archeometriai és digitális infrastruktúrák használatára. A cél nem mindenhol párhuzamos kapacitások építése, hanem a meglévő infrastruktúrák kiszámítható és szakmailag kontrollált használata.
6. **Külön támogatási sor** a tudományos publikációra, monográfiákra, leletközlésekre, digitális adatközlésekre és tudománykommunikációra. A tudományos teljesítmény elismerésének ki kell terjednie a rendezett és újrahasznosítható adatbázisokra, a korábbi leletanyag feldolgozhatóvá tételére, a módszertani protokollokra és a monográfiákra is, nem csak a folyóiratcikkekre.

Összességében a magyar régészeti kutatás fenntarthatósága akkor biztosítható, ha a rendszer a rövid távú feltárási logika helyett a tudás teljes életciklusát finanszírozza: a veszélyeztetett örökség megelőző védelmétől és dokumentálásától a restauráláson, feldolgozáson, adatmegőrzésen és publikáción át a következő kutatói generációk képzéséig.

V. 5. Tudományos teljesítmény és társadalmi hasznosulás, tudománykommunikáció

Fő kérdés: *Hogyan válhat a magyar régészet itthon és nemzetközileg **láthatóbb és társadalmilag hasznosabb tudományterület**té?* A magyar régészet láthatósága akkor erősödhet tartósan, ha a tudományos feldolgozás, a publikáció, az adatközlés és a társadalmi közvetítés nem egymást helyettesítő, hanem egymásra épülő tevékenységek. A hiteles tudománykommunikáció alapja az ellenőrzött, hivatkozható és hozzáférhető kutatási eredmény. A társadalmi jelenlét nem pótolhatja a leletfeldolgozást és a publikációt, de az elkészült tudás széles körű megosztásával jelentősen növelheti a régészet társadalmi értékét és szakmai legitimációját.

A magyar régészetnek egyszerre kell jelen lennie a nemzetközi tudományos térben és a hazai nyilvánosságban. Nemzetközileg a megbízható, hosszú távon működő publikációs infrastruktúra, az angol nyelvű közlés, az adatbázisokhoz kapcsolt publikációk, a közös kutatási projektek és a látható folyóiratok jelentik a fő eszközöket. Itthon a régészetnek a helyi örökség, a közoktatás, a múzeumok, a közösségi régészet és a korszerű digitális kommunikáció révén kell elérnie a társadalmat.

Vizsgálandó kérdések

– ***Mit tekintünk tudományos teljesítménynek?*** A régészetben tudományos teljesítmény minden olyan tevékenység, amely a régészeti tudás létrehozásához, ellenőrizhetőségéhez, megőrzéséhez, hozzáférhetőségéhez és értelmezéséhez érdemben hozzájárul. Ide tartozik a leletanyag elsődleges és részletes feldolgozása, a korábbi feltárások anyagának rendezése és kutathatóvá tétele, a restaurálás,

dokumentáció, rajz, fotó, adatkezelés, valamint a természettudományos vizsgálatok előkészítése és értelmezése. Tudományos teljesítmény a folyóiratcikk, a leletközlés, a monográfia, a kritikai forrásközlés, a digitális korpusz és az adatbázis is. Ugyancsak ide tartozik a módszertani protokollok, dokumentációs minimumok és kutatási infrastruktúrák fejlesztése, az interdiszciplináris együttműködésekben végzett érdemi munka, az oktatás és utánpótlásképzés, valamint a kutatási eredményeken alapuló szakmailag ellenőrzött társadalmi közvetítés.

– ***Hogyan értékelhető a régészeti tudományos teljesítmény?*** Az értékelésnek a kutatás teljes életciklusát kell figyelembe vennie, nem kizárólag a rövid időn belül megjelenő publikációkat. Egy nagy lelőhely vagy összetett leletanyag rendezése, restaurálása, dokumentálása, természettudományos vizsgálata és monografikus feldolgozása többéves munka, amelyet nem lehet pusztán a köztes cikkek számával mérni. A teljesítményértékelésben ezért külön értéket kell képviselnie:

* a feldolgozott és publikált leletanyag minőségének;
* a létrehozott, szabványosított és újrahasznosítható adatoknak;
* a kutatási kérdéshez igazodó módszertani innovációnak;
* a hazai és nemzetközi szakmai hatásnak;
* az interdiszciplináris együttműködésekben vállalt szerepnek;
* az utánpótlásképzésnek és mentorálásnak;
* a hiteles társadalmi hasznosításnak.

A cikkalapú mutatók mellett ezért minőségi szakértői értékelésre, az adat- és infrastrukturális eredmények elismerésére, valamint a hosszabb léptékű munkák értékelhető mérföldköveire van szükség.

– ***Hogyan fejleszthető vagy korszerűsíthető a publikációs rendszer?*** A publikációs rendszert három egymásra épülő szinten célszerű megszervezni: gyors elsődleges közlés, részletes tudományos feldolgozás és szélesebb közönségnek szóló ismeretterjesztés. A megelőző feltárások elsődleges eredményeit lehetőleg egy éven belül, online, kereshető és hivatkozható formában kellene közzétenni. Ennek eszköze lehet a *Régészeti Kutatások Magyarországon* DOI-val ellátott webes újraindítása, vagy egy országos, szerkesztett online leletközlő felület. A gyors közlés szerkesztett, értelmező összefoglalást adna a lelőhelyről, a főbb korszakokról, jelenségekről és leletcsoportokról, de nem zárná ki a későbbi részletes feldolgozást. A nagyobb jelentőségű és régóta feldolgozatlan anyagok számára külön leletfeldolgozási és monográfiatámogatás szükséges. A rendszernek a kutatói munkaidő mellett restaurálást, rajzot, fotót, méréseket, szerkesztést, nyelvi gondozást és publikációt is finanszíroznia kell. A digitális megjelenés mellett fenn kell tartani a vezető folyóiratokat, múzeumi évkönyveket és monográfiasorozatokat, stabil szakmai szerkesztőségi és kiadói háttérrel.

– ***Hogyan erősíthető a nyílt tudomány (open science)?*** A nyílt tudomány alapja a strukturált, dokumentált és megfelelően hozzáférhető kutatási adat. A publikációkhoz kapcsolódóan elérhetővé kell tenni a leletkatalógusokat, mérési adatokat, téradatokat, képi dokumentációkat és módszertani mellékleteket, megfelelő metaadatokkal, tartós azonosítókkal és világos hivatkozási renddel. A nyitottság azonban nem jelenthet korlátlan hozzáférést. A lelőhelyvédelmi, műtárgyvédelmi vagy személyes adatokat tartalmazó állományok esetében differenciált hozzáférési szintek, kutatási és publikációs embargók, valamint világos jogosultsági és adatgazdai felelősségek szükségesek. Országos szinten nem feltétlenül egyetlen központi adatbázis a cél, hanem összekapcsolható intézményi rendszerek hálózata. Ehhez közös terminológia, minimum-metaadatok, szabványos adatcsere és többszörös, eltérő helyszínen tárolt biztonsági másolatok szükségesek. A nyílt tudomány így egyszerre növeli az adatok ellenőrizhetőségét, újrahasznosíthatóságát és hosszú távú megőrzését.

– ***Hogyan juthatnak el a kutatási eredmények a társadalomhoz?*** A kutatási eredményeket több csatornán, eltérő közönségeknek és eltérő mélységben kell közvetíteni. A múzeumi kiállítások, helyi örökségi programok, vezetett séták, ismeretterjesztő előadások, közérthető cikkek, rövid videók, podcastok, digitális térképek, online gyűjtemények és kiállításokhoz kapcsolódó digitális tartalmak egyaránt alkalmasak lehetnek erre. A

kommunikáció kiindulópontja ne csak a „látványos lelet” legyen, hanem a kutatási kérdés, a bizonyíték és az értelmezési folyamat. Így a közönség azt is megértheti, hogyan lesz egy töredékes forrásból tudományos állítás, és miért fontos a régészeti kontextus megőrzése.

– ***Hogyan kapcsolható össze a tudományos kommunikáció és a társadalmi hasznosulás?*** A társadalmi hasznosulás nem a tudományos munka utólagos kommunikációs terméke, hanem az örökség megőrzésének, értelmezésének és legitimációjának része. Ennek feltétele, hogy a kommunikáció ellenőrzött kutatási eredményekre épüljön, ne helyettesítse, hanem közvetítse a tudományos feldolgozást. A régészet akkor válik társadalmilag hasznossá, ha a múlt vizsgálata a jelen kérdéseihez is kapcsolódik. A vízhasználat, tájváltozás, talajdegradáció, környezeti alkalmazkodás, mobilitás, globalizáció vagy kulturális kapcsolatok történeti vizsgálata segíthet a mai problémák hosszú távú értelmezésében. A helyi örökség bemutatása pedig közösségi kötődést, a kulturális és turisztikai programok pedig bizonyos esetekben gazdasági hasznosulást is eredményezhetnek.

– ***Milyen szerepe lehet a nyílt tudománynak és a közösségi tudománynak?*** A nyílt tudomány a kutatási eredmények ellenőrizhetőségét, újraértelmezhetőségét és szélesebb körű felhasználását segíti. A kutatható adatok, nyilvánosan hozzáférhető publikációk és transzparens módszertani leírások lehetővé teszik, hogy a régészeti tudás ne elszigetelt projektekben maradjon, hanem későbbi kutatások alapjává váljon. A közösségi tudomány és közösségi régészet a lakosságot szakmailag ellenőrzött módon kapcsolhatja be a helyi örökség megismerésébe, dokumentálásába és védelmébe. Ennek különösen fontos szerepe lehet a veszélyeztetett, mezőgazdasági művelés alatt álló lelőhelyek esetében, ahol a gazdálkodók, helyi közösségek és szakemberek együttműködése segítheti a pusztulási folyamatok felismerését és mérséklését. A közösségi bevonás nem helyettesíti a szakmai munkát, hanem annak társadalmi beágyazottságát erősíti.

– ***Hogyan növelhető a magyar régészet nemzetközi láthatósága?*** A nemzetközi láthatóság alapja a magas színvonalú, rendszeres és megbízható publikáció. Erősíteni kell a nemzetközi adatbázisokban jegyzett hazai folyóiratokat, a DOI-használatot, az angol nyelvű monográfiasorozatokat és a kutatási adatokkal összekapcsolt digitális közléseket. A kiadói és szerkesztői háttér fejlesztése elengedhetetlen, mert a kutatókra háruló technikai szerkesztési feladatok a tudományos munkától vonnak el kapacitást. A láthatóságot a nemzetközi kutatási együttműködések, uniós pályázatok, közös képzések, laboratóriumi partnerségek, kutatócsere és regionális hálózatok is erősítik. A magyar régészet akkor lehet nemzetközileg érdekes, ha a Kárpát-medence gazdag forrásanyagát európai és globális kérdésekhez kapcsolja, például mobilitás, környezet, technológia, gazdasági kapcsolatok és társadalmi alkalmazkodás vizsgálatán keresztül.

– ***Milyen szerepet tölthet be a régészet az oktatásban és a kulturális örökség közvetítésében?*** A régészet az oktatásban nem pusztán történeti ismereteket adhat át. A régészeti források elemzése révén fejlesztheti a forráskritikát, az érvelést, a bizonyítékhasználatot és a hosszú távú gondolkodást. Régészek, pedagógusok és múzeumi szakemberek közösen hozhatnak létre tantervekhez illeszkedő digitális tananyagokat, forráselemző feladatokat, múzeumi programokat és helyi örökséghez kötődő tanulási alkalmakat. A kulturális örökség közvetítésében a régészet összekapcsolja a tárgyakat, lelőhelyeket, tájakat és közösségi emlékezetet. A helyi örökség kutatása és bemutatása erősítheti a települési kötődést és a „tájotthonosságot”, míg a kiállítások és örökségi helyszínek a régészeti tudást szélesebb közönség számára is értelmezhetővé tehetik.

– ***Hogyan mérhető a kutatások társadalmi hasznosulása?*** A társadalmi hasznosulást nem lehet kizárólag elérésszámokkal, látogatószámmal vagy médiamegjelenésekkel mérni. Ezek fontos mutatók, de önmagukban nem jelzik, hogy a közvetített tartalom szakmailag megalapozott volt-e, és valóban hozzájárult-e a tudás, a szemlélet vagy az örökségvédelmi felelősség erősödéséhez.
Az értékelésnek ezért több szempontot kell összevetnie:

- a tudományosan megalapozott, hivatkozható tartalmak és oktatási anyagok létrejöttét;
- a kutatási eredmények beépülését kiállításokba, tananyagokba, helyi örökségi programokba és szakpolitikai vagy örökségvédelmi döntésekbe;

- a közösségi programok, önkéntes részvétel és helyi együttműködések tartósságát;
- a veszélyeztetett lelőhelyek megőrzésére, dokumentálására vagy felelős használatára gyakorolt hatást;
- a közönség tudásának, forráskritikai szemléletének és örökségvédelmi érzékenységének változását;
- a nemzetközi és hazai szakmai, oktatási és társadalmi visszajelzéseket.

A társadalmi hatás így nem önálló kommunikációs mutató, hanem annak mérése, hogy a régészeti kutatás miként válik hosszú távon hozzáférhető, érthető és közösen hasznosítható tudássá.

Cél: *A magyar régészet tudományos hatásának, nemzetközi jelenlétének és társadalmi szerepének erősítése.*

Publikációs és kommunikációs ajánlások

A régészeti publikáció rendszerét egymásra épülő, de eltérő célú közlési formákban szükséges megszervezni. Elkülönítendő egyrészt a megelőző feltárások gyors, elsődleges közzététele, másrészt a nagyobb jelentőségű leletanyagok részletes tudományos feldolgozása, harmadrészt pedig a szélesebb közönségnek szóló ismeretterjesztés. E formák nem helyettesítik, hanem kiegészítik egymást: a gyors közlés biztosítja az eredmények hozzáférhetőségét, a részletes feldolgozás teremti meg azok tartós tudományos értékét, az ismeretterjesztés pedig a társadalmi hasznosulást szolgálja.

A megelőző feltárások elsődleges eredményeit lehetőleg egy éven belül, online, kereshető és hivatkozható formában kell közzétenni. Erre alkalmas lehet a *Régészeti Kutatások Magyarországon* webes, DOI-val ellátott újraindítása, vagy ennek hiányában egy országos, szerkesztett online leletközlő felület létrehozása. A közlés a feltárási dokumentáció egyszerű megosztásánál több lenne: szerkesztett, értelmező összefoglalást adna a lelőhelyről, a főbb korszakokról, jelenségekről és leletcsoportokról. Ez nem zárná le a későbbi tudományos feldolgozás lehetőségét, de megelőzné, hogy a feltárások eredményei a végleges publikáció bizonytalan idejéig hozzáférhetetlenek maradjanak.

A nagyobb jelentőségű megelőző feltárások, valamint a régóta feldolgozatlan múzeumi anyagok számára külön feldolgozási és monográfiatámogatási rendszerre van szükség. E pályázatoknak nemcsak a kutatói munkaidőt, hanem a restaurálást, a rajz- és fotódokumentációt, a természettudományos vizsgálatokat, a grafikai és szerkesztési feladatokat, valamint a publikáció költségeit is fedezniük kell. A nagy anyagegyüttesek feldolgozása digitális monográfiákban, online korpuszokban vagy adatbázisokhoz kapcsolt publikációkban is megjelenhet. A részletes publikáció nem többletfeladat vagy luxus, hanem a régészeti örökség végső tudományos megmentésének feltétele.

A digitális közlést szorosan össze kell kapcsolni a kutatási adatokkal. A leletkatalógusok, mérési eredmények, téradatok, képi dokumentációk és módszertani mellékletek megfelelő metaadatokkal, tartós azonosítókkal és világos hivatkozási renddel váljanak hozzáférhetővé. Ez egyszerre segíti az eredmények ellenőrizhetőségét, a későbbi újraértelmezést és az adatok újbóli felhasználását.

A magyar régészet nemzetközi jelenléte szempontjából kulcsfontosságú a vezető hazai folyóiratok nemzetközi pozicionálása, a DOI-használat, az adatbázisokban való láthatóság, a stabil szerkesztőségi háttér és a kiszámítható finanszírozás. Ugyanilyen fontosak a különösen angol nyelvű tudományos monográfiasorozatok, amelyek nemcsak publikációs csatornák, hanem a magyar régészet tudománydiplomáciai és kultúrdiplomáciai jelenlétének intézményei is. A digitális megjelenés mellett a nyomtatott kiadványok fenntartása sem mellőzhető, különösen a közép-európai szakkönyvtárak és a hosszú távú tudományos hozzáférés szempontjából.

A fejlesztésnek nem feltétlenül új kiadványrendszer létrehozására kell épülnie. A már működő múzeumi évkönyveket, intézményi folyóiratokat és monográfiasorozatokat stabil szerkesztőségi, technikai és finanszírozási háttérrel kell fenntartani és megerősíteni. Ennek része, hogy a tudományos szerkesztés, tördelés, adatközlés, nyelvi gondozás és kiadásszervezés ne kizárólag a kutatók el nem ismert többletmunkája legyen. A minőségi publikációhoz önálló szakmai szerkesztőségi és kiadói kapacitás szükséges.

Tudományos teljesítményértékelési szempontok

A régészetben a tudományos teljesítmény nem szűkíthető folyóiratcikkekre és konferencia-előadásokra. A kutatás sajátossága, hogy a tudományos eredmény létrejötte rendszerint hosszú, egymásra épülő munkafolyamat: a leletanyag kiemelésétől és állományvédelmétől a dokumentáción, feldolgozáson és értelmezésen át a publikációig, az adatközlésig, valamint a tudás szakmai és társadalmi közvetítéséig tart. A teljesítményértékelésnek e teljes folyamatot kell figyelembe vennie.

Érdemi tudományos teljesítménynek tekintendő a régészeti leletanyagok elsődleges és részletes feldolgozása, különösen a korábbi feltárásokból származó, hosszú ideje rendezetlen vagy „gazdátlan" anyagok meghatározása, rendszerezése és kutathatóvá tétele. Ugyancsak értékelendő a restaurálás, a dokumentáció, a rajz- és fotókészítés, valamint az alapadatok rendezése, amennyiben ezek megteremtik a további tudományos értelmezés feltételeit.

A tudományos teljesítmény körébe tartozik a kereshető, strukturált és újrahasznosítható adatbázisok, digitális korpuszok és adat-infrastruktúrák létrehozása is. Ennek része a megfelelő metaadatolás, a mintavételi, adatkezelési és dokumentációs protokollok, továbbá a módszertani minimumok és szabványok kidolgozása. Ezek a munkák sokszor nem járnak azonnal hagyományos publikációval, de a kutatás ellenőrizhetőségének, megismételhetőségének és későbbi újrahasznosításának alapját adják.

A publikációs teljesítmény értékelésében egyenrangúan kell megjelenniük a folyóiratcikkeknek, a leletközléseknek, a kritikai forrásközléseknek, a tudományos monográfiáknak, az online korpuszoknak és az adatbázisokkal összekapcsolt digitális publikációknak. A nagyobb leletanyagok feldolgozása és a monográfia elkészítése nem hozható hátrányos helyzetbe azért, mert többéves munkát igényel, és eredménye nem osztható fel rövid publikációs ciklusokra.

A teljesítményértékelésben figyelembe kell venni az interdiszciplináris együttműködésekben végzett érdemi szakmai munkát is. A régészeti kérdésekre adott válaszok sokszor restaurátorok, antropológusok, archeometriai és környezettudományi szakemberek, adatkezelők vagy digitális módszertani partnerek közreműködésével születnek meg. A kutatási infrastruktúrák fejlesztése, a laboratóriumi és adatkezelési kapacitások kialakítása ezért ugyancsak tudományos teljesítménynek minősülhet.

Végül az értékelési rendszernek el kell ismernie az utánpótlásképzést és a tudományosan megalapozott társadalmi hasznosítást. Ide tartozik a hallgatók és doktoranduszok bevonása a feldolgozó munkába, a BA-, MA- és PhD-kutatások mentorálása, valamint eredményeik nyilvános hozzáférhetővé tétele. Értékelendők továbbá azok a kiállítások, ismeretterjesztő előadások, oktatási programok és más disszeminációs formák, amelyek ellenőrzött kutatási eredményekre épülnek.

A régészeti tudományos teljesítmény tehát a feldolgozás, az értelmezés, a dokumentálás, az adatmegőrzés, a publikáció, az együttműködés, az oktatás és a társadalmi közvetítés egységében értelmezhető.

Tudománykommunikáció új útjai

A régészeti tudománykommunikáció megújításának célja nem pusztán a közösségimédia-jelenlét növelése, hanem a kutatás gondolkodásmódjának és folyamatának közvetítése. A régészet a társadalom bizonyítékalapú emlékezeti infrastruktúrája: feladata, hogy megmutassa, miként válik egy töredékes leletből, rétegből, mérési eredményből vagy térbeli megfigyelésből ellenőrizhető tudományos állítás. Ez különösen fontos a manipulált múltképek, az áltudományos tartalmak és az AI által előállított, ellenőrizetlen információk korában.

A korszerű kommunikáció ezért ne csupán eredményeket, hanem kérdéseket, módszereket, bizonyítékokat és értelmezési folyamatokat is mutasson be. Erre alkalmasak lehetnek rövid videók, podcastok, interaktív térképek, digitális kiállítási kísérőanyagok, online gyűjtemények, közérthető, de szakmailag ellenőrzött cikkek, valamint a kutatás egyes lépéseit bemutató vizuális tartalmak. A cél az, hogy a közönség ne csak fogyasztója, hanem megfelelő keretek között értelmezője is legyen a múlt megismerésének.

A tudománykommunikáció kiemelt területe lehet a helyi örökség bemutatása. Egy település, táj, folyópart, dűlő vagy lelőhely múltjának kutatása erősítheti a helyismeretet, a települési kötődést és a „tájotthonosságot”. A közösségi régészet ebben különösen fontos: szakmai irányítás mellett bevonhatja a lakosságot a helyi örökség dokumentálásába, megőrzésébe és értelmezésébe.

A közoktatásban a régészeti források kiválóan alkalmasak a forráskritika, az érvelés, a bizonyítékhasználat és a hosszú távú gondolkodás fejlesztésére. Régészek, pedagógusok és múzeumi szakemberek közösen dolgozhatnak ki a tantervekhez illeszkedő digitális tananyagokat, iskolai forráselemző feladatokat, múzeumi foglalkozásokat és helyi örökséghez kapcsolódó programokat. E tevékenység nem egyszerűen történeti ismereteket közvetít, hanem az információk kritikus értékelésének képességét is fejleszti.

Különös lehetőséget kínál a veszélyeztetett örökség bemutatása. A talajdegradáció, az intenzív mezőgazdasági művelés, az öntözés, a korróziós folyamatok és a restaurálás kérdésein keresztül a régészet összekapcsolható a fenntartható tájhasználat, a talajvédelem és a környezeti felelősség aktuális témáival. Így a közönség számára is érzékelhetővé válhat, hogy a lelőhelyek pusztulása nem csupán tárgyak elvesztését, hanem a múlt értelmezéséhez szükséges információ visszafordíthatatlan eltűnését jelenti.

A nagy történeti témák is alkalmasak a jelen problémáihoz kapcsolódó kommunikációra. A római limes például nem kizárólag katonai örökségként, hanem mobilitási, gazdasági, kulturális és társadalmi kapcsolati zónaként mutatható be. Ezzel a múlt vizsgálata a globalizáció, a centrum–periféria viszonyok, a kulturális sokféleség, az alkalmazkodás és az erőforrás-elosztás mai kérdéseihez is kapcsolódhat.

A tudománykommunikáció ugyanakkor nem lehet a kutatók egyéni, el nem ismert többletfeladata. Intézményi vagy hálózatos kommunikációs műhelyekre van szükség, amelyekben a régész biztosítja a kutatási eredményt, a szakmai pontosságot és az értelmezési keretet, míg pedagógiai, szerkesztői, vizuális és médiakommunikációs szakemberek alakítják ki a célcsoporthoz és felülethez illeszkedő formát. A nagyobb kutatási, feldolgozási és publikációs projektek költségvetésében ezért önálló tudománykommunikációs keretet kell biztosítani.

A társadalmi hasznosulás így nem a tudományos munka utólagos kommunikációs terméke, hanem az örökség megőrzésének, értelmezésének és hosszú távú társadalmi legitimációjának szerves része.

Első lépésként a kutatási kapacitások, a feldolgozási feladatok és az adatvagyon országos helyzetfelmérése javasolt. Erre épülhet egy 2040-ig szóló kutatási stratégia és az annak végrehajtását biztosító, többéves finanszírozási és intézményközi együttműködési rendszer.

A RÉGÉSZETI SZAKEMBER-UTÁNPÓTLÁS RENDSZERE

PROBLÉMATÉRKÉP

VI.1. Helyzetértékelés

Magyarországon jelenleg öt egyetemen (ELTE, ME, PPKE, PTE, SZTE) folyik régészképzés BA-, MA- és PhD-szinten. A különböző régészeti képzést végző intézetek/tanszékek számos közös vonással rendelkeznek, ugyanakkor méretükben, infrastrukturális hátterükben eltérnek egymástól, így több esetben differenciáltabb megközelítések és megoldások indokoltak. Az elmúlt években az egyetemi szintű képzés mellett megjelent az oktatási palettán a középfokú régészasszisztens képzés is.

VI.2. A tématerület jelentősége

Az egyetemi oktatás biztosítja a múzeumok, egyetemek és kutatóintézetek régészeti szakember-utánpótlását. A régészképzés nemcsak a kulturális örökség védelméhez szükséges szakmai kapacitás fenntartásához járul hozzá, hanem a múlt hiteles megismerését, a kulturális identitás erősítését és a társadalmi tudás bővítését is szolgálja. Eredményei hasznosulnak a közgyűjteményi ismeretterjesztésben, az oktatásban, a kulturális turizmusban és a kreatív iparágakban is.

A növekvő örökségvédelmi feladatok indokolják a képzés fejlesztését és a szakmai utánpótlás biztosítását. Ehhez a munkaerőpiaci igényekhez igazodó, korszerű elméleti és gyakorlati képzésre, a hallgatói utánpótlás erősítésére és az intézmények közötti együttműködés fejlesztésére van szükség.

Kiemelt jelentőségű e tématerületen az egyetemek és a múzeumok kapcsolata. A múzeumok szakembereikkel és infrastruktúrájukkal biztosítják a régészet képzési és kimeneti követelményeiben (KKK) előírt múzeumi, terepbejárási és ásatási gyakorlatokat, valamint az anyagismereti oktatást. Az egyetemek eközben a múzeumi gyűjtemények feldolgozásához is hozzájárulnak szakdolgozatokkal, doktori kutatásokkal, valamint TDK dolgozatokkal.

A régészeti pálya alacsony vonzerejének és gyenge munkaerő-megtartó képességének problémaköre

A régészeti kutatás és a kulturális örökségvédelem eredményei csak korlátozottan jelennek meg a köznevelésben, ami befolyásolhatja a fiatalok érdeklődését és pályaválasztását. A szakmai utánpótlás biztosításához a régészeti pálya anyagi és társadalmi megbecsültségét is javítani kell.

Okok:

- Alacsony kereseti lehetőségek és versenyképtelen bérezés.
- Kiszámíthatatlan szakmai életpálya.
- A régészdiplomához kapcsolódó kereseti kilátások kedvezőtlenek. Egy közelmúltban megjelent felmérés szerint a BA-végzettségű régészek a legalacsonyabb keresetű diplomások közé tartoznak.

Következmények:

- A pálya kevésbé vonzó a felsőoktatásba készülő fiatalok számára.
- Jelentős szakemberhiány alakult ki a vidéki múzeumokban, ami veszélyezteti a kulturális örökség helyi és regionális védelmét.
- A felvételi ponthatárok (300–320 pont) arra utalnak, hogy a legjobb eredményt elérő érettségizők ritkábban választják a régészképzést. Eközben a képzés költségei és feladatai az elmúlt 15 évben jelentősen növekedtek, amit a finanszírozás nem követett.
- Az egyetemi oktatói utánpótlás egyenetlen, emiatt a vezető oktatókhoz képest kevés a tanársegéd, ami veszélyezteti az oktatás és a tudományos kutatás folyamatosságát.

Megoldási javaslatok:

- Régészek bérezésének rendezése és kiszámítható életpálya kialakítása.
- A régészképzés fajlagos finanszírozásának emelése, illetve a terepi, laboratóriumi és gyakorlati oktatás tényleges költségeit figyelembe vevő finanszírozás bevezetése.
- A régészet társadalmi ismertségének és a pálya vonzerejének növelése.
- A régészeti korszakok oktatását meg kell erősíteni a közoktatási történelem tantervekben a jövő generációjának tudatos szemléletformálása érdekében (régészeti tematikájú tanulmányi versenyek szervezése).

Az egyetemek és múzeumok közötti együttműködés finanszírozásának problémaköre

Az egyetemek és múzeumok oktatási együttműködésének intézményi és finanszírozási keretei hiányosak. Az együttműködés kiterjed a 110–180 órás múzeumi gyakorlatokra, az anyagismereti oktatásra, valamint a múzeumi leletanyagokra épülő szakdolgozatok és doktori értekezések elkészítésére.

Okok:

- A meglévő együttműködési megállapodások nem határozzák meg kellő részletességgel az intézmények feladatait, az oktatói közreműködés feltételeit és a költségek finanszírozását.

Következmények:

- A múzeumi gyakorlatokon megszerzett kompetenciák és készségek intézményenként eltérőek.
- Egyenetlenek az oktatáshoz és a kapcsolódó régészeti kutatásokhoz rendelkezésre álló múzeumi infrastrukturális feltételek.

Megoldási javaslat:

A régészképzésben részt vevő múzeumok és szakembereik oktatási szerepének jogszabályi elismerése, valamint a biztosított oktatási kapacitással, infrastruktúrával és szakmai közreműködéssel arányos intézményi és személyi finanszírozás megteremtése.

Ennek egyik lehetséges modellje a múzeumok oktatási szerepét és annak finanszírozását egyaránt rendező, a duális képzéshez hasonló rendszer.

A képzési szintekhez kapcsolódó kompetenciák tisztázatlanságának problémaköre

A BA- és MA-képzéshez, valamint a régészeti asszisztensi képzéshez kapcsolódó kompetenciák, munkakörök és felelősségi körök nem különülnek el kellőképpen. Különösen fontos a felsőfokú végzettségű régésztechnikusok és a rövidebb képzést végző régészeti asszisztensek szerepének tisztázása. Míg a BA- és MA-képzés szabályozott felsőoktatási keretek között működik, régészeti asszisztensi képzést egyetemek és múzeumok egyaránt indíthatnak.

Okok:

- A jogszabályok az MA-végzettséghez kötik az ásatásvezetés jogosultságát, ugyanakkor a képzési szintekhez tartozó feladatok és kompetenciák elhatárolása a gyakorlatban nem egyértelmű.
- A Kötv. 2025. évi módosítása már különbséget tesz a régésztechnikusok és a régészeti asszisztensek között, de ez a bérezésben és a munkaköri besorolásban még nem érvényesül kellőképpen.

Következmények:

A hallgatók és a végzett szakemberek körében bizonytalanság tapasztalható a diplomák értékével, a munkaköri elvárásokkal és a bérezéssel kapcsolatban.

Megoldási javaslatok:

- A BA- (régésztechnikus), MA- (régész, ásatásvezető régész) és régészasszisztensi képzés során megszerezhető kompetenciák, ellátható feladatok és szakmai jogosultságok egyértelmű elhatárolása jogszabályi, munkaköri és bérbesorolási szempontból.

- A KKK-k felülvizsgálata, a BA- és MA-képzés kompetenciáinak és követelményeinek összehangolása a tudományos szakmai és munkaerőpiaci igényekkel.
- Átlátható szakmai életpályamodell kidolgozása.

A régészképzés finanszírozási rendszerének problémaköre

A felsőoktatás finanszírozásának elmúlt másfél évtizedben bekövetkezett változásai nem biztosítottak megfelelő feltételeket a bölcsészettudományi, ezen belül a régészeti képzés finanszírozásához. A régészet a bölcsészettudományi képzési területhez tartozik, oktatása és kutatása azonban jelentős terepi munkát, laboratóriumi vizsgálatokat és természettudományos módszereket igényel. Emiatt költségigénye meghaladja a jellemzően elméleti és szemináriumi oktatásra épülő bölcsészképzésekét.

Okok:

- A felsőoktatási intézmények alaptevékenységének finanszírozásáról szóló 389/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet alapján a bölcsészettudományi alapképzés fajlagos költsége 600 000 Ft/fő/év, a természettudományi képzésé 1 000 000 Ft/fő/év. Mesterképzésben ezek az összegek 750 00, illetve 1 400 000 Ft/fő/év. A régészet sajátos terepi, laboratóriumi és gyűjteményi költségei azonban a bölcsészettudományi kategórián belül nem jelennek meg külön finanszírozási szempontként.
- A múzeumi, terepbejárási és ásatási gyakorlatok, valamint az anyagismereti órák infrastruktúrájának költségei nem jelennek meg megfelelően a felsőoktatási képzés finanszírozásában.

Következmények:

A terepi és laboratóriumi oktatás feltételei az alap- és mesterképzés finanszírozásából nem biztosíthatók. A gyakorlati képzés ezért elsősorban az oktatók kutatási projektjeire vagy más intézményekkel kialakított együttműködésekre támaszkodik, ami kiszámíthatatlanná teszi a képzés feltételeit és ebből adódóan a minőségét.

Megoldási javaslatok:

- A régészképzés finanszírozásának a tényleges költségigényhez igazítása, a terepi és laboratóriumi gyakorlatok finanszírozásának biztosítása.
- A régészet önálló, a bölcsészettudományi képzéseken belül differenciált finanszírozási kategóriaként történő kezelése, a szak sajátos gyakorlati és infrastrukturális igényeinek figyelembevételével.
- A képzésben részt vevő múzeumok és szakembereik oktatási szerepének jogszabályi elismerése, valamint a feladatellátással arányos finanszírozás megteremtése. Ennek lehetséges megoldása a duális képzéshez hasonló, az oktatási feladatokat és azok finanszírozását egyaránt szabályozó rendszer.

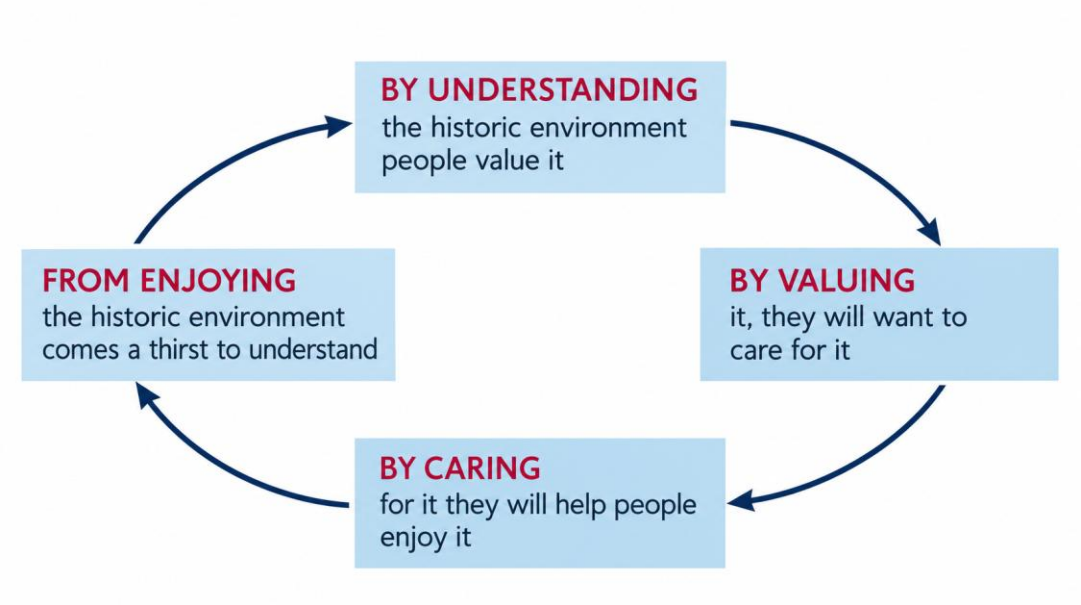
Összegzés

A régészképzés Magyarországon öt egyetemen működik, és alapvető szerepet játszik a kulturális örökségvédelem, a múzeumi szféra és a tudományos kutatás szakember-utánpótlásának biztosításában. A rendszer jelenleg több kihívással néz szembe: alacsony a pálya vonzereje, hiányos az egyetemek és múzeumok együttműködésének finanszírozása, nem kellően tisztázottak a képzési szintekhez kapcsolódó kompetenciák, valamint a finanszírozás nem tükrözi a régészet jelentős terepi és laboratóriumi költségigényét.

A fejlesztés érdekében szükséges a régészeti életpálya és bérezés rendezése, a múzeumok oktatási szerepének intézményes elismerése, a képzési szintekhez kapcsolódó feladatkörök egyértelmű meghatározása, valamint a gyakorlati képzés valós költségeihez igazodó finanszírozási rendszer kialakítása. Ezek a lépések hozzájárulhatnak a képzés minőségének, fenntarthatóságának és társadalmi hasznosulásának erősítéséhez.

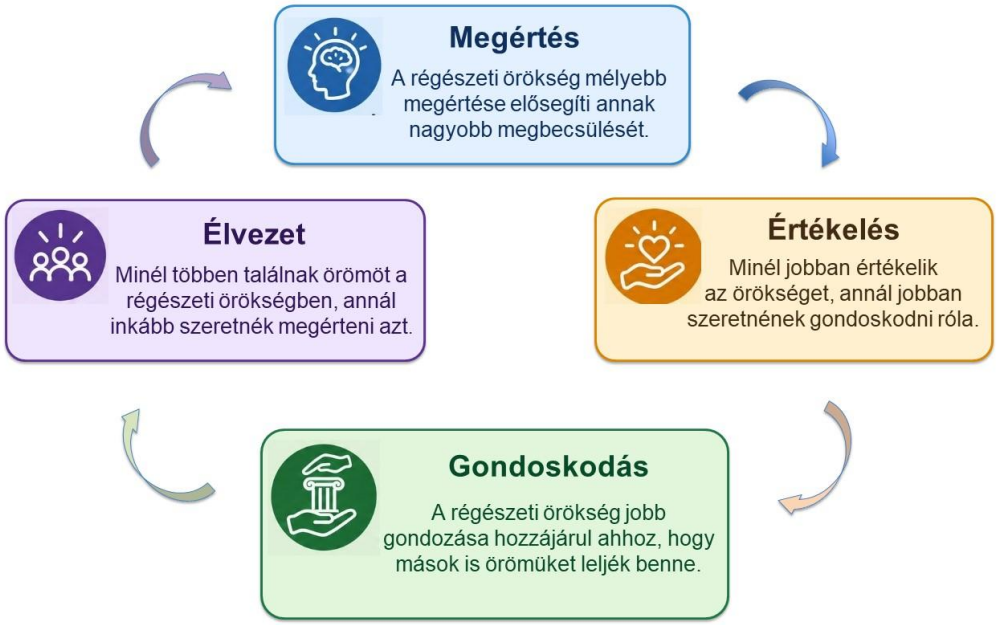
ZÁRÓ GONDOLATOK

Reményeink szerint a munkacsoportok javaslatai nyomán olyan folyamat indul, amely segíti a társadalom szereplőit a régészeti örökségben rejlő értékek elfogadásában. A minta az angol örökségvédelmi szervezet örökségciklus folyamata lehet:

ENGLISH HERITAGE STRATEGY 2005 – 2010 MAKING THE PAST PART OF OUR FUTURE, SIMON THURLEY
https://historicengland.org.uk/images-books/publications/eh-strategy-2005-2010/making-past-part-of-our-future/

Ez a régészeti örökségre így értelmezhető:

Ahhoz, hogy az elindult kezdeményezések a társadalom, a döntéshozók és a szakmai szereplők számára is pozitív változásokat hozzanak, szükséges az alábbi célkitűzések elfogadása, támogatása és elősegítése:

Társadalmi haszon

a régészet egyedülálló rálátást nyújt a történelemre, minden egyes kutatás hozzájárul a múlt megértéséhez, erősítheti a helyi közösségek identitásérzetet

Átláthatóság

a régészeti folyamatok közérthetőségének és kiszámíthatóságának növelése hozzájárul a régészet átláthatóságához

Társadalmi felelősségvállalás

a helyi közösségek bevonásával, a közérthető kommunikációval és a társadalmi problémákra való reagálással növelhető a régészet társadalmi felelősségvállalása

Wellbeing

a régészet feltételrendszerének javítása biztosíthatja a szakmai szereplők aktívabb részvételét és jóllétét